

Філологічні студії

Науковий вісник
Криворізького державного
педагогічного університету

Випуск 20

Збірник наукових праць

Виходить друком двічі на рік

Засновано 2008

Philological Studies

Scientific Bulletin of
Kryvyi Rih State
Pedagogical University

Issue 20

Academic Periodical

Issued half-yearly

Founded in 2008

2019

УДК 811.161.2(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24108-13948ПР від 22.06.2019 р.
Затверджено як друковане фахове видання України: галузі науки – філологічні
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1413 від 24.10.2017 р.)

Certificate of printed mass media state registration
Series KV № 24108-13948PR, June 22, 2019
Approved as a printed professional philological science Ukrainian edition
(the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1413, October 24, 2017)

Періодичне видання індексовано:

Google Scholar

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=YIY-rA8AAAAJ&hl=ru>

Index Copernicus

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49197&lang=pl>

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Вокальчук Г. М.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука, Рівненський державний гуманітарний університет.
- Скаб М. С.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

REVIEWERS:

- Vokalchuk G. M.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of Prof. K. F. Shulzhuk the Ukrainian language Department, Rivne State University of Humanities.
- Skab M. S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Department of the Ukrainian language history and culture, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 6 від 19.12.2019 р.).*

*Recommended for publishing by the Academic Council
of Kryvyi Rih State Pedagogical University
(report № 6 December, 19, 2019).*

ISSN : 2305–3852

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Колоїз Ж.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*головний редактор*)
- Словська Ю.**, кандидат філологічних наук, ст. викладач, Криворізький державний педагогічний університет (*заступник головного редактора*)
- Білоколенко Л.**, доктор філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет
- Білоусенко П.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України
- Вальтер Х.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики університету ім. Ернста Моріца Арндта (*м. Грайфсвальд, Німеччина*)
- Георгієва С.**, доктор філологічних наук, професор, Пловдивський університет ім. Паїсія Хилendarського (*м. Пловдив, Болгарія*)
- Горди М.**, кандидат гуманітарних наук, Щецинський університет (*м. Щецин, Польща*)
- Дмитренко В.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Калашник В.**, доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
- Коваль В.**, доктор філологічних наук, професор, Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (*м. Гомель, Республіка Білорусь*)
- Ковпик С.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Конюшкевич М.**, доктор філологічних наук, професор, Гродненський державний університет імені Янки Купали (*м. Гродно, Білорусь*)
- Мішеніна Т.**, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Олексенко В.**, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет
- Полковський В.**, доктор філософії, професор, Компанія “Східноєвропейські можливості” (*м. Сейнт-Альберт, Канада*)
- Поповський А.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпровський державний університет внутрішніх справ
- Токарев Г.**, доктор філологічних наук, професор, Тульський державний педагогічний університет ім. Л. М. Толстого (*Російська Федерація*)
- Фінк-Арсовські Ж.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Хрняк А.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Малога Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)
- Шарманова Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)

Адреса редакції:

Криворізький державний педагогічний університет

пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна, 50086

тел.: (+38056)440-08-42

e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net

<https://journal.kdpu.edu.ua/>; <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd>

EDITORIAL BOARD:

- Koloiz Zh.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Editor-in-Chief*)
- Yelovska Yu.**, Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Deputy Editor-In-Chief*)
- Bilokonenko L.**, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Bilousenko P.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
- Walter H.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of Slavic Studies of Ernst Moritz Arndt University (*Greifswald, Germany*)
- Georgiieva S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Plovdiv Paisii Hilendarski University (*Plovdiv, Bulgaria*)
- Gordy M.**, Candidate of Humanities, University of Szczecin (*Szczecin, Poland*)
- Dmytrenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Kalashnyk V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University
- Koval V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Francisk Scorina Gomel State University (*Gomel, Republic of Belarus*)
- Kovpik S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Koniushkevych M.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Yanka Kupala State University of Grodno (*Grodno, Republic of Belarus*)
- Mishenina T.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Oleksenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kherson State University
- Polkovskiy V.**, Doctor of Philosophy, Full Professor, East European Capabilities Company (*Saint-Albert, Canada*)
- Popovskiy A.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
- Tokarev G.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Tula State Lev Tolstoy Pedagogical University (*Russian Federation*)
- Fink-Arsovski Zh.**, Doctor of Philology, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Hrniak A.**, Doctor of Philological Sciences, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Maliuga N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)
- Sharmanova N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)

Editorial office address:
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarin av., 54, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine
tel.: +38(056) 440-08-42
e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net
<https://journal.kdpu.edu.ua/>; <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd>

ЗМІСТ

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Білоконенко Л. Зміст поняття <i>шантаж</i> у правовій сфері та буденній свідомості.....	9
Василенко Е. Гендерно обусловленный “язык вражды” в Беларуси: факторы и специфика.....	21
Гаманюк А., Мішеніна Т. Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти культури (німецько-українські паралелі).....	29
Колоїз Ж. Прийом різнопланової (кількапланової) актуалізації в афористичному тексті.....	55
Остроушко О. Часова семантика минулого в сучасному кулінарному дискурсі.....	73
Шарманова Н. Мовні кліше в медіакартині світу.....	87

ЛІНГВІСТИКА І ПОЕТИКА ТЕКСТУ

Горбань А. Выделение композиционно-речевой формы “рассуждение” и текста-рассуждения как проблема современной лингвистики.....	100
Журба С. “Гра в діалог”: авторська інтенція в українській прозі 20-х років ХХ століття.....	114
Книга Ю. Синтаксическая языковая игра в американском юмористическом дискурсе (на материале ситкома “Клиника”).....	126
Масляєва І. Лінгвокультурна специфіка найменувань їжі в текстах сучасної жіночої мандрівної прози.....	135
Рингевич В. Семантическая структура лексикона Григория Печорина в романе М. Лермонтова “Герой нашего времени”	146

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

Березовська-Савчук Н., Цоуфал Л. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності у процесі вивчення української мови професійного спілкування.....	157
Словська Ю. Методика навчання читання англійською мовою з використанням автентичних текстів для студентів спеціальних факультетів (на матеріалі роману К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і стара шафа”).....	171
Малюга Н., Городецька В. Забезпечення комунікативних потреб студентів у побутовій, навчально-професійній та соціально-культурній сферах.....	181

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

Редакційна політика.....	195
Вимоги до змісту та технічного оформлення тексту статей у збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”.....	197
I. Загальні вимоги.....	197
II. Технічні вимоги.....	198
III. Послідовність розташування елементів у статті.....	199
IV. Зразок оформлення статті.....	201
V. Порядок прийому і друку статей.....	203
ДОДАТОК А. Приклади оформлення бібліографічного опису.....	205
ДОДАТОК Б. Висновок рецензента.....	216

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

CONTENTS

STRUCTURE AND SEMANTICS OF LANGUAGE UNITS

Bilokonenko L. Content of the concept of <i>blackmail</i> in the legal sphere and ordinary consciousness.....	9
Vasilenko E. Gender-bias hate speech in Belarus: factors and specifics.....	21
Hamanyuk V., Mishenina T. Phraseological units with onomastic component as a transfer of culture (German-Ukrainian parallels).....	29
Koloiz Zh. The method of diverse (multifaceted) actualization in the aphoristic text.....	55
Ostroushko O. Temporal semantics of the past in modern culinary discourse.....	73
Sharmanova N. Language clichés in the media world view.....	87

TEXT LINGUISTICS AND POETICS

Gorban A. Emphasis on the composition of speech form of reasoning and the text of reasoning as a problem of modern linguistic.....	100
Zhurba S. “Dialogue game”: the author's intention in Ukrainian prose of the 1920 years.....	114
Kniga Yu. Syntactic language play in American humorous discourse (based on sitcom “Scrubs”).....	126
Masliaieva I. Linguocultural features of food names in texts of modern women's travel prose.....	135
Ringevich V. The semantic structure of the lexicon of Grigory Pechorin in the novel “A hero of our time” by M. Lermontov....	146

METHODS OF LANGUAGE TEACHING

Berezovska-Savchuk N., Tsoufal L. Linguo-didactic principles of the communicative competence formation in the process of studying the Ukrainian language for professional communication	157
Yelovska Yu. Methods of teaching reading using English authentic texts for students of special faculties (on the material of the novel “Chronicles of Narnia” by C. Lewis).....	171
Maliuga N., Gorodetska V. Implementation of students’ communicative problems in social, educational and professional, and sociocultural spheres.....	181

JOURNAL EDITORIAL POLICY

Editorial policy.....	195
Requirements to the content and technical text layout of articles in the Academic Periodical “Philological Studies: Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University”.....	197
I. General requirements.....	197
II. Technical requirements.....	198
III. Sequence of elements in the article.....	199
IV. Article layout sample.....	201
V. Procedure for receiving and printing articles.....	203
APPENDIX A. Reference samples.....	205
APPENDIX B. Results of article reviewing.....	216

INFORMATION ABOUT AUTHORS

УДК 811.161.2 : 81'37

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ *ШАНТАЖ* У ПРАВОВІЙ СФЕРІ ТА БУДЕННІЙ СВІДОМОСТІ

Людмила Білоконенко

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
bk.ludmila1020@gmail.com*

Білоконенко Л. Зміст поняття *шантаж* у правовій сфері та буденній свідомості

Визначено, що у правовому полі *шантаж* розпізнається через ознаку *вимагання*; лінгвістичні реестрові бази фіксують вихід за межі криміналістики. Пояснено: вузький правничий зміст терміна створив основу для ширшого побутового розуміння – *заякування*. Зазначено, що на рівні буденної свідомості *шантаж* сприймається як будь-яка вербальна дія щодо іншої людини із примусом; некримінальний *шантаж* може втілюватися прямими мовними засобами впливу чи ґрунтуватися на маніпулятивних діях. Описано результати лінгвістичного дослідження, за яким лише 20% респондентів витлумачують поняття, зважаючи на його правовий зміст, 80% сприймають як номінування різних не протиправних впливів.

Ключові слова: поняття *шантаж*, комунікативна тактика, детермінологізація, правові норми, буденна свідомість.

Білоконенко Л. Содержание понятия *шантаж* в правовой сфере и обыденном сознании

Определено, что в правовом поле *шантаж* распознается через признак *вымогательство*; лингвистические реестровые базы фиксируют выход за пределы криминалистики. Объяснено: узкое правовое содержание термина создало основу для более широкого бытового понимания – *запугивания*. Обозначено, что на уровне обыденного сознания *шантаж* воспринимается как любое вербальное деяние в отношении другого человека с принуждением; некримінальний *шантаж* может воплощаться прямыми языковыми средствами влияния или основываться на манипулятивных действиях. Описано результати лінгвістичного дослідження, за яким лише 20% респондентів истолковывают понятие, учитывая его правовое содержание, 80% воспринимают как номинацию любого не противоправного давления.

Ключевые слова: понятие *шантаж*, коммуникативная тактика, детермінологізація, правовые нормы, обыденное сознание.

Bilokonenko L. Content of the concept of *blackmail* in the legal sphere and ordinary consciousness

The author of the article determines that in the legal field, blackmail is recognized because of the qualification sign of a *threat*; in linguistic sources – as *intimidation, demand, extortion, coercion, insistence, racketeering, constraint*. The author explains that the narrower legal meaning of the term has created the basis for a fuller understanding of the phenomenon of *intimidation* by the threat of disclosure.

The author notes that at the level of ordinary consciousness, *blackmail* has an explanation that is significantly different from what is in the legislative sphere. It is perceived as any verbal action against another person with coercive. Non-criminal blackmail can be embodied by direct means of exposure or based on covert manipulative actions. The blackmailer's communicative behaviour makes it possible to talk about destructive communication. This process allows directive tactical-situational promptings with a request, an order, a persistent request, an instruction, a directive, a ban; aggressive language acts, exclusive lexical content, structuring of expressions with certain syntactic unities, a system of stylistic means and techniques.

The article describes an experiment that made it possible to conclude: only 20% of respondents interpret the concept, using its narrow legal content, 80% perceive the meaning of *blackmail* through a set of their own sensual and mental images that appear being based on their nomination experience of illegal effects. Such results testify to the process of determinologization, understanding of the concept as a common phenomenon, which is a kind of psycho-emotional influence of one person on another in order to obtain any personal benefit.

Keywords: the concept of *blackmail*, communicative tactics, determinologization, legislative norms, ordinary consciousness.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Шантаж – тактика конфронтаційної комунікації. Поняття започатковане у кримінальному праві, але його активно використовують у повсякденному житті. Сьогодні його вузький юридичний зміст розширився, поняття усвідомлюють як різновид психоемоційного впливу однієї особи на іншу для отримання особистої вигоди.

Актуальність наукового розгляду поняття *шантаж* визначаємо, по-перше, складністю відбору, повторюваністю як відособлено, так і в поєднанні з іншими (нав'язливі пропозиції, погрози, вимоги, обман, накази, образи, приниження, заборони, глузування) тактиками; по-друге, потребою в лінгвістичному підході задля дослідження специфіки сприйняття в повсякденному житті. Аналіз уможливить з'ясування статусу шантажу в системі інших мовних дій у побутовій сфері, які

спричиняють руйнівну (часто конфліктну) взаємодію людей. В інтерперсональному спілкуванні він є особливим типом деструктивного контакту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки поняття *шантаж* (від фран. *chantage* – вимагання) є широко відомим, то різні аспекти його трактування неодноразово ставали об'єктом наукових розвідок у вітчизняній та закордонній науці. У юриспруденції розглядають його кримінально-правові характеристики (як різновид примусу або спосіб вимагання) [Nabuda, Saviuk / Габуда, Сав'юк 2018], як злочин проти власності [Yakymova / Якимова 2015], феномен у політико-економічній сфері [Shevchuk / Шевчук 2017], відмежовують від інших споріднених понять [Yemelianov / Ємельянов 2007; Semykina / Семикіна 2007] тощо. У цих сферах кваліфікація шантажу представлена у площині примусу, загрози розповсюдження інформації, певних дій/бездіяльності на позбавлення громадянина права на недоторканність приватного життя. Щодо мовних студіювань, то явище аналізовано в русистиці як мовленнєвий жанр [Panchenko, Nikodimova / Панченко, Никодимова 2018], визначено в системі категорії *погроза* [Voitsekhivska / Войцехівська 2014; Hohlova / Хохлова 2004] тощо. Проте ця тактика в україністиці в рамках різних комунікативних стратегій ще має широке коло питань для окремого лінгвістичного дослідження. Поняття *шантаж* уможливує також його подальше вивчення з позиції лінгвоконфліктології та лінгвоекології.

Мета наукової розвідки: порівняння змістового наповнення поняття *шантаж* у правому полі та буденній свідомості.

Засадничі завдання: з'ясувати зміст поняття *шантаж* у правому полі; визначити трактування в лексикографічних джерелах; проаналізувати особливості сприйняття мовцями лексеми *шантаж* за результатами лінгвістичного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ст. 3 Конституції України зазначено: “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю” [Konstytutsiia / Конституція]. У демократичній правовій державі забезпечується право

громадянина на недоторканність приватного життя, особисту таємницю, передбачена відповідальність за певні суспільно небезпечні дії, до яких зараховано й шантаж. Найбільший прояв він отримує через склад злочину *вимагання*: Кримінальний кодекс України (*далі* – КК) визначає, що ним є *вимога* передачі або пошкодження чи знищення чужого майна, *погроза* насильства, обмеження прав, свобод або інтересів осіб, розголошення відомостей, які особи хочуть зберегти в таємниці [Кримінальні / Кримінальний : ст. 189]. Спробу криміналізації цього явища, певний рух до гармонізації нашого законодавства з європейським доводить той факт, що у 2018 році у Верховній Раді України був зареєстрований проєкт Закону “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за шантаж)”, де запропоновано доповнити кодекс ст. 189-1 “Шантаж”. Тож такий вид злочинного діяння в суспільстві є визначеним, із соціальним підґрунтям, а відповідальність за цей спосіб вчинення злочину регулюють кримінально-правові норми.

Однак у юридичному полі поняття позбавлене чітких кордонів, тлумачиться через інші поняття або його кваліфікують у системі інших суспільно-небезпечних дій. У коментарях до КК України (*далі* – ККУ) зазначено: *шантаж* – це *погроза* розголошення компрометувальних (дійсних або наклепницьких) відомостей про особу; *загроза* насильства; шантажист має на меті певну матеріальну, політичну або ін. вигоду [Кримінальні / Кримінальний 2003 : 423]; *погроза* викриття, розголошення відомостей, які ганьблять людину, щоб домогтися якихось результатів; *примус* особи до вигідної для шантажиста поведінки [Науково-практичні / Науково-практичний 2018 : 299]. Як бачимо, це явище у правовому полі першорядно визначають через кваліфікаційну ознаку *загроза* / *погроза* з вимаганням матеріальної, фізичної або ін. поступки, що спричиняє шкоду об’єкту вимагання.

Нечіткість визначення могло б дещо увиразнити тлумачення у сфері конфліктології, де шантаж визнано за тактику конфронтаційної стратегії. І це є виправданим, оскільки її використання задля посилення впливу на об’єкт вимагання

може актуалізувати негативні наслідки. Через те, що тактика передбачає для контактера “вибір” лише між негативними умовами / обставинами, той і сприйняття таких вимог не може бути конструктивним. У конфліктології визнано кілька видів шантажу: 1) сімейно-побутові, які є емоційною формою міжособистісного маніпулювання; 2) соціальні – різні форми тиску соціуму на особистість, коли взаємодія осіб між собою й індивіда з суспільством та державою передбачає дотримання багатьох вимог, а їх невиконання спричиняє негативні наслідки для людини (напр., утримання у в’язниці); 3) політико-економічні (технологія боротьби за владу), до них зараховують і політичний шантаж – девіантна діяльність, спрямована на реалізацію цілей політичного суб’єкта / об’єкта; 4) ідеологічні, коли різними інструментами (напр., ЗМІ) формують громадську думку з важливих питань і коригують курс адміністрації країни. Для усвідомлення змісту поняття характер цих відомостей може відігравати хіба що допоміжну роль, проте переконливо доводить: у цієї тактики є конфліктогенеруючі властивості, вона утверджується в різних сферах суспільного життя.

Представлена дослідницька проблема потребує оцінки явища в комунікативно-прагматичному аспекті, що демонструє тісний зв’язок мовної організації шантажу та мети застосування. Вплив на об’єкт може реалізувати одинична мовна акція або складна вербальна структура, посилена іншими позамовними кроками. Оскільки в його основі – поняття *загроза / погроза*, то не складно усвідомити: шантажист має певне особливе право на щось, і з тим – переваги над об’єктом вимагання. Адресант обирає вигідний для себе варіант розвитку комунікації незалежно від соціального статусу, офіційності чи неофіційності стосунків, адже, як уважає, може нав’язувати певний тип комунікативного контакту. Це вможливають, по-перше, директивні тактико-ситуативні спонукання з вимогою, наказом, наполегливим проханням, вказівкою, розпорядженням, заборонаю, коли позиція контактера не береться до уваги. По-друге, агресивними мовними діями з системним використанням жорстких комунікативних тактик, особливим лексичним наповненням, структуруванням висловлення в певних синтаксичних єдностях, системою

стилістичних засобів і прийомів. Постійне використання загрози, негативний вплив на емоційний стан об'єкта вимагання, кваліфікується як неекологічна комунікація.

Важливий момент у виявленні змісту поняття – робота в царині лексикографії. Словникове витлумачення лексеми *шантаж* уможлиблює з'ясування її зв'язку з іншими близькими поняттями, дає змогу ідентифікувати смислову домінанту, хоча, як ми вже бачили, вона не однакова для різних сфер.

Словник української мови подає значення лексеми *шантаж*: залякування погрозою викрити або розголосити з певною метою факти, відомості, які можуть скомпрометувати, зганьбити кого-небудь [Slovník / Словник 1980 : 405]. У цій реєстровій базі значення розкрите через базове – *залякування* (викликати в кого-небудь страх, переляк; робити кого-небудь боязким, лякливим [Slovník / Словник 1972 : 178]). Зауважимо, що у словниковій статті поняття *загроза* / *погроза* не є ключовими, як у ККУ, а лексема *вимагання* (1. Настирливо просити що-небудь у когось. 2. Ставити перед ким-небудь якусь вимогу; категорично пропонувати зробити щось. 3. Зобов'язувати до чого-небудь, змушувати робити саме так [Slovník / Словник 1970 : 427]), як у ст. 189 КК, узагалі відсутня.

У словнику іншомовних слів: *шантаж* – це залякування погрозою розголошення відомостей, які можуть скомпрометувати кого-небудь, щоб одержати якусь вигоду [Slovník / Словник 2000 : 650], де знову визначаємо ключове слово *залякування*.

У словнику синонімів подано: *шантаж* – погроза, вимога, наполягати [Karavanskyi / Караванський 2004 : 464]. Тут ця одиниця мови перебуває в системі: *погроза* – грозьба, грисьба, похвальба, нахвалка, похвалка, погрожування, залякування; (компрометація в разі невиконання вимог), шантаж [там само : 304]; *вимога* – домагання, вимагання, наполягання; (безапеляційна), наказ [там само : 43]; *наполягання*: дія за значенням *наполягати* – напосідати, домагатися, вимагати; (на чому) твердо стояти, напирати, налягати [там само : 225].

У синонімічних рядах інших гніздових слів також наведено лексеми, що логічно співвідносимо зі словом

шантаж. А саме: **примус** – принука, силування, змушування, примушування, /з/неволення, приневолення [там само : 329]; **загроза** – (словесна) погроза, погрожування, нахваляння, грозьба [там само : 119]; **заякування**: дія за значенням *заякувати* – лякати, страхати, застрашувати, тероризувати [там само : 124]. Думаємо: цей перелік можна доповнити й лексею **рекети** – злочинне вимагання чужих доходів, здирство шляхом заякування чи грубого насильства [там само : 492], оскільки тлумачення містить раніше не реєстровану лексему **зди́рство** – наполегливе вимагання або домагання чого-небудь шляхом примусу, погроз, насильства [Slovnyk / Словник 1972 : 537].

Як бачимо, матеріал словникового корпусу дає змогу встановити смислові нюанси лексеми *шантаж* і її зв'язок з іншими близькими поняттями: *заякування, загроза, погроза, погрожування, вимога, здирство, наполягання, примус, примушування, принука, змушування, рекети, силування*. Цей перелік вбирає трактування КК – *вимагання* та ККУ – *загроза (погроза), вимагання, вимога, примус*, хоча вужчий правничий зміст створив підґрунтя для ширшого побутового розуміння – *заякування*, а не навпаки. У правничій сфері акцентовано на поєднанні складників: *загроза* розголошення компромату та *вимагання* матеріальних цінностей, юридично – це *намір* на психологічний, фізичний *вплив* на об'єкт шантажу, тобто засіб скоєння злочину.

Звернення до лінгвістичних реєстрових баз показало: лексема *шантаж* за межею кримінальної сфери розширює своє значення та номінує різні види некримінального впливу. На рівні лексикографії є пояснення, що значно вирізняється від укоріненого в теорії кримінального права, трактуючись як будь-яке заякування із примусом. Некримінальний шантаж усвідомлюється як явище, що не складно декодувати, шаблонне та передбачуване за механізмом реалізації та мовними кроками індивідів, один з яких припускає своє право нав'язувати іншому певну модель розвитку події.

Зважаючи на різні стратегії міжособистісного спілкування, шантаж може: 1) втілюватися прямими засобами впливу; 2) ґрунтуватися на прихованих маніпулятивних діях.

У щоденному спілкуванні, коли шантаж переважно осягається як *заякування* погрозою розголошення інформації, тобто співвідноситься з мовленням, характер його реалізації є прямим. Адресант використовує структури з “обіцянкою” неприємностей у разі невиконання адресатом певних дій. Однак ці негативні наслідки можуть бути визначені по-різному. Нечітко окреслену погрозу, наприклад, реалізують конструкції зі сполучниками: *якщо (якщо...то, коли...то), або...або* та дієслова стану, дії, що передбачають їхнє найрізноманітніше потрактування: *дiзнаєшся, зрозумієш, пожалкуєш, пошкодуєш, запам'ятаєш, спробуєш, побачиш, здивуєшся, не захочеш, не повіриш, отримаєш* і т. ін. (**Якщо** не зробиш (не скажеш, не принесеш і т. ін.) – **(то) пожалкуєш; Або** ти негайно повернешся додому, або **отримаєш від мене**). Проте сполучники можуть бути відсутні, що робить складнішим розуміння змісту погрози та способу його вираження. Така побудова ускладнює причинно-наслідкові зв'язки між погрозою та “обіцянкою” і спонукає індивіда докласти більше зусиль для декодування інтенції адресанта. В експліцитній погрозі застосовують одиниці мови, що мають чіткий семантичний формат стосовно впливу на контактера й дій щодо нього: (**Або ти прибереш у кімнаті, або я все розкажу татові; Доки не зробиш домашнє завдання, комп'ютер не отримаєш**). Ці акції містять чимало дієслів, які, вказуючи на “покарання”, характеризуються значеннями, що відбивають характер дії, особливості її перебігу, джерело та кінцевий результат.

Пряме спонукання часто містять розширені пояснення погрози, реалізовані складними реченнями або кількома реченнями. Це акт заякування, у якому адресант однозначно висловлюється щодо наслідків невиконання свого волевияву (*Слухай мене, Оскарє! Ми заберемо цю дитину і виховаємо, як свою! І лише спробуй комусь розповісти про те, як ми її знайшли! Три шкури спуцу, ти мене знаєш! Баронєсі поскаржує на тебе* (Бойлук Ю. Коли розквітне лілея); <...> *сам дядько Григорій сказав своєму Михайлові, що коли ти будеш з тим босяком сходиться <...> то я тебе приб'ю* (Тютюнник Ю. Від “Двійки” до ІПУ); – **П'ять тисяч баксів!**

Покладеш до моєї сумки! Як не побачу – повернуся за хвилину! Надворі мене чекають. Не віриш? А ти підійди до вікна! Глянь! Троє у шкіряних куртках <...> – Ангеліночко. Принеси гроші, – почула тихий <...> голос матері. Ліда приголомшено глянула на Іветту. – Мамо... Не можна... <...>
Це шантаж (Дашвар Люко. Мати все). У такому разі тиск не обмежений залякуванням погрозою розголошення компромату. Вплив на об'єкт уможлиблює й “обіцянка” заподіяння не лише морального чи матеріального, а й фізичного покарання адресата чи близьких йому людей. Щодо цього зазначимо: шантаж реалізується вербально, коли ж особа орієнтована не лише на вербальні, а й на фізичні дії, це є погроза.

Погроза непрямої форми впливу припускає маніпуляцію, оскільки наголошує на важливій ознаці шантажу – використанні почуттів людини для досягнення мети, тобто передбачає раціональний вплив на її емоційну сферу, напр.: *Марк подивився на мене поглядом зрадника і сказав: – Якщо ти не підеш, я викличу тих хлопців... – Яких хлопців? – відсахнувся я. – Тих, що наводять фен-шуй. Зачищають енергетичне поле будинку від усіляких там <...> завад. Вони приборкали одну твою колегу з півроку тому <...> – Ти не зробиш таке зі мною. – Зроблю* (Ряполова М. Звідки беруться янголи).

Для уточнення потрактування поняття *шантаж* у свідомості мовців було проведено лінгвістичне дослідження (у формі опитування) зі студентами-філологами віком від 18 років. Інформантам було запропоновано перейти від слова-стимулу *шантаж* до будь-якого іншого слова, яке їм видається відповідним першому за змістом (отримано 160 реакцій). Серед масиву даних розмежовано типи реакцій, що засвідчили рівень осягання поняття носіями мови, яких ми опитали.

Виявлено лише 20% відповідей, у яких респонденти витлумачують поняття так само, як у правничій сфері: *загроза* (погроза), *вимагання*, *вимога* (вар. *ультиматум*), *примус*, *намір*, *вплив*, *злочин* (вар. *кримінал*, *насилля*, *грабіж*, *провокація*). Інші сприймають як *тиск* (вар. *важіль*) (майже 5%; таке визначення подається в конфліктології); *викриття*, *ганьба*, *домагання*, *примушування*, *тероризування* (майже 5%; ці ж слова ми

фіксували в лексикографічних джерелах, водночас реакції *заякування, наполягання, здирство* відсутні). Близько 70% пояснили лексему через сукупність власних почуттєвих і розумових образів, що безпосередньо з'являються перед ними у внутрішньому досвіді: *агресія, безпорадність, безчестя, біль, горе, грубість, жадібність, заздрість, зло, маніпуляція, недовіра, неправда, нечесність, обман* (вар. *блеф, шахрайство*), *образа, підлість, підступ, сила, страх, хитрість*; ця група інформантів сприймає її лише як номінування різних видів не протиправних впливів. Поза будь-яким сумнівом, слово *шантаж* сьогодні “пристосувалося” до повсякденно-побутової сфери, а процес детермінологізації розширив його семантику.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Поняття *шантаж* у правничій сфері тлумачать як *вимагання, погроза*, це злочинний *намір*, у конфліктології – *тиск*, у лінгвістичних джерелах визначають через кваліфікаційні ознаки: *заякування, вимога, здирство, примус, наполягання, силування*. Вужчий правничий зміст створив підґрунтя для ширшого побутового розуміння. Лексема *шантаж* за межею правової сфери розширила значення та номінує різні види некримінального впливу. Некримінальний *шантаж* може втілюватися прямими засобами впливу чи ґрунтуватися на маніпулятивних діях. Комунікативна поведінка шантажиста дає змогу говорити про подію деструктивної комунікації. Проведене дослідження свідчить: лише 20% респондентів витлумачують поняття, зважаючи на його вузький правовий зміст, інші сприймають як номінування різних видів не протиправних впливів. Тож на рівні буденної свідомості *шантаж* має пояснення, що значно вирізняється від укоріненого у правничій сфері, сприймаючись як будь-яка дія щодо іншої людини із примусом. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі способів і засобів його мовної реалізації.

Література

1. Войцехівська Н. К. Засоби вираження погрози в українському конфліктному діалогічному дискурсі. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2014. Вип. 30. С. 17–30.
2. Габуда А. С., Сав'юк О. В. Криміналізація шантажу. *Науково-*

інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького : *Право*. 2018. № 5 (17). С. 151–155.

3. Смельянов В. П. Щодо визначення предмету злочину та класифікації об'єктів злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 225–232.

4. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови. 2-е вид. Київ : Українська книга, 2004. 448 с.

5. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.09.2019).

6. Кримінальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page> (дата звернення: 21.09.2019).

7. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. Київ, 2003. 1196 с.

8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук та ін. Київ, 2018. 1104 с.

9. Панченко Н. Н., Никодимова А. Д. Шантаж: речевої акт VS речевої жанр. *Жанри речи*. 2018. № 2 (18). С. 112–118.

10. Семикіна Л. О. Відмежування вимагання як злочину з ознаками тероризування від тероризму. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 111–119.

11. Словник іншомовних слів / уклад. С. Морозов, Л. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

12. Словник української мови : в 11-ти т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

13. Хохлова Н. В. Способы и средства реализации коммуникативной категории угрозы в русском и английском языках : дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2004. 198 с.

14. Шевчук І. В. Рейдерство та корпоративний шантаж (грінмейл) як загроза економічній безпеці України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 2. С. 231–240.

15. Якімова С. В. Вимагання у зв'язку з підкупом за кримінальним законодавством України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 355–359.

References

1. Voitsekhivska N. K. Zasoby vyrazhennia pohrozy v ukrainskomu konfliktnomu dialohichnomu dyskursi. *Humanitarna osvita u tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. 2014. Vyp. 30. S. 17–30.

2. Habuda A. S., Saviuk O. V. Kryminalizatsiia shantazhu. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho : Pravo*. 2018. № 5 (17). S. 151–155.

3. Yemelianov V. P. Shchodo vyznachennia predmetu zlochyynu ta klasyfikatsii ob'ektiv zlochyyniv. *Borotba z orhanizovanoiu zlochyynnistiю i koruptsiieiю (teoriia i praktyka)*. 2007. Vyp. 17. S. 225–232.

4. Karavanskyi S. Y. Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy. 2-e vyd. Kyiv : Ukrainska knyha, 2004. 448 s.

5. Konstytutsiia Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 22.09.2019).
6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page> (data zvernennia: 21.09.2019).
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar / Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, S. B. Havrysh ta in. Kyiv, 2003. 1196 s.
8. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D. S. Azarov, V. K. Hryshchuk ta in. Kyiv, 2018. 1104 s.
9. Panchenko N. N., Nikodimova A. D. Shantazh: recevoy akt VS recevoy zhanr. Zhanry rechii. 2018. № 2 (18). S. 112–118.
10. Semykina L. O. Vidmezhuвання vymahannia yak zlochynu z oznakamy teroryzuvannia vid teroryzmu. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*. 2007. Vyp. 16. S. 111–119.
11. Slovnyk inshomovnykh sliv / uklad. S. Morozov, L. Shkaraputa. Kyiv : Naukova dumka, 2000. 680 s.
12. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11-ty t. / AN URSS. Instytut movoznavstva ; za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
13. Hohlova N. V. Sposoby i sredstva realizatsii komunikativnoy kategorii ugrozyi v russkom i angliyskom yazyikah : dis. ... kand. filol. nauk. Volgograd, 2004. 198 s.
14. Shevchuk I. V. Reiderstvo ta korporatyvnyi shantazh (hrinmeil) yak zahroza ekonomichnii bezpetsi Ukrainy. *Universytetski naukovy zapysky*. 2017. № 2. S. 231–240.
15. Yakymova S. V. Vymahannia u zviazku z pidkupom za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*. *Yurydychni nauky*. 2015. № 825. S. 355–359.

*Стаття надійшла до редакції 27.08.2019 р.
Прийнята до друку 19.11.2019 р.*

УДК 811.161.3'42:305-055.2

**ГЕНДЕРНО ОБУСЛОВЛЕННИЙ “ЯЗЫК ВРАЖДЫ”
В БЕЛАРУСИ: ФАКТОРЫ И СПЕЦИФИКА**

Екатерина Василенко

*Могилевский государственный университет имени А. А. Кулешова
Mogilev State A. Kuleshov University
ул. Космонавтов, 1, Могилев, 212022, Республика Беларусь
e.n.vasilenko@gmail.com*

Василенко К. Гендерно спричинена “мова ворожнечі” в Білорусі: фактори і специфіка

У статті репрезентовано гендерно спричинену “мову ворожнечі” в Білорусі. Виявлено соціальні, політично-правові та культурно-етичні чинники, що детермінують її у конкретному дискурсивному співтоваристві. Диференційовано дві соціальні групи, на які спрямований відповідний тип “мови ворожнечі”: жінки й представники ЛГБТ-спільноти. Здійснено аналіз читачьких відгуків на новинні публікації в комунікативному просторі білоруського інтернет-дискурсу, що засвідчив посилений інтерес користувачів до проблематики ЛГБТ-спільноти.

Ключові слова: “мова ворожнечі”, ворожість, гендер, інтернет-дискурс, дискурсивне співтовариство.

Василенко Е. Гендерно обусловленный “язык вражды” в Беларуси: факторы и специфика

В статье представлен анализ гендерно обусловленного “языка вражды” в Беларуси. Выявляются социальные, политико-правовые и культурно-этические факторы, детерминирующие его функционирование в данном дискурсивном сообществе. Выделяются две социальные группы, на которые направлен указанный тип “языка вражды”: женщины и представители ЛГБТ-сообщества. Проведенный анализ читательского отклика на новостные публикации в рамках коммуникативного пространства белорусского интернет-дискурса выявил повышенный интерес пользователей к проблематике ЛГБТ-сообщества.

Ключевые слова: “язык вражды”, враждебность, гендер, интернет-дискурс, дискурсивное сообщество.

Vasilenko E. Gender-bias hate speech in Belarus: factors and specifics

The article presents an analysis of gender-bias hate speech in Belarus with the focus on its functioning in online discourse. The study is aimed at determining the most vulnerable social group suffering from gender-bias hate speech in the

studied discursive community and finding key factors influencing the object of research in the Belarusian context.

Hate speech is understood as a set of language means expressing negative, based on stereotypes or prejudices, attitude towards the addressee as a carrier of values different from those of the addresser, and, as a result, verbalizing one or another type of discrimination or intolerance.

The article determines a number of interconnected (1) political and legal (lack of legal sanctions for the use of hate speech; loyal attitude of the authorities towards the demonstration of gender discrimination), (2) cultural and ethical (homophobic and sexist moods in the Belarusian society; formation and maintenance of gender stereotypes by the media; lack of awareness of the majority of the academic community in the field of gender issues), and (3) social (change of the historical paradigm; intensive development of Internet communication technologies; increased social mobility; weak civil society) factors that significantly influence the functioning of gender-bias hate speech in the Belarusian discursive community.

The analysis of the readers' response to news publications in the Belarusian Internet discourse revealed an increased interest of users in the problems of the LGBT community.

Key words: hate speech, hostility, gender, online discourse, discursive community.

Постановка проблемы и ее связь с важными научными задачами. Изучению “языка вражды” (*hate speech*) в мировой гуманитаристике посвящается все больше публикаций, раскрывающих его психологические, юридические, культурологические и собственно лингвистические аспекты. На наш взгляд, особый интерес вызывает использование “языка вражды” в повседневной коммуникации, так как именно социальная составляющая данного явления свидетельствует о его чрезвычайной важности в современном мире.

Используемое в исследовании понимание “языка вражды” как совокупности языковых средств, выражающих негативное отношение к адресату, основанное на стереотипах или предубеждениях, и вербализующих тот или иной вид дискриминации или нетерпимости (см. подробнее [Vasilenko / Василенко 2018]), демонстрирует сложность “языка вражды” не только как лингвистического, но и как социального явления.

Особый интерес для нашего исследования представляет собой функционирование “языка вражды” в интернет-коммуникации, так как в современном мире именно интернет

является важнейшей коммуникативной площадкой, отражающей все происходящие процессы и существующие настроения в рамках того или иного дискурсивного сообщества.

Очевидно, что “язык вражды” принимает разные формы в разных дискурсивных сообществах в зависимости от конкретных условий. Так, большое количество исследований европейских ученых посвящено ксенофобской тематике (см., например, [Assimakopoulos, Baider, Millar 2017]), а американских – расистской (см., например, [Moon 2000]). В ходе анализа комментариев к новостным публикациям в белорусских интернет-СМИ, было установлено, что наибольший интерес данного дискурсивного сообщества вызывают статьи на гендерную тематику.

Гендер применительно к личности в данном случае понимается как совокупность таких компонентов, как категория пола, гендерная идентичность, гендерный брачный и репродуктивный статус, сексуальная ориентация, гендерные процессы, гендерные убеждения и гендерный дисплей [Shakirova / Шакирова 2000 : 15–26]. Такое понимание гендера позволяет одновременно проследить в одном исследовании отношение изучаемой дискурсивной группы к представителям разного пола, гендера, гендерной идентичности и сексуальной ориентации и выделить для сопоставления две социальные группы – женщин и представителей ЛГБТ-сообщества, которые подвергаются двум видам дискриминации – сексизму и гомофобии (а также бифобии и трансфобии) соответственно.

Анализ последних исследований и публикаций. Активно проводимые в последние два десятилетия во всем мире исследования “языка вражды” представляют собой во многом так называемые *case-studies*, основанные на реалиях той или иной страны, что позволяет не только установить наиболее уязвимые группы населения, но также выявить факторы, определяющие функционирование “языка вражды” в каждом конкретном дискурсивном сообществе.

Так, профессор И. Дзялошинский, анализируя проблему толерантности российских средств массовой информации, отмечает, что функционирование “языка вражды”

детерминірується соціальними, економічними, політичними і культурними факторами [Dzjaloshinskij / Дзялошинский 2019 : 184–185]. А. Евстафьева пропонує виділяти соціально-політичні, психолого-культурологічні, комунікативні, правові і етичні основи функціонування “язика ворожби” в російських СМІ [Evstafeva / Евстафьева 2009 : 14–86]. В дослідженні венгерського ученого Д. Бороміса-Хабаші обґрунтовується взаємозв'язок політичних, культурних і моральних аспектів функціонування “язика ворожби” [Boromisza-Habashi 2013].

Очевидно, що вербалізація ворожби як в повсякденній комунікації, в сучасному світі значимо опосередкованої засобами масової інформації, так і безпосередньо в самому медіадискусі і, уже, інтернет-дискусі, в першу чергу, пов'язана з певними умовами функціонування “язика ворожби” в кожному конкретному дискусівному суспільстві.

Ціль дослідження полягає в визначенні найбільш вразливої соціальної групи, піддаваної гендерно обумовленому “язика ворожби” в Білорусі, і виявленні факторів, впливаючих на функціонування вказаного типу “язика ворожби” в даному дискусівному суспільстві.

Изложение основного материала исследования. Аналіз коментаріїв до новостних публікаціям найбільш популярного (за даними Інформаційно-аналітичного центру при Адміністрації Президента Республіки Білорусь [Respublika / Республіка 2018 : 15]) білоруського інформаційного порталу TUT.by за 2016–2018 гг. виявив достатньо високу ступінь актуальності гендерної тематики для білоруського дискусівного суспільства (для порівняння була вибрана етнічна тематика, показателю читальського відклику по якій виявився приблизно в два рази нижче, ніж по гендерній: 87,4 і 169,1 коментарія в середньому на статтю відповідно).

Для аналізу методом сплошної вибірки були обрані дві групи статей за вказаний період, що містять в заголовку по три ключові лексики: “жінка”, “фемінізм”, “сексизм” (група 1) і “ЛГБТ”, “гомосексуальність /

гомосексуализм”, “гомофобия” (группа 2). В ходе исследования было установлено, что отклик читателей на вторую группу статей практически в два раза превышает аналогичный показатель для статей первой группы (224,3 и 113,8 комментария в среднем на статью соответственно), что свидетельствует о гораздо большей актуальности для белорусского дискурсивного сообщества проблемы гомофобии (а также бифобии и трансфобии), нежели сексизма.

К основным факторам, влияющим на функционирование гендерно обусловленного “языка вражды” в Беларуси относятся следующие (список составлен с опорой на указанные выше исследования):

1) социальные (социально-политические, социально-экономические и социально-культурные):

– изменение исторической (историко-культурной, общественно-культурной) парадигмы (см. подробнее [Nikulichev / Никуличев 2007 : 20–34]);

– интенсивное развитие коммуникационных интернет-технологий, которое привело к тому, что человек оказывается включенным в систему глобальных, общемировых координат;

– повышенная социальная мобильность по горизонтали и вертикали, результатом которой является в том числе и тот факт, что люди вне зависимости от своего пола, гендерной принадлежности или сексуальной ориентации могут относительно легко изменить, например, место жительства или гражданство;

– слабое гражданское общество: по данным Центра европейской трансформации, в сравнении с другими странами региона Восточного партнерства, в Беларуси насчитывается наименьшее число общественных организаций как в абсолютных цифрах, так и в пересчете на 100 тыс. населения (данные по состоянию на 2016 г.) [Egorov, Shutov, Kasuk / Егоров, Шутов, Кацук 2017 : 4–5];

2) политико-правовые:

– отсутствие юридических санкций за использование “языка вражды”, а также незакрепленность понятий гендера,

гендерной идентичности и сексуальной ориентации в юридических документах Беларуси;

– зачастую лояльное отношение представителей власти к демонстрации гендерной дискриминации и выступления представителей власти, содержащие дискриминационные высказывания;

3) культурно-этические:

– наличие гомофобных (в большей степени) и сексистских (в меньшей) настроений в белорусском обществе, отсутствие толерантности к представителям другой гендерной идентичности или сексуальной ориентации и, как следствие, отсутствие традиции осуждения “языка вражды”. Так, по результатам исследования социологического центра Pew Research 2018 г., 81 % белорусов не поддерживает идею легализации однополых браков. Для сравнения: в Швеции, Дании, Нидерландах и Бельгии более 80% респондентов высказались “за” [Eastern 2018 : 12];

– формирование и поддержание средствами массовой информации гендерных стереотипов, а также активная эксплуатация дискриминационных тем в средствах массовой информации (часто российских, имеющих большую популярность у белорусского населения);

– недостаточная информированность большей части академического сообщества в сфере гендерной проблематики.

Перечисленные выше факторы неразрывно связаны между собой и влияют друг на друга. При этом представленный выше список, очевидно, не является исчерпывающим, так как использование “языка вражды” во многом зависит также от индивидуальных (например, психологических) и контекстуальных (например, условия коммуникации) факторов.

Выводы и перспективы дальнейших научных исследований. Таким образом, функционирование гендерно обусловленного “языка вражды” в Беларуси на современном этапе детерминируется рядом социальных, политико-правовых и культурно-этических факторов. Наиболее уязвимой группой населения являются представители ЛГБТ-сообщества. Дальнейшее изучение использования “языка вражды” интернет-

пользователями предполагает проведение эксперимента, который позволит установить индекс вербализации враждебности, т. е. соотношение “враждебных” и “невраждебных” комментариев, в белорусской интернет-коммуникации в рамках гендерной проблематики.

Літэратура

1. Василенко Е. Н. “Язык вражды” : к определению термина. *Романовские чтения – 13* : сб. ст. междунар. науч. конф. Могилев, 2019. С. 126–127.

2. Дзялошинский И. М., Дзялошинская И. М. Образы вражды в российских СМИ : социальные, культурные, профессиональные факторы. *Российские СМИ : как создается образ врага. Статьи разных лет* : монография. Чебоксары : ИД “Среда”, 2019. С. 173–187.

3. Евстафьева А. В. “Язык вражды” в средствах массовой информации : лингвистические и экстралингвистические факторы функционирования : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Тамбов, 2009. 298 с.

4. Егоров А., Шугов А., Кацук Н. Гражданское общество Беларуси : актуальное состояние и условия развития : аналитический обзор. Минск : Центр европейской трансформации, 2017. 47 с.

5. Никуличев Ю. В. Исторические парадигмы русской культуры : методологический анализ : автореф. дис. ... д-ра культурологии : 24.00.01. Москва, 2007. 38 с.

6. О государственной регистрации общественных объединений, фондов и других некоммерческих организаций в первом полугодии 2018 года. Минск : М-во юстиции Республики Беларусь, 2018. URL : https://minjust.gov.by/press/news/on_the_state_registration/ (дата доступа : 29.05.2019).

7. Республика Беларусь в зеркале социологии : сб. материалов социологических исследований / под общ. ред. А. П. Дербина. Минск : ИАЦ Администрации Президента Республики Беларусь, 2018. 180 с.

8. Шакирова, С. Толкования гендера. *Пол женщины* : сб. ст. по гендерным исследованиям. Алматы : Центр гендерных исследований, 2000. С. 6–32.

9. Assimakopoulos S., Baider F. H., Millar S. Online hate speech in the European Union : a discourse-analytic perspective. Cham : Springer, 2017. 90 p.

10. Boromisz-Habashi D. Speaking hatefully : culture, communication, and political action in Hungary. Pennsylvania : Pennsylvania State Univ. Press, 2013. 160 p.

11. Eastern and western Europeans differ on importance of religion, views of minorities, and key social issues : report / AD N. Sahgal. Washington : Pew Research Center, 2018. 30 p.

References

1. Vasilenko E. N. “Yazyk vrazhdyi” : k opredeleniyu termina. *Romanovskie chteniya – 13* : sb. st. mezhdunar. nach. konf. Mogilev, 2019. S. 126–127.

2. Dzyaloshinskiy I. M., Dzyaloshinskaya I. M. Obrazyi vrazhdyi v rossiyskikh SMI : sotsialnyie, kulturnyie, professionalnyie faktoryi. *Rossiyskie SMI : kak*

sozdaetsya obraz vraga. Stati raznykh let : monografiya. Cheboksary : ID “Sreda”, 2019. S. 173–187.

3. Evstafeva A. V. “Yazyk vrazhdyi” v sredstvakh massovoy informatsii : lingvisticheskie i ekstralingvisticheskie faktoryi funktsionirovaniya : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Tambov, 2009. 298 s.

4. Egorov A., Shutov A., Katsuk N. Grazhdanskoe obschestvo Belarusi : aktualnoe sostoyanie i usloviya razvitiya : analiticheskiy obzor. Minsk : Tsentrvyevropeyskoy transformatsii, 2017. 47 s.

5. Nikulichev Yu. V. Istoricheskie paradigmyi russkoy kulturyi : metodologicheskiy analiz : avtoref. dis. ... d-ra kulturologii : 24.00.01. Moskva, 2007. 38 s.

6. O gosudarstvennoy registratsii obschestvennykh ob'edineniy, fondov i drugih nekommercheskikh organizatsiy v pervom polugodii 2018 goda. Minsk : M-vo yustitsii Respubliki Belarus, 2018. URL : https://minjust.gov.by/press/news/on_the_state_registration/ (data dostupa : 29.05.2019).

7. Respublika Belarus v zerkale sotsiologii : sb. materialov sotsiologicheskikh issledovaniy / pod obsch. red. A. P. Derbina. Minsk : IATs Administratsii Prezidenta Respubliki Belarus, 2018. 180 s.

8. Shakirova, S. Tolkovaniya gendera. *Pol zhenschinyi* : sb. st. po gendernyim issledovaniyam. Almaty : Tsentrvyevropeyskoy transformatsii, 2000. S. 6–32.

9. Assimakopoulos S., Baider F. H., Millar S. Online hate speech in the European Union : a discourse-analytic perspective. Cham : Springer, 2017. 90 p.

10. Boromisza-Habashi D. Speaking hatefully : culture, communication, and political action in Hungary. Pennsylvania : Pennsylvania State Univ. Press, 2013. 160 p.

11. Eastern and western Europeans differ on importance of religion, views of minorities, and key social issues : report / AD N. Sahgal. Washington : Pew Research Center, 2018. 30 p.

Исследование выполнено при финансовой поддержке БРФФИ в рамках научного проекта № Г19М-127.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 81'373 : [811.161.2 + 811.112.2]; (477 + 430)

**ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З ОНОМАСТИЧНИМ
КОМПОНЕНТОМ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
КУЛЬТУРИ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ)**

Віта Гаманюк, Тетяна Мішеніна

*Криворізький державний педагогічний університет
Круууі Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
vitana65@gmail.com, t.mishenina@gmail.com*

Гаманюк В., Мішеніна Т. Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти культури (німецько-українські паралелі)

У статті досліджено фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом в українській і німецькій лінгвокультурі. Акцентовано увагу на переосмисленні біблійних виразів в українському й німецькому фразеологічному полі, встановлено закономірності використання антропоніма у складі фразеологізму, розглянуто індивідуалізовані власні імена, використані задля позначення певного явища або характеристики окремих рис людини / загальної характеристики вдачі; оцінки поведінки людини відповідно до етичного кодексу; відтворення світоглядної позиції нації. Виокремлено тематичні групи, які характеризують або подають як моральний імператив закони співжиття, відтворюють народну педагогіку.

Ключові слова: фразеологізм, ономастикон, антропонім, лінгвокультура, фонова лексика, міжмовні фразеологічні кореляти.

Гаманюк В., Мішеніна Т. Фразеологизмы з ономастическим компонентом как репрезентанты культуры (немецко-украинские параллели)

У статье исследуются фразеологические единицы с ономастическим компонентом в украинской и немецкой лингвокультуре. Акцентируется внимание на переосмыслении высказываний из Библии в украинском и немецком фразеологическом поле, определяются закономерности использования антропонима в составе фразеологизма, рассматриваются индивидуализованные имена собственные, которые используются для обозначения определенных явлений или характеристики отдельных черт характера человека; оценки поведения человека в соответствии с этическими нормами; отражения мировоззренческой позиции нации. Выделяются тематические группы, которые характеризуют или подают как моральный императив законы жизни, отражают положения народной педагогики.

Ключевые слова: фразеологизм, ономастикон, антропоним, лингвокультура, фоновая лексика, межязыковые фразеологические корреляты.

Hamanyuk V., Mishenina T. Phraseological units with onomastic component as a transfer of culture (German-Ukrainian parallels)

The article investigates phraseological units with onomastic component in Ukrainian and German linguoculture and correlations at language unit level / a transfer of culture. Types of connotative meaning that realize these units are characterized in the article. The ways of introducing them to the structure of phraseological units (rethought biblical names; derivatives of canonized baptismal names; names related to the cultural and historical path of Ukrainian and German nations) are clarified on the example of proper names. Emphasis is made on rethinking of biblical expressions in Ukrainian and German phraseological fields, corresponding unique vocabulary. The regularities of anthroponym using in phraseological units, that has an additional positive or negative colouring (rhythm-forming function, functionality, typing) have been established. The individualized proper names, that are used to indicate a certain phenomenon or characteristics of individual human traits / general characteristics of a temper; assessment of human behavior according to the code of ethics; reproduction of the nation's worldview (cognitive, emotional levels of the world's knowledge) that act as a typing tool are considered. The usage statistics of certain male / female names, that are used as a structural-semantic component of phraseological units in Ukrainian and German, are given. The advantage of using male names in the studied language systems is stated. Thematic groups of phraseological units with an onomastic component, which characterize or present the laws of coexistence (family, community, society) as moral imperative, reproduce folk pedagogy (education of courtesy, diligence, etc.) are separated. Further research prospects of functioning features of phraseological units with onomastic component, which consist in the development of the translation methodology of direct / figured components are outlined.

Key words: phraseological units, onomasticon, anthroponym, linguoculture, background vocabulary, interlingual phraseological correlates.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. На сучасному етапі масової міжкультурної взаємодії проблема порозуміння на вербальному рівні набуває актуальності. Питання адекватного сприйняття почутого і його трактування є надважливим, а забезпечують його не тільки знання базової лексики, спроможність правильного її використання, а й фонові знання та розуміння безеквівалентної лексики. А. Манакін правомірно наголошує на тому, що “міжкультурна комунікація завжди передбачає пізнання інших мов і культур і супроводжується відкриттям нових реалій, які відсутні в рідній культурі. Чужою мовою важко пояснити національно-специфічні явища, які не мають прямих відповідників. Такі слова становлять безеквівалентну лексику і

фразеологію та є специфічною фоновою інформацією” [Manakin / Манакін 2012 : 188].

Фонова інформація є важливою у трактуванні семантики фразеологізмів, з іншого боку, фразеологізми самі по собі є джерелом фонової інформації. Фразеологічні одиниці (ФО) будь-якої мови нерозривно пов’язані з історією, традиціями, літературою, побутом народу. Водночас вони відображають реалії, акумулюють у внутрішній формі найрізноманітніші вияви національної культури, зберігають найсуттєвіші віхи історичного розвитку. На думку М. Кочергана, “фразеологічний склад є специфічною для кожної мови національно маркованою частиною лексику. Постійно поповнюючись новими одиницями, фразеологічний склад відображає культурно-історичний досвід народу, а також особливості історичних законів розвитку мови” [Kocherhan / Кочерган 2006 : 339]. Говорячи про ФО, слід урахувати те, що фразеологічний склад мови, як і словниковий, перебуває в постійному русі, окремі компоненти у складі ФО можуть замінюватися більш актуальними, такими, які відтворюють перебіг часу, епохальні значеннєві дескриптори. Проте є й ті, що залишаються незмінними, зберігаючи своє значення.

Контрастивне вивчення мовних систем під час процедури перекладу фразеологічних одиниць дає змогу визначити особливості зіставлюваних української й німецької мов.

Вирішальним для контрастивного вивчення семантики фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом зіставлюваних мов є виокремлення семасіологічного й ономасіологічного аспектів. Аналіз спільного і відмінного у фразеологізмах з ономастичним компонентом допомагає простежити психолінгвістичні механізми мовно-кодової інформації, розширює наші уявлення про національно-культурну специфіку мовних картин світу, розкриває особливості виникнення й уживання досліджуваних власних назв як складників ФО в німецькій та українській мовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Національно-культурна специфіка ФО відтворює різні аспекти національної культури: історію народу, його вірування, ритуали, звички,

традиції, правила повсякденного життя, цінності, мораль, особливості державного устрою тощо.

На думку М. Ковшової, національно-культурна специфіка ФО може виявлятися на трьох рівнях: 1) у цілісному фразеологічному значенні; 2) у значенні окремих лексичних компонентів; 3) у прямому значенні вільного словосполучення, яке було переосмислено [цит. за: Lukanska / Луканська 2011 : 78]. Саме на рівні цілісного фразеологічного значення безеквівалентна лексика відіграє ключову роль, а від володіння нею залежить розуміння фразеологізму загалом. Часто така безеквівалентна лексика – це концепти національної культури, які відсутні в інших культурах (реалії, топоніми, свята, одяг тощо). Уналежнена до структури ФО, вона здебільшого унеможлиблює розуміння значення фразеологізму, перетворюючи його на безеквівалентний фразеологізм.

За М. Кочерганом, “специфіка лексичного складу може виявлятися у вживанні безеквівалентних слів та слів національно-культурним семантичним компонентом” (найменування предметів побуту, музичних інструментів, одягу, національні власні назви на позначення людей і тварин); “певних слів у співвідносних компаративних фразеологізмах” (назви тварин, рослин, будівель, установ, представників окремих соціальних груп) [Kocherhan / Кочерган 2006 : 342–342].

Фонові знання є передумовою розуміння змісту фразеологізмів, уналежнених до певної групи: а) ФО з соматизмами; б) ФО із зоонімами й фітонімами; в) ФО з кольороназвами. Найбільш залежними від фонових знань є фразеологізми з власними назвами – ономастичні фразеологізми, оскільки “ім’я (назва) – це один із продуктів людської культури, оскільки виникає воно в колективі, тому й відображає риси, що йому властиві. Епоха та рівень знань людини накладає відбиток на ім’я, тому воно, своєю чергою, може повідати згодом про національні та культурні особливості тієї чи тієї епохи” [Lukanska, Oleksiienko / Луканська, Олексієнко 2011 : 76].

Ономастика має розділи, які виокремлюють традиційно відповідно до категорій власних імен: топоніміка вивчає власні імена географічних об’єктів, антропоніміка – власні імена

людей, космоніміка – найменування зон космічного простору – сузір'їв, галактик як наукових, так і народних, астроніміка – назви космічних об'єктів або окремих небесних світил, зооніміка – власні імена тварин, їх клички, хремотоніміка – власні імена предметів матеріальної культури, теоніміка – власні імена богів і божеств будь-якого пантеону, карабоніміка – власні імена кораблів, суден і катерів” [Poznikhirenko / Позніхіренко 2018 : 27]. Власна назва будь-якої тематичної групи може виступати як компонент фразеологізму, що має певне семантичне навантаження, нерозуміння сутності якого суттєво впливає на розуміння або трактування ФО загалом.

Н. Ящик, досліджуючи лексико-семантичні особливості антропонімів-символів у німецькій мові, виокремлює кілька груп фразеологізмів з міфологічними, біблійними, літературними антропонімами, антропонімами на позначення історичних символів і визначних особистостей, серед яких літературні діячі, науковці, музиканти, композитори, художники, політики, філософи тощо [Yashchuk / Ящик 2017: 156–169]. Попри те, що дослідження проводилося на матеріалі слов'янських мов (української й польської), ці групи антропонімів можна виявити й у германських мовах.

Г. Луканська виокремлює такі групи ономастичних компонентів, що входять до складу ФО: 1) антропоніми, що дають широкий спектр категорій імен, що пов'язано з історією, культурою, особливостями психології, із традиціями і т. ін.; 2) фіктоніми – імена героїв творів; 3) теоніми – імена богів; 4) агіоніми – імена святих; 5) міфоніми, до складу яких входять назви тварин, рослин, народів, географічні та космічні об'єкти, імена ірреальних людей; 6) опоніми, назви географічних об'єктів; 7) геортоніми, назви свят [Lukanska, Oleksiienko / Луканська, Олексієнко 2011 : 75–76].

Очевидно, що фразеологія як віддзеркалення культури певного етносу, є частиною лексичного складу мови й відіграє важливу роль у сфері міжкультурної комунікації. Розуміння фразеологізму з ономастичним компонентом часто залежить від того, наскільки зрозумілим або відомим є ім'я чи географічна назва й увесь пов'язаний з ними контекст. У кожній

лінгвокультурі наявна надзвичайно велика кількість власних назв: назви міст і містечок, окремих районів, місцин, річок і гір, вулиць, а також імен, прізвищ і прізвицьк, проте не кожна власна назва може увійти до складу фразеологізму. Навіть носій мови не завжди орієнтується у власних назвах і тому достеменно не знає, про що йдеться, адже “оніми у складі фразеологізмів здебільшого втрачають зв'язок з реальними денотатами і набувають узагальненого значення” [Lalaian / Лалаян 2008 : 137]. Проте оніми, які є загальновідомими і які перетворилися з власної назви на загальну, можуть входити до складу ФО, надаючи їй конкретного змісту з певним образним забарвленням. Як зауважує Ю. Позніхіренко, “ономастикон є потужним фрагментом як національно-мовної картини світу етносів, так і частиною їх соціокультурного простору, єдиного для всього мовного колективу й водночас індивідуального для окремого його представника” [Poznikhirenko / Позніхіренко 2018 : 2]. Знання власних назв і, особливо, розуміння функціонального навантаження тих онімів, які виступають компонентами ФО, є надзвичайно важливим в аспекті міжкультурного спілкування. Адже, за твердженням В. Манакіна, “фонові знання відіграють ключову роль у розумінні переносних значень власних назв” [Manakin / Манакін 2012 : 192], а їх правильна інтерпретація сприяє успішній комунікації.

Н. Лалаян пропонує генетичну класифікацію ФО з ономастичним компонентом у німецькій мові, що передбачає: 1) власне німецькі або корінні ФО; 2) ФО, запозичені з інших мов [Lalaian / Лалаян 2008 : 137], де до першої групи уналеженні фольклорні (народно-розмовні) фразеологізми з ономастичним компонентом, ФО книжного походження, до складу яких входять імена літературних персонажів; до другої – ФО античного, біблійного походження та запозичені з інших європейських мов (історичні події, постаті, герої фольклору, творів світової літератури) [Lalaian / Лалаян 2008 : 137–141].

Мета запропонованої статті – дослідження фразеологізмів, репрезентантів німецької й української лінгвокультур, структурно-семантичним компонентом яких є власні імена, на рівні мовної картини світу.

Виклад основного матеріалу. Власна назва як структурно-семантичний компонент фразеологізму є вторинною, оскільки зміна функції з номінативної на узагальнену визначає іншу реалізацію – доповнювати й уточнювати, інтерпретувати первинну номінацію.

Узагальненими компонентами ФО виступають як імена, поширені у відповідній лінгвокультурі, так і прізвища або прізвиська. Як зазначає О. Мороз, “особові імена у складі фразеологізмів не співвідносяться з конкретною особою, виступають денотатами багатьох осіб і набувають соціально-оцінних коннотацій” [Moroz / Мороз 2016 : 79]. Окрім того, такі оніми набувають передусім негативного забарвлення. Асоціації з одиничним, відомим у той чи той період часу носієм імен (реальним або вигаданим), стають основою формування додаткових конотацій: власні назви втрачають зв’язок зі своїм денотатом і набувають нових значень, тісно пов’язаних із сутнісними характеристиками носіїв імен, що зумовлює виникнення узагальнень, перетворення імені, власної назви на загальну. Оніми мають здатність ставати ключовим компонентом ФО і сприймаються мовцями як загальне поняття. Пор.: антропоніми (*er ist kein **Bismarck*** – він не Бісмарк, тобто великим політиком його не назвеш; *das kannst du halten wie der **Pfarrer Assmann*** – роби як священик Ассманн, тобто як хочеш, за власним вибором), фіктоніми (*eine **Gretchenfrage** stellen* – ставити запитання Гретхен, тобто ставити принципове запитання; ***Eulenspiegel** machen* – прикидатися Ейленшпигелем, тобто пустувати), теоніми (*in **Morpheusarmen** ruhen* – поживати в обіймах Морфея, спати, перебувати в несвідомому стані; ***Venus** sein* – бути Венерою, тобто бути дуже гарною жінкою), агіоніми (***Sankt-Martin** feiern* – святкувати Святого Мартіна, тобто пити, веселитися; *beim **Schwein** des heiligen **Antonius** schwören* – клястися свинею Святого Антонія, тобто давати порожні обіцянки), міфоніми (***Pegasus** besteigen* – осідлати Пегаса, тобто почати писати вірші; *ein echter **Zerberus*** – теперішній Цербер, тобто пильний сторож). Такі фразеологізми містять у своїй структурі слова-реалії, знання яких є необхідним задля розуміння ФО загалом.

3-поміж ФО з ономастичним компонентом у німецькій мові вирізняються фразеологізми біблійного походження. Упродовж багатьох віків християнство й розвинена на його основі християнська культура були найважливішим джерелом формування національних культур європейського континенту, які згодом поширилися на колонії європейських держав, і тому власні назви біблійного походження, використовуються у більшості європейських мов, носіями яких є представники християнського віросповідання. Окрім того, фразеологізми, що містять біблійні імена, зазвичай мають однакову структуру і зберігають вихідний зміст у всіх мовах.

До таких ФО належать насамперед вислови з біблійними антропонімами, найпопулярнішими з яких є імена на зразок *Abraham, Joseph, Adam, Eva, Noah, Methusalem, Kain, Abel, Lazarus, Salomon, Pontius*. Наприклад: *wie in Abrahams Schoß sitzen (sein)* – жити як у раю, як у Бога за пазухою; *so sicher wie in Abrahams Schoß* – почувати себе в цілковитій безпеці; *einen neuen Adam anziehen* – стати зовсім іншою людиною; *den alten Adam ausziehen* – позбутися застарілих звичок, поглядів; *von Adam und Eva abstammen* – бути допотопним; *bei Adam und Eva anfangen* . починати здалеку, від Адама і Єви; *seit Adams Zeiten* – з часів Адама, з сивої давнини; *im Adamskostüm* – у костюмі Адама; *aussehen wie Leiden Christi* – виглядати як страждання Христа; *falsch wie Judas sein* – бути фальшивим, як Йуда; *Kainsmal (auf der Stirn) tragen* – мати печатку Каїна; *stark wie Samson sein* – сильний як Самсон; *Salomos Pantoffeln geerbt haben* – успадкувати домашні туфлі Соломона, тобто бути мудрим; *sich ernährn wie der heilige Antonius* – сидіти на їжі Святого Антонія, тобто голодувати; *Moses Grab suchen* – шукати могилу Моїсея, тобто займатися марною справою; *einen von Pontius zu Pilatus schicken* – посилати когось від Понтія до Пілата, або *von Pontius zu /nach Pilatus laufen* – бігати від Понтія до Пілата, тобто змушувати оббивати пороги або бігати по різних інстанціям без результату). У більшості ФО ім'я зберігає закріплені за ним асоціації. Так, *Адам* і *Єва* асоціюються з початком, давніми часами, *Соломон* – мудрістю, *Каїн* та *Юда* – зрадою.

Нерідко натрапляємо й на біблійні ФО з компонентом-топоніми (*über den **Jordan** gehen* – перейти Йордан, тобто вмерти; *nach **Bethlehem** gehen* – йти у Віфлеєм, тобто лягати спати, *die babylonische Verwirrung* – вавилонське стовпотворіння; *die Posaunen von Jericho* – ієрихонські труби). Проте більшість топонімів у складі фразеологізмів німецької мови не біблійного походження. Це назви німецьких і європейських міст (*Eulen nach Athen tragen, ab nach Kassel, jmd. War in Rom und hat den Papst nicht gesehen, Rom wurde nicht an einem Tag gebaut*), річок (*Wasser in die Elbe tragen, läuft noch viel Wasser den Rhein hinunter*), країн (*noch ist Polen nicht verloren*).

Асоціації, пов'язані з біблійними антропонімами й топонімами, їх сприйняття можуть збігатися повністю, частково або виявляти відмінності. Прикладом ФО, які демонструють повний збіг, є *weise wie **Salomon** / мудрий як **Соломон***. Ім'я *Соломона*, що попросив один раз у Бога розумне серце, щоб судити народ і розрізнати добро й зло, асоціюється в німецькій мові (як і в українській) винятково з мудрістю. Пор. також: *Хома*, асоціюється зі зневірою, тож в обох мовах наявні відповідні ФО (нім. *der ungläubige **Thomas*** та укр. *Хома невірющий*), які мають однаковий компонентний склад і структуру; *Йов* у німецькій мові (як і в українській) асоціюється зі стражданнями й бідністю (нім. *arm wie **Hiob** sein* та укр. *бідний Йов*), подекуди набуває додаткових (позитивних чи то негативних) конотацій, як-от: *Hiobsgeduld haben* – мати терпіння Йова, тобто бути терплячим; *eine Hiobspost bringen* – приносити звістку Йова, тобто приносити погані новини. Функціонування відмінних за значенням і структурою фразеологізмів пов'язують із тим, що в основу ФО різних мов покладено різні уривки Біблії. У німецькій мові ім'я Марії Магдалини символізує нерозуміння (*das ist mir maria-magdalensch* – я не розумію цього), в українській – цей антропонім асоціюється насамперед із каяттям (*каяття Магдалини*).

Міжнаціональний характер біблійних виразів засвідчує й ситуації, коли певне власне ім'я, широко представлене у фразеологічному складі німецької мови, відсутнє у фразеології інших мов, як-от, наприклад, антропонім *Яков* (апостол, що

звернувся до християн із посланням про віру, і персонаж Старого Заповіту, що працював безкоштовно довгих 7 років у свого тестя пастухом). Пор.: *das ist nicht der wahre Jakob* – це несправжній Яков, тобто не та людина; *wissen, wieviel Sprossen Jakobs Himmelsleiter hat* – знати, скільки сходів у сходах Якова, тобто бути занадто розумним; *der billige Jakob* – дешевий Яков, тобто дешевий працівник; *den billigen Jakob ablegen* – відмовитися від дешевого Якова. Постаць Якова виступає як показник надійності, проте у ФО з використанням його імені невідповідність затребуваним показникам передається через додавання прикметника *billig (der billige Jakob)* або через заперечення (*das ist nicht der wahre Jakob*).

В українській лінгвокультурі біблійні вислови переосмислюються з позиції структурно-семантичних особливостей інгерентних (співвідносних за змістом із первинним текстом Старого й Нового Заповітів, конкретною біблійною ситуацією) й адгерентних (семантика яких зазнала змін упродовж історичного розвитку) відповідників. Алгоритмічні висловлення розкриваються на прикладі життєвих ситуацій; номінація людини відповідає оцінці, представлений у першоджерелі (*Каїн, Юда, Мойсей*). Такі біблеїзми часто слугують назвами художніх творів, виконують роль морального імператива для народу.

Серед ФО наявна значна кількість таких, які ілюструють імена літературних персонажів (як відомих німецьких письменників, так і народних казок, шванків, легенд та міфів), що стали компонентами фразеологізмів. Так, наприклад, на позначення відданої людини використовують фразеологізм *ein treuer Eckart*, персонаж німецьких легенд, який став героєм творів Й. В. Гете та Л. Тіка. Окрім того, часто натрапляємо на ім'я Гретхен з “Фауста” Й. В. Гете: *Das passt wie [der] Faust aufs Gretchen* – підходити. Слід зазначити, що цей фразеологізм є переосмисленим виразом *passen wie die Faust aufs Auge* – бути абсолютно непідходящим (кроком, дією тощо); *die Gretchensfrage stellen* – ставити складне питання.

Здебільшого антропоніми у структурі ФО ідентифікують особу як людину, вказують на її стать або уналежнюють її до

певної етнічної спільноти [Lukanska, Oleksiienko / Луканська, Олексієнко 2011 : 75], подекуди мають додаткове позитивне або негативне забарвлення. Так, наприклад, серед 20 ФО, репрезентованих у словнику „Deutsche Idiomatik” [Schemann 2011], 16 одиниць передбачають антропономічний компонент, що є чоловічими іменами, і тільки 4 – жіночими (ідеться насамперед про поширені в німецькій культурі імена без урахування номінацій персонажів літературних творів), де лише три фразеологізми з іменами жінок мають негативне забарвлення (*die schnelle Kathrin haben*, *Lieschen Müller*, *zu Tante Meier müssen*), один (*die grüne Minna*) – нейтральне і означає “поліцейська машина”. Пор.: ФО із чоловічими іменами: **Benjamin** (*der Benjamin der Familie sein* – улюбленець сім’ї, наймолодший син); **Emil** (*ich will Emil heißen* – назвіть мене дурнем, якщо не ...); **Fridolin** (*wenn ... will ich Fridolin heißen* – назвіть мене дурнем, якщо не ...); **Hans** (*ein Hans im Glück* – Ганс, якому щастить; *ich will Hans heißen* – назвіть мене дурнем, якщо не ...; *die grossen Hansen* – поважні особи); **Heinrich** (*den flotten Heinrich haben* – мати проблеми з травленням; *den müden Heinrich spielen* – вішати ніс; *sanfter Heinrich* – скромна людина); **Oskar** (*frech wie Oskar sein*, *stolz wie Oskar auftreten* – бути нахабним, гордим, як Оскар); **Otto** (*den flotten Otto haben* – мати проблеми з травленням; *Otto Normalverbraucher* – пересічний споживач). Більшість антропонімів у складі фразеологізмів мають давню історію, завдячують своєю появою кмітливості мешканців територій, які є сьогодні частиною ФРН. Наприклад: *Hinz und Kunze* – кожен, будь-хто; з’явився в епоху Середньовіччя, коли поширеними були відповідні імена (*Heinrich* та *Konrad*), які набули популярності у скороченій формі.

Зрідка використовуваними є ФО, компонентами яких виступають імена особистостей, що відіграли в історії Німеччини певну роль (*dazu hat Buchholtz kein Geld* – на це Бухгольца не має грошей, тобто на це немає грошей (фразеологізм увічнив ім’я скарбника Бухгольца). Пор.: *nach Adam Riese* – по Адаму Ризи, тобто за всіма правилами арифметики (ім’я А. Ризи, відомого в XVI в. у Німеччині укладача підручників із арифметики, мало знайоме

представникам інших культурних спільнот); *das ist für den **Alten Fritzen*** – це для Старого Фрица, тобто даремно, безрезультатно й непотрібно; *sich beim **Alten Fritzen** im Hauptquartier melden* – померти; *den **Alten Fritzen** besuchen* – відвідати Старого Фрица, тобто вмерти (актуалізують ім'я пруського короля Фрідріха Вільгельма I); *Kotzebues Werke studieren, so was lebt und **Schiller mußte sterben*** – таке живе, а Шилер мав померти, *rangehen wie **Blücher*** – упевнено йти вперед, *seinen **Friedrich Wilhelm** unter etwas setzen* – поставити підпис під документом. Для розуміння значення таких ФО необхідні ґрунтовні фонові знання щодо названих осіб, їх способу життя, ролі в історії і т. ін.

Структурною особливістю українських фразеологізмів є ритмоторча роль імені, причому перевага у використанні того чи того номена увиразнює вислів як експресивну одиницю. Українські фразеологізми з антропонімним компонентом актуалізують культурно-історичну інформацію; дають змогу дослідити специфіку національного світогляду; характеризують за оцінною шкалою поведінку людини; розкривають не лише народні традиції, але й відтворюють етичний кодекс, реалізуючи потужний виховний потенціал.

Музикальність фразеологізмів досягається через римування, причому експресивності надають розмовні варіанти антропонімів, які утворюються шляхом додавання демінутивних / майоративних суфіксів. Звертаємо увагу на те, що для системи українського іменника характерним є розгалужена система суфіксальних утворень: *Григорій – Григор (Григорко, Григорочка; Гринь – Гриник, Гринько; Гриць, Грицько, Гриценко, Грищик, Гриценя, Грищина; Гриць – Грицюня (Грицунь), Грицуня, Грицуник, Грицунчик; Гриць – Грицюнь, Грицюньо; Гриць – Гриценятко, Гриценятчко).*

Українська лінгвокультура репрезентує відповідність *хресних імен* у канонічній формі й розмовних варіантів. Наприклад: *Агата (Агафія) – Гафія, Гафійка, Ганка, Гана; Балакайте, **Ганко**, бо я люблю слухать* – негативна або глузлива характеристика мовлення когось, що характеризується беззмістовністю, нелогічністю, незначущістю, викривленням фактів; *Не твоє діло, Самійло, про це **Ганка** знає* [Rosiisko-

ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 30] – відсутність потреби в допомозі кого-небудь з причини її непотрібності, малозначущості; такої, що применшує саму значущість допомоги; *Голодній Ганці* (кумі) *хліб на гадці* (на умі) [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 73] – хтось розмірковує чи думає про те, чого потребує; що для нього є життєво необхідним / синонімізує з поширеним відповідником *Кому що, а курці просо*; *Заробила Ганка бісового батька* [Ukrainski / Українські 1993 : 610] – лінива жінка; *Що Ганці на вухо, то й Векла знатиме* [Ukrainski / Українські 1993 : 549] – язиката жінка; *То це дурна Гана* [Ukrainski / Українські 1993 : 79] – недалекоглядна жінка; **Федір** – *Тодось, Федось, Хведось, Хвесь: Увесь Хвесь* – *голова та ноги* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 72] – відсутність матеріального статку або його низький рівень; матеріальні труднощі; *у перен. зн.* – складна життєва ситуація, неможливість знайти конструктивний вихід зі складних обставин.

Використання розмовних назв репрезентує синкретизм значень категорій зменшеності/збільшеності, оскільки вони перебувають у тісному взаємозв'язку з об'єктивним оцінюванням; позитивним і негативним суб'єктивним оцінюванням мовцем кого-, чого-небудь. Іншими словами, фразеологізми з розмовними варіантами реалізують конотацію зменшеності-оцінності, зменшеності-емоційності, зменшеності-експресивності, збільшеності-оцінності, збільшеності-експресивності. Оскільки оцінка й емоційність корелюють на рівні конотацій, говоримо про досягнення гумористичного, виховного, викривального тощо ефекту при використанні фразеологізмів із власним ім'ям з оцінним значенням, яке реалізують словотворчі засоби.

В українській лінгвокультурі кількісно переважають фразеологізми з жіночими розмовними варіантами, репрезентуючи відповідний спектр конотативних відтінків. За нашим спостереженням, найбільш уживаними є такі антропоніми:

– жіночі (*Анастасія, Настя, Настка; Анна, Ганна; Галина, Галя; Дарина, Одарка; Євфімія, Хима, Химка; Катерина, Катря; Кристина, Христина, Христя; Марія, Маруся; Мотрона*

(Мотрина), Мотря; Пелагея, Палажка, Палагна; Парасковія, Пріська; Стефанія, Степанида, Стеха; Соломія, Солоха; Фефронія, Хавронія, Хівря);

– чоловічі (Василь, Васько; Гаврило; Григорій, Гриць, Грицько; Дем'ян, Демко; Дмитро, Митя, Митько; Евстафій, Остап, Стах; Іван, Іванко, Івась; Йосип, Осип; Кузьма; Макар; Мартин, Марко; Опанас, Панас, Панько; Павло; Парфемій, Пархім; Пилип, Філько; Сава, Савка; Савелій, Савка; Самійло, Семен; Спиридон, Свирид; Федір, Теодор, Тодось, Федось, Хведось, Хвесь; Фома, Хома, Хомко; Юрій, Георгій [Chuchka / Чучка 2011].

Залежно від способу отримання цих оцінних кваліфікацій розрізняють *абсолютну* (передбачає оцінні стереотипи носіїв мови) й *порівняльну* (спирається на порівняння, суть якого полягає в тому, що оцінювана ознака, властивість порівнюється зі стандартом, зразком, що слугує за норму) оцінки, що дає змогу говорити про “оцінну шкалу” як імпліцитний елемент структури оцінки. Шкала виконує роль засобу створення емотивно-оцінних значень слів і виразів, містить не тільки вказівку на ступінь наростання / спадання якоїсь якості, а й відображає певну оцінну модифікацію цієї якості як стереотип чи стереотипи, характерні для мовної картини світу певної лінгвокультурної спільноти, що істотно відрізняє її від власне оцінної шкали [Bessonova / Бессонова 1995 : 8–16].

Індивідуалізовані власні імена, використані задля позначення певного явища або характеристики окремих рис людини / загальної характеристики вдачі; оцінки поведінки людини відповідно до етичного кодексу; відтворення світоглядної позиції нації (когнітивний, емоційний рівні пізнання світу), поступово виконують роль засобу типізації. Наприклад, фразеологізм *Христя в намисті* використовується задля підкреслення неохайного, недоладного, нечепурного, без смаку вигляду; недоречного поєднання буденного одягу зі святковим тощо. У типізованому значенні йдеться про людину, яка має нечепурний, неохайний вигляд.

Власні назви-образи використовуються як імена-характеристики, причому синонімічні ФО засвідчують

вибірковість. Прикладом слугує характеристика жінки, яка надмірно говорить, її мовлення вирізняється беззмістовністю, неактуальністю й незв'язністю. У наведеному ряді аналізована характеристика переважно асоціюється з іменами *Палажка* і *Параска*, *Хвеська*, поодинокі – *Ганка*: *Баба Палажка і баба Параска* [Frazеолоhichnyi / Фразеологічний 1993 : 16]; *Язиката Хвеська* [Ukrainski / Українські 1993 : 57]; *Що Ганці на вухо, то й Векла знатиме* [Ukrainski / Українські 1993 : 549] – язиката, пихата, чванлива. У такий спосіб, у структурі фразеологізмів особові імена класифікуються як “соціалізовані”, тобто зрозумілі носіям української лінгвокультури.

Зауважимо, що в українській мові переважають негативно оцінні фразеологізми з особовими назвами, меншою мірою – нейтральні й позитивно оцінні. Будучи використаними як структурно-семантичний компонент, імена надають оцінної експресії, фактично “номінують” людину цим ім'ям, що не тільки увиразнює оцінку, але й градаційно підкреслює актуалізовану рису вдачі / особливості поведінки: *жіночі імена (Палажка, Параска, Хвеська, Ганка* – язиката; *Химка* – недалекоглядна, обмежена; лінива; *Христя* – неохайна; *Солоха* – неуважна, нерозумна); *чоловічі імена (Гриць* – простакуватий; роботящий; *Хома, Пилип* – невдаха, недалека людина, некультурний; *Стецько, Кіндрат, Кирило* – недоумкуватий). Пор.: *Дурного Кирила і Химка побила* [Ukrainski / Українські 1993 : 99] – знущання над кимось наївним, беззахисним (фізично чи морально), недосвідченим тощо, де експресивний ефект досягається протиставленням антропонімів, що реалізують усталені конотації *Химка* – недоумкувата, упосліджена, яка має незначний статус у громаді, не викликає поваги. Українська фразеологія репрезентує одиниці, у яких основне значення реалізує ад'єктив, указуючи на рису вдачі людини чи ситуацію: *кисла Оришка* [Ukrainski / Українські 1993 : 588] – тонкосльоза; *лепетливий Савочка* [Ukrainski / Українські 1993 : 201] – балакучий; *пізній Іван* [Ukrainski / Українські 1993 : 92] – на позначення поняття “запізно” за усталеними рамками.

Фонетичне звучання ономастичного компонента додатково конотує основне значення, поступово здатне

заступати власне антропонім. Наведені вище етимологічні відповідники власних імен, використовуваних в українських фразеологізмах, як бачимо, не актуалізуються в загальному значенні. Вільні семантичні асоціації зумовлюють розвиток конотацій, ґрунтованих на псевдокоренях: *Варка варила вареники, Василь варив вареники, Василь Варку вареником!* [Frazеolohichnyі / Фразеологічний 1993], де спостерігаємо явище паронимазії, побудованої на основі стягнення значення кореня *вар-* (*варити, вареник*) зі структурною частиною імені *Варвара*. Пор.: *Тягнїть-но Варвару на розправу* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 113–114] – вимога дії попри волю іншого або справедливе покарання.

Фразеологізми з ономастичним компонентом здатні виконувати функцію займенникових заміників, причому семантичне ядро почасти перебирає на себе не ономастичний складник, а яскрава характеристика, виражена загальною назвою. *Чоловік / (дівчина) жінка: Любили Якова, та не всякого* [Frazеolohichnyі / Фразеологічний 1993]; *Не можна ж Ганна гарна* [Frazеolohichnyі / Фразеологічний 1993]; *Наша Галя як краля, та тільки душа невмивана* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 154] – невідповідність зовнішньої краси (гармонійне поєднання ліній зовнішності як еталон краси) і внутрішнього деструктивного стану, що характеризується негативними якостями, які засвідчують невихованість, підступність, підлість людини, деструктивність у розв'язуванні конфліктів; *Бісів Юхим – і з води вийде сухим* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 165] – характеристика людини, яка з допомогою хитрощів, кмітливості виходить зі складних ситуацій; *Катерина та Василь посварилися за кисіль / Катерина та Дем'ян посварились за бур'ян* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 85] – хтось сперечається через незначну причину; деструктивний конфлікт, який супроводжується взаємними образами і приниженнями; *Парочка – Мартин да Одарочка* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 273] – характеристика подружжя, які подібні за якостями, поведінкою; суспільна негативна характеристика аморальної поведінки подружжя; *Прилип, як до Гандзі Пилип* [Rosiisko-ukrainskyi /

Російсько-український 2016 : 107] – характеристика ситуації спілкування: 1) набридання низкою питань, висунення почасти неправомірних вимог; 2) намагання звернути на себе увагу, наполегливе переслідування задля більш близького спілкування; *Злітла Оришка: ні караван ні шишка* [Ukrainiski / Українські 1993 : 612] – про невмілу, неохайну жінку.

Функціональними також є фразеологічні одиниці, у яких антропонім не вказує на вище зазначені кореляції, і загальне значення може стосуватися як чоловіка, так і жінки, оскільки відтворюють ситуацію, вказують на закономірність, оцінюють типову поведінку: непотрібність чогось, що пропонується (*На тобі, Даниле / Гавриле, що мені немиле* [Ukrainiski / Українські 1993 : 560]; *Не вмер Данило – болячка вдавила* [Ukrainiski / Українські 1993 : 361]; *Не вмер Гаврило – галушка вдавила* [Ukrainiski / Українські 1993 : 361]); характеристика жадібної людини (*Розпережися, Максиме, може ще поміститься* [Ukrainiski / Українські 1993 : 562]; беззмістовна інформація (*Дощик за горами, а Маруся змокла / Здрастуй, Маріє, я твій Федір* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 67]); ситуація несхвалення (*З Богом, Парасю* [Frazeholohichnyi / Фразеологічний 1993 : 42] – уживається для вираження незадоволення, несхвалення).

Характеристика ситуації / стану може позначатися фразеологізмом, де антропонім реалізує експресію. В українській лінгвокультурі на позначення фізичного стану – *проблеми з травленням* – використовується фразеологізм з жіночим ім'ям: *швидка Настя; Бігає, як Настя в конопельки* [Ukrainiski / Українські 1993 : 310].

ФО з антропонімним складником здатні містити фонові знання, які стосуються культурно-історичного тла, що сприяв розвитку ономастичного архетипу, який стає інтеріоризованим у світоглядній картині світу, сприймається як “типовий представник нації”, наприклад, *Іван* у складі фразеологізмів, реалізуючи низку значень:

– соціальний статус, відповідність статусу: *Що вільно панові, то не вільно Іванові* [Ukrainiski / Українські 1993 : 86]; *Пан з паном, а Іван з Іваном* [Ukrainiski / Українські 1993 : 87]; *Не*

буде з **Івана пана** [Ukrainski / Українські 1993 : 97]; **Іван не пан, а сто золотих не гроші** [Ukrainski / Українські 1993 : 263]; відповідність сімейному статусу (**Іван плахту носить, а Настя булаву** [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 69] – невідповідність усталених обов'язків, підвладність комусь, хто має виконувати інші функції; імпліцитна апеляція до необхідності змінити життєву позицію, відповідати певному статусу);

– негативна оцінка підступної поведінки: **Я свою вину на Івана зверну** [Ukrainski / Українські 1993 : 602];

– характеристика рис людини: інтелектуальні характеристики, здоровий глузд (**Бас гуде, скрипка грає, Іван мовчить, та все знає; Я говорю про Івана, а ти – про болвана** [Ukrainski / Українські 1993 : 364] – розумний, досвідчений; **Мудрий Іван по шкодї: коні вкрали, тоді він стайню зачинив** [Ukrainski / Українські 1993 : 78] – недотепа, нерозумний); характеристика долі – життєвих ситуацій (**Нашому Івану нема талану** [Ukrainski / Українські 1993 : 79] – безталанний); характеристика працелюбності (**Кобилка біжить, Ванько лежить** [Ukrainski / Українські 1993 : 89] – ледачий); моральний імператив (**Кажу Іванові: бери на сухо, а він заїхав на бухо** [Ukrainski / Українські 1993 : 265] – неслухняний, впертий; **Не смійся, Іванку, з чужого припадку** [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 189] – моральний імператив, який апелює до емпатії до того, хто опинився у складній життєвій ситуації; етична неприпустимість отримувати задоволення від споглядання біди іншого; загальна характеристика уподобань людини (**Івась має свій лас** [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 159] – констатація того, що сформовані смаки можуть бути різними, тому не можуть становити предмет безглузких сперечань).

Соціальна характеристика певних антропонімів поступово набуває узуального статусу, що сприяло розвиткові соціально-оцінних конотацій. Прикладом в українській лінгвокультурі може слугувати антропонім **Хома**, позначений переважно негативно оцінними характеристиками: відповідність статусу чоловіка, господаря (**У мене Хома – її добра нема** [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 19] – негативна характеристика рис чоловіка; загальна негативна характеристика сімейного життя,

яке не відповідає загальному кодексу співжиття (неможливість конструктивного діалогу, відсутність гармонії в родині, різні погляди стосовно виховання дітей; неможливість дійти згоди щодо спільного господарства); ситуація досягнення добробуту (*Заробив, як Хома на вовні (на качалках) / Заробила Ганка чортового батька* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 112] – підкреслення невідповідності докладених зусиль, спрямованих на досягнення мети чи матеріальних засобів, оплати за виконану працю / вдячності за зроблене); сприймання громадою людини, яка має статки (*Якби Хомі гроші, був й він хороший, <а як нема, то й усяк мина>* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 113] – констатація закономірності, яка полягає в тому, що тому, хто має матеріальні статки, як правило, виказують пошану, доброзичливе ставлення тощо); типовість удачі, прогнозованість поведінки людини (*І здаду знати, що Хомою звати / Видно й з рила, що Пархім / Глянь на вид та й скажи, що Свирид* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 117] – неможливість приховати риси характеру, дії, стан, наміри, манери від кого-небудь, замаскувати що-небудь чим-небудь; видавати себе не того, яким є насправді); вибірковість (*На безлюдді і Хома чоловік* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 158] – незважаючи на об'єктивну невідповідність зразковій поведінці, статусу, через відсутність достойного супротивника мають справу з тим, хто його заступає; послуговання тим, що наявне); розумові здібності; здоровий глузд (*Хома не без ума: не б'є жінку, а тещу* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 186] – нелогічність дій, спрямованих на покарання когось); *Не тільки людей, що Хома в церкві* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 191] – спонукання до активних дій і вибору альтернатив у досягненні мети); життєва мудрість щодо лінії поведінки в певній ситуації; рекомендації (*Не будь Хомою (не зивай, Химко): на те ярмарок* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 221] – життєва настанова бути уважним, щоб не стати жертвою обману когось); поведінка, яка характеризується незначними досягненнями; невідповідністю результатам (*От і крути, Хомо, головою / Труби, Грицю, в рукавицю* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український

2016 : 222] – характеристика несерйозної людини, яка нерационально витрачає свої сили й час на щось незначне, що не заслуговує на увагу, що може призвести до негативних наслідків); характеристика непевної людини (*Іхав до Хоми, а заїхав до куми* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 104] – підкреслення несталості планів когось, їх швидкої зміни; негативна характеристика людини, яка швидко змінює рішення, є ненадійною у складних ситуаціях).

Позитивна характеристика людини, де антропонім становить омонімічний корелят римунанню (*Кому Хома, а кому нема* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 126] – філософське узагальнення причино-наслідкових закономірностей, які визначають долю людини, низку ситуацій, наявних у її житті; непізнанню логіку Божого промислу, що визначає щасливу / нещасливу долю людини).

Активним функціонуванням позначені ФО з поширеною власною назвою в українській культурі: *Не для Гриця паланиця* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 103] – підкреслення закономірності того, що незароблені, недосягнуті матеріальні статки чи будь-які цінності, створені не власними зусиллями, не можуть бути чиесь властністю; імператив заборони на розраховування на незароблене, чуже; *Без Гриця й вода не освятиться; Велике свято, що Гриць у церкві* [Frazeolohichnyi / Фразеологічний 1993] – непотрібність, неважливість чиесь допомоги / присутності; *Не микайся, Грицю, на дурницю <бо дурниця тобі боком вилізе>* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 169] – моральний імператив, який стосується категоричної неможливості прагнути заволодіти чужим добробутом; мати те, що має хтось інший.

Використовуваними є фразеологізми з антропонімами, які уживається і як омонімічні атрактанти, і як власна назва, найбільш уживана в період поширення канонічних імен: *Ось тобі, Савко, булавка* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 197] – довіра неправдивій інформації, обіцянкам когось зробити певні дії в його інтересах; безпідставна радість; *Який Сава, така й слава / Який Яким, стільки й дяки* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 211] –

моральний імператив, який визначає закономірність статусу у громаді, визнання, вияв поваги й шанобливого ставлення до людини з огляду на відповідну достойну поведінку й гідні вчинки; *По Савці* <панові, синові> і *свитка* (*шапка*) [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 212] – закономірність, яка полягає у справедливій відповідності здатностей, можливостей, досягнень, наполегливої праці і статусу, посади; відповідність умов, у яких перебуває людина залежно від її наполегливості; *Спочине Савка на голій лавці* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 267] – характеристика людини, яка важко й постійно працює, тому не має часу на дозвілля чи відпочинок, незначну перерву в роботі; *Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці / На бідного Макара всі шишки летять / На бідного Хому і дерево падає* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 158] – закономірність насиченості негативних подій у житті того, хто має в розумінні низки складних ситуацій і подій нещасну долю; *Той же Савка, та на других санках* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 84]; *Зібралися два Юрії, та й обидва дурнії* – подібність рис (переважно негативних) когось, хто перебуває в родинних або дружніх стосунках; вірогідність деструктивної поведінки.

Українська лінгвокультура репрезентує синонімічні ФО, до структури яких входять різні чоловічі й жіночі антропоніми:

– характеристика мовлення (*Блей, пане Свириде, побачим, що з того вийде / Говорив Мирон рябої кобили сон / Говори, Климе, нехай твоє не гине / Балакайте, Гапко, бо я люблю слухать / Химині кури / Мотрині яйця / Мели, Денисе, погода тягне / Мели, Іване, доки вітру стане / Правда Сидорова – киселем млинці помазані, на паркані сушаться* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 102] – негативна або глузлива характеристика мовлення когось, що характеризується беззмістовністю, нелогічністю, незначущістю, викривленням фактів тощо);

– характеристика хронотопу (*За царя Гороха, коли людей було трохи / За царя Горошка, коли луб'яне небо було, а шкуратяні гроші ходили / За царя Митрохи, коли людей було трохи / За царя Панька (Тимка), коли земля була тонка:*

пальцем проткни й води напиєся [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 85–86] – підкреслення часової віддаленості ситуації, події; відповідного натяку на незначущість або непотребу на її актуалізації; пор.: *Де Макар телят не пас / Куди Макар телят не ганяв / Там, де Макар телят пасе* – дуже далеко, там, туди, де важкі умови, де перебувають не з власного бажання [Frazеolohichnyi / Фразеологічний 1993 : 95];

– характеристика поведінки (*Вискочити (вистрибнути)*) як **Пилип** (*голий Кузьма*) з конопель / *вискакувати*, як *Марко* з пасльону [Frazеolohichnyi / Фразеологічний 1993 : 85] – недоречно, недоладно або невчасно зробити, сказати що-небудь чи виступити з чимсь);

– характеристика стилю, порядку життя (*У кожного Мусія своя затія / У всякого Павла своя правда / Кожна Ганна по-своєму гарна*) [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 61] – відтворення ситуації як векторна проекція поведінки, яка розглядається на рівні когнітивного узагальнення, типовості; ідеться про можливість варіативності світоглядних поглядів, довільності вибору поведінки в рамках кодексу; *У кожної Меланки свої забаганки* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 49] – вирізняють поведінку (на рівні оцінної шкали), світоглядні позиції, характерні реакції в типових ситуаціях (зумовлені як особливостями культури, так і рівнем виховання людини);

– характеристика поведінки, якості зробленої праці: *Пішов Опанас по горілку для нас, <зачепився за пень та й простояв цілий день> / Пішов Тарас за лозами* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 219] – незадовільне, недбале, повільне виконання обов'язків; повільне виконання будь-якої справи;

– характеристика спілкування: *Говори до гори, Григоре / Толкуй, Захаре, з бабою* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 260] – неможливість налагодження конструктивного діалогу через асиметрію комунікативних намірів, неможливість порозуміння.

До системи українського іменника уналежнюють рідичівські прізвиська, неофіційні найменування дружин, синів

і дочок з допомогою суфіксів *-их(a)*, *-к(a)*, *-енк(o)*, *-івн(a)*: *Коваль* – *Ковалиха*, *Коваленко*, *Ковалівна*; *Митюк* – *Митючка*, *Митюченко*, *Митюківна*. Відповідно, функціональними є ФО, зрозумілі для представників української культури: *За Панасом Панасиха* / <*За Іваном Іваниха*> [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 111] – підкреслення ваги статусу родини, у якій чоловік має повагу, розв'язує складні питання; ставлення до дружини безпосередньо залежить від ставлення до її чоловіка, чоловіка до дружини; етичний кодекс побудови добродесної родини, повага до того, хто має такий статус.

Українська лінгвокультура репрезентує ФО з жіночими власними назвами, що відтворюють настанову, якою має бути жінка (дружина / господиня / матір): *Зліпла Оришка*: *ні караван ні шишка* [Ukrainski / Українські 1993 : 612] – про невмілу, неохайну жінку; *Не велика Стеха пані, тим що сіла в панські сани* [Ukrainski / Українські 1993 : 617] – яка вдає з себе велику пані; *Це тая Солоха, що кури полоха* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 154] – характеристика людини, яка демонструє удавану рішучість, сміливість в умовах, які не відповідають поняттю складних, небезпечних або в яких він почувається впевнено; в умовах, де протистоять нерівноправні сили; *Заторохтіла Солоха, як бочка з горохом / Леська та Хвеська хоч якого озвона перегудуть* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український 2016 : 224] – хтось говорить нісенітницю, висловлює безглузді речі; характеристика мовлення надшвидкого, безперервного, що підкреслює неважливість і безмістовність інформації; *Нашій Камрі полешало: то не їла, а тепер і не балакає* [Rosiisko-ukrainskyi / Російсько-український словник паремій 2016 : 221] – незворотне погіршення стану здоров'я, втрата надії на одужання, відчуття близької смерті.

Висновки й окреслення перспективи подальших розвідок. Основні компоненти структури лексичного значення ФО з ономастичним компонентом (когнітивний, або предметно-логічний; граматичний; конотативний) моделюють особливості їх значеннєвих реалізацій або стилістичних ознак. Семантична структура ФО передбачає також лексико-семантичний відтінок, який співвідноситься з асоціаціями, закріпленими за

ономастичним компонентом, визначає специфіку лексико-семантичної системи мовної системи. Конотативний аспект зіставлення розкриває особливості формування та вживання оцінних значень антропонімного складника в зіставлюваних мовах: встановлено відповідники, які мають як спільні, так і відмінні лексико-семантичні варіанти оцінного характеру з позиції антропоцентричного моделювання мовної дійсності.

Під час перекладу ФО з ономастичним компонентом необхідно враховувати лінгвістичні чинники (нетотожна, почасти неспіввідносна, категоризація дійсності носіями мови; наявність етнографічних лакун – лексичних одиниць, які означають реалії носіїв вихідної мови і не мають відповідників у мові перекладу), що дає змогу дібрати ФО залежно від вибору відповідника в мові перекладу: переносного чи образного; прямого / предметного / образного / емоційного; національно-етнічного компонента. Перспективи подальших розвідок убачаємо у виявленні загальної семантики, національно позначеної семантики власних назв, здійсненні лексикографічної й пареміографічної репрезентації ФО з ономастичним компонентом на основі контрастивних зіставлень.

Література

1. Бессонова О. Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Донецк, 1995. 20 с.
2. Гаврись В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. *Deutsch-Ukrainisches phraseologisches Worterbuch*. Т. 1–2. Київ : Рад. шк., 1981. 416 с.; 382 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. 2 вид., випр. і доп. Київ : ВЦ “Академія”, 2006. 463 с.
4. Лалаян Н. Генетичні типи та джерела походження ономастичної фразеології (на матеріалі німецької мови). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2009. Вип. 81 (1). С. 137–141. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81\(1\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81(1)_35).
5. Лалаян Н. С. Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2008. 180 с.
6. Луканська Г. А., Олексієнко Л. І. Національно-культурна специфіка англійських фразеологічних одиниць з власними назвами: основні підходи до виявлення. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 8. С. 74–81. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_12

7. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ “Академія”, 2012. 288 с.
8. Мороз О. А. Ономастична фразеологія в українській та польській мовах в національно-культурному слов’янському просторі. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Вип. 66. Т. 278. С. 77–81.
9. Познікіренко Ю. І. Мотиваційна база ергонімів як знаків соціокультурного простору України й англomовних країн (на матеріалі назв закладів харчування) : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2018. 264 с.
10. Російсько-український словник паремій / Ж. В. Колоїз, З. П. Бакум, Л. А. Білоконенко, Т. І. Вавринюк, Н. М. Малюга, Н. М. Шарманова ; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 454 с.
11. Українські приказки, прислів’я і таке інше / упоряд. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
12. Фразеологічний словник української мови : у 2-х кн. / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.
13. Чучка П. П. Слов’янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.
14. Ящик Н. П. Лексико-семантична характеристика німецьких антропонімів-синонімів. *Молодий вчений. Філологічні науки*. 2017. № 8 (48). С. 156–169.
15. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Mannheim, Leipzig, Zürich : Dudenverlag, 1998. 864 s.
16. Klappenbach R. Feste Verbindungen in der deutschen Gegenwartssprache. Halle, 1971. 300 s.
17. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Stuttgart: Klett, 1990. 960 S.
18. Schemann H. Deutsche Idiomatik. Wörterbuch der deutschen Redewendungen im Kontext. Berlin: De Gruyter, 2011. 1050 s.
19. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch / E. Agricola, H. Gorner, R. Kufner. Leipzig, 1972. 996 s.

References

1. Bessonova O. L. Otsenka kak semanticheskij komponent leksicheskogo znacheniya slova : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. Donetsk, 1995. 20 s.
2. Havrys V. I., Prorochenko O. P. Nimetsko-ukrainskyi frazeolohichniy slovnyk. Deutsch-Ukrainisches phraseologisches Worterbuch. T. 1–2. Kyiv : Rad. shk., 1981. 416 s.; 382 s.
3. Kocherhan M. P. Zahalne movoznavstvo : pidruchnyk. 2 vyd., vypr. i dop. Kyiv : VTs “Akademiiia”, 2006. 463 s.
4. Lalaian N. Henetychni typy ta dzhherela pokhodzhennia onomastychnoi frazeolohii (na materialii nimetskoï movy). *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriiia : Filolohichni nauky*. 2009. Vyp. 81 (1). S. 137–141. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81\(1\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81(1)_35).

5. Lalaian N. S. Frazeolohichni odynytsi z onomastychnym komponentom u suchasnyy nimetskii movi: strukturno-semantychnyi ta funktsionalnyi aspekty : dys. ... kand. filol. nauk. Odesa, 2008. 180 s.

6. Lukanska H. A., Oleksiienko L. I. Natsionalno-kulturna spetsyfika anhliiskyykh frazeolohichnykh odynyts z vlasnymy nazvamy: osnovni pidkhody do vyvavlennia. *Mova i kultura*. 2011. Vyp. 14. T. 8. S. 74–81. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_12

7. Manakin V. M. Mova i mizhkulturna komunikatsiia. Kyiv : VTs “Akademiiia”, 2012. 288 s.

8. Moroz O. A. Onomastychna frazeolohiia v ukrainskii ta polskii movakh v natsionalno-kulturnomu slovianskomu prostori. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo*. 2016. Vyp. 66. T. 278. S. 77–81.

9. Poznikhirenko Yu. I. Motyvatsiina baza erhonimiv yak znakov sotsiokulturnoho prostoru Ukrainy y anhломovnykh krain (na materiali nazv zakladiv kharchuvannia) : dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv, 2018. 264 s.

10. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk paremii / Zh. V. Koloiz, Z. P. Bakum, L. A. Bilokonenko, T. I. Vavryniuk, N. M. Maliuha, N. M. Sharmanova ; za red. prof. Zh. V. Koloiz. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2016. 454 s.

11. Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe / uporiad. M. Nomys. Kyiv : Lybid, 1993. 768 s.

12. Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 2-kh kn. / ukklad. : V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv : Naukova dumka, 1993. 984 s.

13. Chuchka P. P. Slovianski osobovi imena ukraintsv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk. Uzhhorod : Lira, 2011. 432 s.

14. Yashchuk N. P. Leksyko-semantychna kharakterystyka nimetskykh antroponimiv-synonimiv. *Molodyi vchenyi. Filolohichni nauky*. 2017. № 8 (48). S. 156–169.

15. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Mannheim, Leipzig, Zürich : Dudenverlag, 1998. 864 s.

16. Klappenbach R. Feste Verbindungen in der deutschen Gegenwartssprache. Halle, 1971. 300 s.

17. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Stuttgart: Klett, 1990. 960 S.

18. Schemann H. Deutsche Idiomatik. Wörterbuch der deutschen Redewendungen im Kontext. Berlin: De Gruyter, 2011. 1050 s.

19. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch / E. Agricola, H. Gorner, R. Kufner. Leipzig, 1972. 996 s.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 811.161.2'42:821.161.2-84

**ПРИЙОМ РІЗНОПЛАНОВОЇ (КІЛЬКАПЛАНОВОЇ)
АКТУАЛІЗАЦІЇ В АФОРИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ**

Жанна Колоїз

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
koloiz.zv@gmail.com*

Колоїз Ж. Прийом різнопланової (кількапланової) актуалізації в афористичному тексті

У статті акцентовано на дискусійному характері основних лінгвістичних параметрів афоризму; осмислено підходи до потрактування поняття “афористичний текст”. Наголошено на пошуках оригінальних механізмів актуалізації інтертекстуальних зв’язків і системних відношень, що пов’язано з актуалізацією як реалізацією потенційних властивостей мовних елементів у мовленні. Маніфестовано різнобій у витлумаченні понять “актуалізація” загалом та “подвійна актуалізація” зокрема. Запропоновано термін “різнопланова, або кількапланова, актуалізація”, яку кваліфіковано як індивідуально-авторський спосіб організації плану вираження, відбір та контамінація автоматизованих мовних засобів, які в одних і тих же контекстних умовах маніфестують різні (експліцитний та імпліцитний) смисли (план змісту), що, своєю чергою, сприяє створенню ефекту привабливості, викликає інтерес, захоплення, відкриває цікаві інтерпретувальні можливості.

Ключові слова: афоризм, афористичний текст, актуалізація, подвійна актуалізація, різнопланова (кількапланова) актуалізація, прийом, узуальні мовні засоби.

Колоиз Ж. Прием разноплановой (несколькоплановой) актуализации в афористическом тексте

В статье акцентируется внимание на дискуссионном характере основных лингвистических параметров афоризма; осмысливаются подходы к определению понятия “афористический текст”. Исследуются поиски оригинальных механизмов актуализации интертекстуальных связей и системных отношений, что связано с актуализацией как реализацией потенциальных свойств языковых элементов в речи. Репрезентируется разнобой в толковании понятий “актуализация” в целом и “двойная актуализация” в частности. Предлагается термин “разноплановая, или несколькоплановая, актуализация”, который определяется как индивидуально-авторский способ организации плана выражения, отбор и контаминация

автоматизированных языковых средств, которые в одних и тех же контекстуальных условиях манифестируют разные (эксплицитный и имплицитный) смыслы (план содержания), что, в свою очередь, способствует созданию эффекта привлекательности, вызывает воодушевление, восторг, увлечение, открывает интересные интерпретирующие возможности.

Ключевые слова: афоризм, афористический текст, актуализация, двойная актуализация, разноплановая (несколькoлановая) актуализация, прием, узальная языковые средства.

Koloiz Zh. The method of diverse (multifaceted) actualization in the aphoristic text

The method of diverse (multifaceted) actualization in the aphoristic text is comprehended in the article. Attention is drawn to the problem questions of the modern aphoristic in common and determination of aphorism status. Discussion character of the main linguistic parameters of the aphorism is submitted in the paper. There are interpretation and separating of the categorical features, clarification of semantic, communicative, pragmatic, ethno-cultural peculiarities etc. Traditional terms such as “aphorism”, “aphoristic unit”, “aphoristic expression” and terms like “aphoristic genre”, “aphoristic style”, “aphoristic text”, “aphoristic discourse” are represented. Trying to expand research aspects of the aphorisms from the linguistic text position is demonstrated in the article. The approaches to definition “aphoristic text” are found. These approaches are based on the specific interaction of content and expression; the presence of the main elements of communicative situation (*sender* → *text* → *receiver*).

The present paper concentrates on searching the original mechanism of actualization intertextual communications and system relationships for realization of pragmatic aim and reaching of cognitive-emotion effect. Such searching is connected with actualization like realization of the potential attributes of language elements in the speech. The article is manifested lack of coordination in the definition concept of “actualization” in general and “double actualization” in particular. The last is belonged mostly to the area of phraseology units’ functioning. Aphorism authors use actualized linguistic means and usual (automatic) means in unusual (de-automatic) context surround, they unbalance the system of linguistic means for achievement of the communicative-pragmatic effect. Described unbalance happens in different ways, with using various linguistic-stylistic devices, among which so-called diverse or multifaceted actualization is distinguished.

Diverse actualization is interpreted as individually author’s method of organization of the expression plan, as choice and contamination of automatic linguistic means that manifest different (explicit and implicit) meanings (content aspect) in the same context circumstance. It in turn helps to create the effect of attractiveness, arouses an interest and a delight and opens interesting interpretation possibilities. Special attention is paid to fact that usual linguistic means, which are attracted in the production process, manifest different level of the tension, the information saturation. But capable contamination of them within some aphorism certify appearance of “maximum intensity”, that is based on interaction of literal and

figurative, primary and secondary, denotative and connotative, free and bound senses etc.

Key words: aphorism, aphoristic text, actualization, double actualization, diverse (multifaceted) actualization, means, usus linguistic means.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Донедавна одиниці, до категорійних ознак яких зараховують усталеність, відтворюваність, узагальненість, лаконічність, логічність, образність і т. ін., перебували в колі наукових зацікавлень здебільшого вчених-фразеологів (М. Алексеєнко, М. Алефіренко, Н. Барлі, В. Бондаренко, А. Дандіс, Р. Дюплессі, А. Жолковський, В. Жуков, С. Іванов, В. Калашник, Ж. Колоїз, А. Королькова, М. Котова, Г. Крейдлін, А. Крикманн, Т. Манякіна, В. Мокієнко, З. Нойман, Г. Пермяков, Ю. Прохоров, Л. Савєнкова, Л. Скрипник, Т. Стеффенс, Т. Радзієвська, В. Ужченко, Н. Шарманова та ін.). Однак вагомі здобутки як зарубіжної, так і вітчизняної фразеології сприяли виокремленню нової лінгвістичної царини – пареміології, об'єктом дослідження якої вважають пареміологічні одиниці, диференційовані на власне паремії й афоризми.

Нині можна з упевненістю констатувати: вітчизняна пареміологія відбулася і як наука, і як навчальна дисципліна [Koloiz, Maliuha, Sharmanova / Колоїз, Малюга, Шарманова 2014]. Загалом випрацювано її основні поняття, теоретично осмислено межі й обсяг одиниць, ідентифікованих як паремії, запропоновано ті чи ті підходи до систематизації розмаїтого паремійного матеріалу. Щоправда, наукова дискусія щодо проблем диференціації паремійного корпусу, його лінгвальної, філософської, концептуальної, етнокультурної, прагматичної і т. ін. специфіки продовжується. І це стосується не тільки (і не стільки!) власне паремій, до яких уналежнюють передовсім прислів'я й приказки, але й одиниць книжно-літературного походження – афоризмів, кваліфікованих як короткі влучні вислови, що передають узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічно увираженій формі [Ukrainska / Українська 2000 : 38]. Це лише одне з кількох десятків потрактувань, яке не претендує на

загальноприйнятність, бо, як ми вже неодноразово зауважували в попередніх працях, “витлумачення поняття великою мірою залежить від того, з позицій якого аспекту воно розглядається і яким набором категорійних ознак характеризується відповідна лінгвоодомінація” [Koloiz / Колоїз 2014 : 213].

Дискусійний характер основних лінгвістичних параметрів афоризму (витлумачення, виокремлення категорійних ознак, з'ясування семантичних, комунікативно-прагматичних, етнокультурних особливостей і т.ін.) демонструє те, що афористична теорія, як і пареміологічна загалом, не є викінченою, а відтак потребує більш детального, скрупульозного й комплексного вивчення.

До того ж поряд із репрезентацією й осмисленням (чи то переосмисленням!) традиційних термінів “афоризм”, “афористична одиниця”, “афористичне висловлення” в наукових доробках актуалізуються й терміни на зразок “афористичний жанр” (Г. Віват, О. Гриньків, О. Єгорова, Н. Карлик, Ю. Кобзева, І. Кульганек, О. Машкіна, І. Наличникова, О. Самофалова та ін.), “афористичний стиль” (Є. Іванов, Г. Канакіна, Н. Тертична та ін.), “афористичний текст” (А. Авдєєва, О. Анастасьєва, Т. Водоватова, В. Дорда, Т. Манякіна та ін.), “афористичний дискурс” (М. Величко, Т. Тарасенко, О. Савельєва та ін.) тощо, які, своєю чергою, сприяли появі інших суперечливих моментів. Твердження про те, що афористичні висловлення варто зараховувати до особливого різновиду тексту зі своїми специфічними ознаками маніфестовано в багатьох доробках, однак, вочевидь, важко погодитися з думкою, згідно з якою до таких “характерних” ознак належать “відсутність фабули й текстового елемента заголовка, відсутність форм архітекτονіки (початку, кінця, епіграфа, епілогу, сюжетної лінії) і хронотопу, наявність тенденції до появи нового смислу <...>, а також малої форми <...>” [Nalichnikova / Наличникова 2016 : 122–123]. У такому разі, напевне, доречніше було б говорити не про “характерні”, а диференційні ознаки, що відрізняють афоризм від так званого класичного, насамперед художнього, тексту. Проблема ускладнюється й тим, що саме поняття тексту, як і афоризму,

донині не отримало загальноприйнятого потрактування, а набір його категорійних ознак доволі строкатий. Звідси, відповідно, остаточно не розв'язана проблема зумовлює іншу. Це спостерігаємо й у підходах до з'ясування сутності термінологічного словосполучення “афористичний текст”, яке на сучасному етапі розвитку афористики так само отримало кілька дефініцій: на думку Є. Іванова, його можна тлумачити і як “вислів (зокрема й усталений), у якому виражена узагальнена й закінчена думка”, і як “будь-який текст, у якому наявні афоризми (й індивідуально-авторські, і загальномовні)” [Ivanov / Иванов 2006 : 76]. Така позиція не забезпечила повного фундаментального вивчення проблеми, однак є показовою спробою розширити аспекти дослідження афоризмів із погляду текстолінгвістики, або лінгвістики тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кількість наукових доробків, які актуалізують лінгвістичні аспекти дослідження афористичних текстів (висловлень), упродовж останніх десятиліть істотно змінилася [Vaganova / Ваганова 2002; Ivanov / Иванов 2016]. Цьому сприяло, з одного боку, прагнення з'ясувати лінгвістичну природу афоризму, а з іншого, – досягнути багатоплановість і багаторівневість організації тексту як лінгвістичної одиниці загалом [Bolotnolva / Болотнова 2009]. Якщо відштовхуватися від академічного потрактування тексту (“писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність *висловлень*, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною темою і сюжетною заданістю” [Ukrainska / Українська 2000 : 627]), то, цілком очевидно, що і смислова, і формально-граматична організація афоризмів мала б унеможливити їх зарахування до категорії текстових одиниць. Насправді ж непоодинокі натрапляємо на потрактування афоризму як малоформатного тексту (І. Наличникова), тексту малої форми (Є. Землянська) і т. ін. У будь-якому разі науковці апелюють до суперечності між імпліцитним/експліцитним змістовим наповнення, оскільки вважають, що так званий “мініатюрний текст” є компресованим результатом індивідуально-авторського

осмислення тих чи тих реалій об'єктивної (а подекуди – і вигаданої) дійсності, становить структурно-семантичну єдність, зумовлену взаємодією різних мовних рівнів [Zemlyanskaya / Землянская 2004 : 9]. Аналіз семантичного простору (концептуального, денотативного, емотивного тощо) афористичного тексту здебільшого не викликає принципових заперечень: появу афоризму стимулює конкретна комунікативно-прагматична ситуація – комплекс зовнішніх умов спілкування, наявних у свідомості мовця в момент реалізації мовленнєвого акту: хто – що – де – коли – як – для чого – кому. Натомість, питання структурної організації (наприклад, реалізація таких ознак, як членованість, зв'язність і т. ін.) залишається відкритим і ще чекає на своє оригінальне розв'язання.

Мета запропонованої статті – осмислення прийому різнопланової (кількапланової) актуалізації в афористичному тексті як індивідуально-авторського способу відбору й контамінації автоматизованих мовних засобів задля створення ефекту привабливості.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка афористична одиниця (чи то у статусі висловлення, чи то у статусі тексту) маніфестує специфічну взаємодією плану змісту й плану вираження: структурно-сміслова цілісність передбачає завершеність як категорійну ознаку тексту, ґрунтовану на єдності імпліцитної початкової й експліцитної завершальної (узагальнювальної) частин, де перша – співвідносна з авторським задумом, а друга – підтверджує успішну реалізацію цього задуму. І як результат – складно організована система смислів, що відображають відповідну комунікативно-пізнавальну ситуацію, пов'язану з авторською інтенцією, світоглядом, позицією, ціннісними орієнтирами, критичною оцінкою і т. ін. Наприклад: *Про інших здебільшого говорять про себе* (В. Ігнатенко); *Проблеми столяра: на роботі знімають тружку, вдома – пиляють* (Ю. Рибников); *Продав чортіві душу і облаштував райський куточок* (Р. Крикун); *Прославивши життя, пішов на вічний спочинок* (Ю. Береза); *Пропихають завжди те, що не лізе ні в які ворота* (О. Шермет) тощо. Такі

афористичні зразки яскраво ілюструють наявність основних елементів комунікативної ситуації (*адресант* → *текст* → *адресат*), мають лаконічну, придатну для запам'ятовування й подальшого відтворення форму, імпліцитний глибинний зміст, декодування якого відбувається у процесі сприйняття, усвідомлення, розуміння й інтерпретації авторських витворів, побудованих із добірного мовного матеріалу з використанням тих чи тих засобів і прийомів, що зазвичай взаємодіють, доповнюють, увиразнюють один одного. Афористи здебільшого вдаються до пошуку оригінальних механізмів актуалізації інтертекстуальних зв'язків і системних відношень задля реалізації прагматичної мети й досягнення когнітивно-емоційного ефекту. У такому разі, зауважимо, ідеться про актуалізацію як про реалізацію “потенційних властивостей мовних елементів у мовленні” [Kocherhan / Кочерган 2003 : 416].

Однак термін “актуалізація” (від лат. *actualis* – дійсний, сучасний), як відомо, є багатозначним, засвідчує різнобій у витлумаченні навіть у межах однієї, скажімо, лінгвістичної царини. Пор.: “змістове й інтонаційне виокремлення мовних одиниць з певною комунікативною метою” [Dudyk / Дудик 2005 : 352–353]; “міграція питомої лексики або давно засвоєних запозичень від периферії до ядра лексичної системи” [Tuluzakova / Тулузакова 2015 : 92; Kovtunets / Ковтунець 2016 : 94–95; Struhanets / Струганець 2002 : 53–55]; “семантико-стилістичне наголошення вільного і фразеологічно зв'язаного слова, порушення узвичаєних синтаксичних зв'язків у словосполученнях, реченнях, смислове виокремлення слова завдяки несподіваним асоціативним зв'язкам його з іншими поняттями” [Ukrainska / Українська 2000 : 14] і т. ін.

У науковому обігові відповідний термін з'явився завдяки працям представників Празького лінгвістичного гуртка (Б. Гавренек, Я. Мукаржовський), які, осмислюючи потреби й завдання літературної, зокрема й поетичної, мови, порушили питання, з одного боку, про інтелектуалізацію мовних засобів, з іншого, – про їх автоматизацію й актуалізацію [Gavrenek / Гавренек 1967], де останню витлумачено як “щось незвичне у звичному мовленні”, як “використання мовних засобів, які

привертають увагу самі по собі”, сприймаються як щось позбавлене автоматизму, [Gavgenek / Гавренек 1967], що виходить за межі традиційних схем, стандартів (“за допомогою автоматизації явища схематизуються, актуалізація ж означає порушення схеми” [Mukarzhovskiy / Мукаржовський 1967]).

Перефразовуючи Я. Мукаржовського, зауважимо: в афористичному тексті, який вирізняється знаково-семіотичною природою, характером вираження й способом сприйняття закодованої інформації, лінгвопрагматичною установкою і т. ін., репрезентує єдність поверхової й глибинної структур, актуалізація набуває “максимальної інтенсивності”. Це пов’язано передовсім із тим, що адресант, стимулюючи до розмірковувань, використовує відповідні зразки як знаряддя впливу на свідомість адресата, на корегування його поведінки відповідно до суспільних стереотипів, моральних норм, духовних цінностей тощо. Окрім того, афоризми як лінгвокультурні тексти малої форми розглядають і в координатах теорії прецедентності, крізь призму прецедентних феноменів, які наявні в національній когнітивній базі і які мають важливе значення для відображення специфіки національного менталітету й репрезентації мовної картини світу.

У такому разі, цілком закономірно, задля досягнення комунікативно-прагматичного ефекту афористи послуговуються актуалізованими мовними засобами, тобто використовують звичні (автоматизовані) засоби в незвичному (деавтоматизованому) контекстному оточенні. Інакше кажучи, виводять систему мовних засобів із “рівноваги”, аби “сітка (система) відношень напружилася в певному напрямку і в такий спосіб внутрішньо організувалася” [Mukarzhovskiy / Мукаржовський 1967]. Ця внутрішня організація, згідно з позицією Я. Мукаржовського, залежить від домінанти, ключової ідеї, “пункту”, на якому роблять основний акцент. Порушення відповідної “рівноваги” відбувається по-різному, із використанням різних мовностилістичних прийомів, із-поміж яких вирізняється так звана різнопланова, або кількапланова, актуалізація (наразі активно використовуваним є словосполучення “подвійна актуалізація”, рідше вживаними –

терміни на зразок “буквалізація”, “дефразеологізація”, “семантична трансформація” тощо).

Теорію подвійної актуалізації розбудовували впродовж не одного десятка років, здебільшого у зв’язку з дослідженням фразеологічних одиниць у їх вузькому й широкому потрактуванні. Завдяки і зарубіжним, і вітчизняним науковцям “подвійна актуалізація” отримала статус прийому, ґрунтованого на подвійному сприйнятті тих чи тих мовних засобів у межах запропонованої ситуації, наприклад, обігрування значення фразеологічної одиниці та її буквального прототипу (вільного (омонімічного) словосполучення).

З огляду на найновіші лінгвістичні здобутки афоризми, як і власне паремії, є одиницями не фразеології, а пареміології і, будучи прецедентними феноменами, що маніфестують взаємодію прецедентних текстів, прецедентних ситуацій, прецедентних висловлень, подекуди і прецедентних імен, яскраво ілюструють реалізацію цього прийому, який має свою специфіку, у межах афористичних текстів. Наприклад: *Росія і Україна схожі, як дві пляшки мінералки, тільки одна з газом, а друга – без* (А. Корчинський); *Самозаглиблюватися – означає копати собі яму* (В. Голобородько); *Раніше сядеш – більше вип’єш* (В. Титечко); *Світ такий тісний, що постійно відчуваєш чужі руки у власних кишенях* (Ф. Боднар); *Серед твоїх ворогів є твій друг, а серед твоїх друзів – твій ворог* (А. Закревський); *Сильний показує зуби, а слабкий – язика* (Н. Іванків); *Скільки прислуги, зразу видно – слуга народу!* (О. Перлюк) і т. ін. Кожен елемент того чи того афористичного тексту поза його межами сприймається як автоматизований, оскільки наявний у системі узуальних мовних засобів. Однак їх індивідуально-авторська контамінація в запропонованих зразках виводить цю систему з “рівноваги”. У структурі афоризмів відбуваються переформатування компонентів, що спричиняє появу різновекторних відношень: у результаті ретельного відбору й спеціального розміщення тих чи тих мовних засобів автоматизація поступається деавтоматизації, що в наведених вище ілюстраціях виявляється у вигляді подвійної (чи то потрійної) актуалізації, як-от: *Росія і Україна схожі, як дві*

пляшки мінералки, тільки одна з газом, а друга – без (пор.: з одного боку, актуалізується значення лексеми *газ* – “газована, підкислена, шипуча, содова вода, у якій один або більше газів розчиняють природними чи штучними діями”, з іншого, – “блакитне паливо”); *Самозаглиблюватися* – означає *копати собі яму* (пор.: *самозаглиблюватися* – 1) “заглиблюватися в себе, у свій внутрішній світ, у свої почуття й переживання”; 2) “копати собі яму, тобто робити заглиблення, виймаючи, відкидаючи землю заступом, лопатою”; 3) “копати собі яму, тобто таємно готувати собі неприємність”; *Скільки прислуги, зразу видно – слуга народу!* (пор.: *слуга народу* – 1) “член органу державної влади, обраний народом”; 2) “президент” (актуалізує прецедентний текст – кінострічку “Слуга народу”); 3) “член однойменної партії”). Варто зауважити, що афоризм О. Перлюка (як і Л. Забара – *Хочеш бути паном – стань слугою народу*) з’явився задовго до утворення партії “Слуга народу”, а тому третє значення з’явилося на передньому плані недавно: нові реалії по-новому, в оригінальний спосіб вивели з “рівноваги” вже модифіковану сітку мовних засобів. Проілюстровані індивідуально-авторські зразки переконливо засвідчують: традиційний термін на зразок “подвійна актуалізація” лише частково відображає сутність аналізованого прийому, а відтак потребує нових підходів до осмислення.

Зважаючи на те, що будь-яка мовна одиниця має план вираження (форму) і план змісту (значення) і що у структурі афористичного тексту один і той же компонент (компоненти) може (можуть) одночасно актуалізувати кілька значень, цілком доречно, на нашу думку, такий прийом назвати різноплановою, або кільккаплановою, актуалізацією. Це, по-перше, розширить сферу використання відповідного терміносполучення (виведе його за межі фразеології); по-друге, пов’язуватиме його не тільки з фразеологізмами, а й з іншими мовними одиницями; по-третє, дасть змогу апелювати не тільки до способів створення двоплановості, але й різноплановості, або кільккаплановості. Наприклад: *Розперезуються одні, а пояси затягують інші* (Л. Забара); *Совість у нього завжди чиста, бо ніколи не була в користуванні* (Р. Крикун); *Спускаючись службовою драбиною,*

ретельно перевіряйте якість перил (Ю. Рибников); *Стріляючи очима, жінки не шкочують патронів, особливо холостих* (Ф. Боднар); *Ступивши на планету Земля, інопланетяни відразу ж відчули себе не в своїй тарілці* (А. Семенов); *Схопити крадія за руку не пізно, навіть коли у нього все схоплено* (В. Шамша); *Ті, що вийшли на широку дорогу, починали колись із вузького провулка* (Ф. Боднар); *Там, де тупцюють на місці, не виростає нічого* (О. Домницький) і т. ін. Пор.: *Розперезуються одні, а пояси затягують інші, де розперізуватися – “розв’язувати, розстібати на собі або знімати з себе пояс” і “ставати нестримним, свавільним, нахабним”; затягуватити пояс – “обв’язуватися, підперізуватися поясом” і “обмежувати себе в їжі, голодувати”.* Процес декодування передбачає кілька варіантів, коли взаємодіють різні значення: 1) пряме + пряме; 2) пряме + переносне; 3) переносне + пряме; 4) переносне + переносне. Або: *Совість у нього завжди чиста, бо ніколи не була в користуванні, де чиста совість – 1) “не забруднена, не замазана нічим; непідроблена, справжня”; 2) “усвідомлення кимось моральної відповідальності за свою поведінку, учинки перед самим собою, людьми і суспільством”; 3) “далека від безпосереднього практичного застосування, прямо не пов’язана з використанням”; 4) “звільнена від відповідальності за взяті на себе обов’язки, за справу, учинки, слова і т. ін.”.* Відібрані для продукування афористичних текстів узуальні мовні засоби (план вираження) контамінуються в такий спосіб, який уможливорює актуалізацію експліцитних та імпліцитних смислів (план змісту).

Різнопланова, або кількاپланова, актуалізація – індивідуально-авторський спосіб організації плану вираження, відбір та контамінація автоматизованих мовних засобів, які в одних і тих же контекстних умовах маніфестують різні (експліцитний та імпліцитний) смисли (план змісту), що, своєю чергою, сприяє створенню ефекту привабливості, викликає інтерес, захоплення, відкриває цікаві інтерпретувальні можливості. Наприклад: *Тим, хто обходить дев’ятою дорогою, заважають ті, у кого хата скраю* (Ф. Боднар), де водночас актуалізуються прямі й переносні, зокрема і фразеологічно

зумовлені, значення мовних одиниць: 1) “одні уникають зустрічей, не бажаючи мати ту чи ту неприємність, інші – вважають, що певні події їх не стосуються, бо то не їхня справа”; 2) “ті, що намагаються не зачіпати нікого, рано чи пізно зіштовхуються з певними перепонами”; 3) “ухиляння від стосунків, розмов, зустрічей і т. ін. породжує незацікавленість, бездіяльність, байдужість”; 4) “байдужість залишається байдужістю, незалежно з якого боку її розглядати” тощо. Інший приклад *Товстий гаманець не шукає рецепта, як схуднути* репрезентує і експліцитний, й імпліцитний плани змісту, як-от: 1) “наповнена, набита грішми шкіряна сумочка не шукає спосіб, як стати тоншою”; 2) “той, хто має велику суму грошей, велике багатство не потребує порад, вказівок, як зменшити його обсяги; 3) “власник великого капіталу переймається питаннями щодо його примноження”. Пор. також: *Той, хто докопався до істини, часто не в змозі вилізти з ями* (С. Скоробагатько); *Той, кому постійно дивляться у рот, рідко його закриває* (Л. Сухоруков); *Той, у кого рот повний, заперечувати не буде* (О. Домницький); *Тяжко володіти собою, коли нічим іншим уже не володієш* (В. Вовк); *У безголових свої переваги. Принаймні, ніхто не сяде на голову* (М. Левицький); *Торговий парадокс: базар – пташиний, ціни – собачі* (Б. Слюсар); *Тому і запускають “качку”, що вона завжди зуміє вийти сухою з води* (Ф. Боднар). Залучені у процес продукування узуальні мовні засоби маніфестують різний ступінь напруженості, інформаційної наснаженості, однак їх уміла контамінація в межах того чи того афоризму засвідчує появу “максимальної інтенсивності”, ґрунтованої на взаємодії прямих і переносних, первинних і вторинних, денотативних і конотативних, вільних і зв’язаних і т. ін. значень.

Афористичні тексти, порушуючи важливі проблеми сьогодення, засвідчують різні конфігурації способів і засобів різнопланової актуалізації, що мають на меті досягти бажаного ефекту – привернути увагу адресата до актуальної теми, долучити його її сприйняття, усвідомлення й декодування запропонованої інформації. Наприклад: *Тонка натура всюди пролізе* (Ф. Боднар) актуалізує мінімум два плани змісту:

1) “людина, що має невеликий, незначний діаметр поперечного перерізу, мала в обхваті, спроможна, плазом або майже притискаючись до поверхні всім тілом, залізти будь-куди, навіть у вузький отвір, щілину, шпарку”; 2) “той, кому притаманна здатність швидко й легко розбиратися в людських стосунках, пристосовуючись і хитруючи, доб’ється вигідного соціального становища”. Така різнопланова актуалізація демонструє взаємодію денотативно-конотативних значень. Пор.: *У нас більшість живе потойбічним життям: по той бік межі бідності* (Ф. Боднар), де *потойбічне життя* – 1) “неземне, загробне життя”; 2) “протилежне, відмінне від інших”; 3) “життя по той бік межі бідності”; *У голодного – каша в голові* (Ю. Рибников) репрезентує експліцитно-імпліцитний план змісту: 1) “той, хто відчуває голод, має гостре відчуття потреби в їжі, спроможний думати тільки про їжу”; 2) “той, хто відчуває голод, має гостре відчуття потреби в їжі, не здатний сприймати, оцінювати що-небудь правильно, реалістично, критично, розсудливо”; *У правовому полі – свої бур’яни* (Л. Забара) – 1) “кожне поле засмічене бур’янами”; 2) “простір, у межах якого діє законодавство, так само заповнений чимось непотрібним, а подекуди й шкідливим”; 3) “серед фахівців із правознавства є ті, які завдають йому шкоди, збитків”. Інтерпретація відображеної дійсності вирізняється семантичною багатоплановістю, є результатом контамінації різних неприхованих / прихованих значень узуальних мовних одиниць у межах конкретних ситуацій. У такому разі маємо змогу спостерігати навмисну (учинену свідомо, із певним наміром) інтенсифікацію змісту, транспозицію, модифікацію очікуваних уявлень про ті чи ті явища об’єктивної дійсності. Одна і та ж форма вираження здатна репрезентувати поверховий / глибинний, явний / прихований зміст, відзеркалювати суб’єктивно оцінку й емоційну інформацію.

Цілком очевидно, що кожен автор афористичного тексту, продукуючи свій витвір, прагне відійти від стандартів, відхилитися від норми, аби уникнути нетривіальності, заяложеності, банальності, що, власне, й спонукає до виведення системи з “рівноваги”, до пошуку оригінальних прийомів і

засобів вираження (форми) й актуалізації змісту. Прийом різнопланової (кількапланової) актуалізації вирізняється структурно-семантичним розмаїттям і способів, і засобів, уналежнених до різних мовних рівнів і підрівнів. Наприклад: *Третя сила може виявитися нечистою* (Б. Ревчун); *Чим менше ви важите, тим далі вас кинуть* (Ф. Боднар); *У людському суспільстві левина частка чомусь майже завжди дістається шакалам* (С. Скоробагатько); *У житті, як у метро: одні піднімається, інші опускаються* (В. Чемерис); *У житті, як на довгій ниві: одні сіють, інші пожинають плоди* (М. Левицький); *У далеке зарубіжжя їдуть або недалеко, або дуже близькі люди* (В. Ігнатенко); *Якщо людині нічого не треба, значить, у неї чогось не вистачає* (Р. Крикун); *Якщо майбутнє за нами, то це вже минуле* (В. Момотюк) і т. ін. Відповідні зразки ілюструють “максимальну інтенсивність”, ґрунтовану на транспозиції змістових планів, що виникає в результаті незвичної структурної організації узуальних мовних засобів. І як результат – сприяє створенню “пружних емоційно-естетичних варіацій думки” (В. Чабаненко), збільшує виражальну силу афористичного тексту загалом, забезпечує потрібний експресивно-стилістичний ефект, посилює естетичний вплив на адресата, викликає в його уяві несподівані образи. Пор.: *Щоб пізнати глибину, треба пірнути в наше болото* (Ф. Боднар); *Щоб тебе помітили, не обов’язково переходити комусь дорогу* (О. Домницький); *Якби не проблеми з джерелами енергії, ми не шукали б вітра в полі* (Ф. Боднар); *Якщо світло в кінці тунелю горить цілодобово, значить, виборна кампанія почалася* (С. Коломієць). Чимало таких афоризмів засвідчує порушення валентності (семантичної / граматичної), подекуди репрезентує несумісні, контрастні, логічно не поєднувані речі, оскільки під час продукування афористичних текстів знімаються будь-які (структурно-формальні чи логіко-семантичні) обмеження. Завдяки актуалізації різних планів змісту в межах тієї чи тієї нестандартної ситуації відбувається, так би мовити, “збій у логіці мислення”, використання традиційних когнітивних стратегій критичного мислення повсякчас супроводжується тактиками творчого мислення, адже адресант порушує не лише

мовні стереотипи, але й соціальні. Успішність комунікації залежить від адекватного сприйняття й усвідомлення запропонованої інформації, що, безумовно, залежить від віку, досвіду, інтелекту, фонових знань, мотивації, креативності і т. ін. адресата. Очевидним залишається і те, що у процесі продукування афористичного тексту адресант вдається до оновлення енергії узуальних мовних засобів (автоматизованих мовних знаків), “перезаряджає” їх для подальшого розряду.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Узагальнюючи, зауважимо: на сучасному етапі розбудови афористичної теорії залишається чимало дискусійних моментів, що стосуються основних лінгвістичних параметрів афоризму. Спостерігаємо прагнення науковців розширити аспекти дослідження афоризмів із позицій лінгвістики тексту, що слугувало підґрунтям для активізації поняття “афористичний текст”. Витлумачення відповідного поняття не викликає принципових заперечень, здебільшого репрезентує специфічну взаємодію плану змісту й плану вираження, яскраво ілюструє наявність основних елементів комунікативної ситуації, має лаконічну, придатну для запам’ятовування й подальшого відтворення форму, експліцитний (явний) та імпліцитний (прихований) змісти, декодування яких відбувається у процесі сприйняття, усвідомлення, розуміння.

Задля того, аби такі процеси мали успішну реалізацію, задля досягнення комунікативно-прагматичного ефекту, адресантові доводиться шукати певні механізми й прийоми, які вивели б систему звичних мовних засобів із “рівноваги”. Одним із активно використовуваних прийомів в афористичному тексті є різнопланова (кількапланова) актуалізація, що являє собою індивідуально-авторських способів структурної організації автоматизованих мовних засобів, які в конкретних контекстних умовах деавтоматизуються, маніфестуючи контамінацію різних експліцитних та імпліцитних смислів. Уважають, що така актуалізація засвідчує “максимальну інтенсивність”, однак, гадаємо, ступенювання вияву інтенсивності, як і комплексне ґрунтовне осмислення особливостей виведених із “рівноваги” мовних засобів, потребує подальшого дослідження.

Література

1. Болотнлова Н. С. Коммуникативная стилистика текста : словарь-тезаурус. Москва : Флинта : Наука, 2009. 384 с.
2. Ваганова Е. Ю. Афоризм как тип текста в аспекте интертекстуальности: на материале немецкого языка: дис... канд. филол. наук : 10.02.04. Калининград, 2002. 261 с.
3. Гавренек Б. Задачи литературного языка и его культура. *Пражский лингвистический кружок*. Москва : Прогресс, 1967. С. 338–377. URL : <https://sci.house/obschaya-lingvistika-scibook/gavranek-zadachi-literaturnogo-yazyika-ego-106443.html>
4. Дудик П. С. Стилистика української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ “Академія”, 2005. 368 с.
5. Землянская Е. В. Структурно-семантические и функциональные особенности стилевой интертекстуальности в англоязычном афоризме : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Санкт-Петербургский государственный университет экономики и финансов. Санкт-Петербург, 2004. 18 с.
6. Иванов Е. Е. Лингвистика афоризма. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. 156 с.
7. Иванов Е. Е. О понятиях “афористический текст”, “афористичность (афоризация) речи” и “афористический стиль”. *Весті Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта. Серія 1. Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія*. 2006. № 3 (49). С. 76–79. URL : <https://libr.msu.by/bitstream/123456789/521/1/173m.pdf>
8. Ковтунець О. Актуалізація як інноваційний процес у лексико-семантичній системі сучасної української літературної мови. *Українська мова*. 2016. № 3. С. 90–104. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2016_3_9
9. Колоїз Ж. В. Афоризми Ліни Костенко як транслятори загальнолюдських цінностей і національних пріоритетів. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2014. Вип. 11. С. 210–232.
10. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : навч. посіб. 2-е вид., стереотип. Кривий Ріг : ДВНЗ “КНУ”, 2014. 349 с.
11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : ВЦ “Академія”, 2003. 464 с.
12. Мукаржовский Я. Литературный язык и поэтический язык. *Пражский лингвистический кружок*. Москва : Прогресс, 1967. С. 406–431. URL : <https://sci.house/obschaya-lingvistika-scibook/mukarjovskiy-literaturniy-yazyik-poeticheskij-106446.html>
13. Наличникова И. А. Афоризм как жанр, малоформатный текст и универсальное высказывание. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2016. № 4 (58): в 3-х ч. Ч. 3. С. 121–123. URL : www.gramota.net/materials/2/2016/4-3/33.html
14. Струганец Л. В. Процеси актуалізації та пасивізації лексико-семантичних засобів в українській літературній мові кінця ХХ століття. *Слово. Стель. Норма* : зб. наук. пр. Київ, 2002. С. 53–57.

15. Тулузакова О. Г. Актуалізація лексики: стан дослідження проблеми. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Філологія. Мовознавство*. 2015. Т. 255. Вип. 243. С. 92–96. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2015_255_243_19

16. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 750 с.

References

1. Bolotnolva N. S. *Kommunikativnaya stilistika teksta : slovar-tezaurus*. Moskva : Flinta : Nauka, 2009. 384 s.

2. Vaganova E. Yu. *Aforizm kak tip teksta v aspekte intertekstualnosti: na materiale nemetskogo yazyika: dis... kand. filol. nauk : 10.02.04*. Kaliningrad, 2002. 261 s.

3. Gavrenek B. *Zadachi literaturnogo yazyika i ego kultura. Prazhskiy lingvisticheskiy kruzhek*. Moskva : Progress, 1967. S. 338–377. URL : <https://sci.house/obschaya-lingvistika-scibook/gavranek-zadachi-literaturnogo-yazyika-ego-106443.html>

4. Dudyk P. S. *Stylistyka ukrainskoi movy : navch. posib*. Kyiv : VTs “Akademiiia”, 2005. 368 s.

5. Zemlyanskaya E. V. *Strukturno-semanticheskie i funktsionalnye osobennosti stilevoy intertekstualnosti v angloyazyichnom aforizme : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Sankt-Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet ekonomiki i finansov*. Sankt-Peterburg, 2004. 18 s.

6. Ivanov E. E. *Lingvistika aforizma*. Mogilev: MGU imeni A. A. Kuleshova, 2016. 156 s.

7. Ivanov E. E. *O ponyatiyah “aforisticheskiy tekst”, “aforistichnost (aforizatsiya) rechi” i “aforisticheskiy stil”*. *Vestsi Belaruskaga dzyarzhaynaga pedagogichnaga i niversiteta. Seriya 1. Pedagogika. Psihologiya. Filalogiya*. 2006. № 3 (49). S. 76–79. URL : <https://libr.msu.by/bitstream/123456789/521/1/173m.pdf>

8. Kovtunets O. *Aktualizatsiia yak innovatsiinyi protses u leksyko-semantychnii systemi suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy*. *Ukrainska mova*. 2016. № 3. S. 90–104. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2016_3_9

9. Koloiz Zh. V. *Aforyzmy Liny Kostenko yak translatory zahalno liudskikh tsinnosti i natsionalnykh priorytetiv*. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu : zb. nauk. prats*. Kryvyi Rih, 2014. Vyp. 11. S. 210–232.

10. Koloiz Zh. V., Maliuha N. M., Sharmanova N. M. *Ukrainska paremiolohiia : navch. posib*. 2-e vyd., stereotyp. Kryvyi Rih : DVNZ “KNU”, 2014. 349 s.

11. Kocherhan M. P. *Zahalne movoznavstvo : pidruchnyk*. Kyiv : VTs “Akademiiia”, 2003. 464 s.

12. Mukarzhovskiy Ya. *Literaturniy yazyik i poeticheskiy yazyik. Prazhskiy lingvisticheskiy kruzhek*. Moskva : Progress, 1967. S. 406–431. URL : <https://sci.house/obschaya-lingvistika-scibook/mukarjovskiy-literaturniy-yazyik-poeticheskiy-106446.html>

13. Nalichnikova I. A. Aforizm kak zhanr, maloformatnyiye tekst i universalnoe vyiskazyivanie. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov : Gramota, 2016. № 4 (58): v 3-h ch. Ch. 3. S. 121–123. URL : www.gramota.net/materials/2/2016/4-3/33.html

14. Struhanets L. V. Protsesy aktualizatsii ta pasyvizatsii leksyko-semantichnykh zasobiv v ukrainskii literaturnii movi kintsia KhKh stolittia. Slovo. Styl. Norma : zb. nauk. pr. Kyiv, 2002. S. 53–57.

15. Tuluzakova O. H. Aktualizatsiia leksyky: stan doslidzhennia problemy. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Seriia : Filolohiia. Movoznavstvo*. 2015. T. 255. Vyp. 243. S. 92–96. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2015_255_243_19

16. Ukrainska mova : Entsyklopediia / redkol. V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, M. P. Ziabliuk ta in. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 2000. 750 s.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 81'37:641/642

**ЧАСОВА СЕМАНТИКА МИНУЛОГО В СУЧАСНОМУ
КУЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ**

Оксана Остроушко

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
ostroushko.oksana@gmail.com*

Остроушко О. Часова семантика минулого в сучасному кулінарному дискурсі

У статті розглянуто репрезентацію часової площини минулого в текстах кулінарних рецептів, розміщених на трьох авторських кулінарних Інтернет-сайтах. Акцентовано увагу на тому, що досліджувані тексти мають чотириккомпонентну структуру: назва, вступ, перелік інгредієнтів, опис дій; часова семантика минулого виявляється у вступній частині авторського кулінарного рецепта. Проаналізовано три основні аспекти семантики минулого: традиції, спогади, досвід – у їх зв'язку з широким соціальним контекстом, комунікативними настановами мовця та образом адресанта.

Ключові слова: кулінарний дискурс, темпоральність, часова семантика, кулінарний рецепт.

Остроушко О. Часовая семантика прошлого в современном кулинарном дискурсе

В статье рассматривается репрезентация временного пространства прошлого в текстах кулинарных рецептов, размещенных на трех авторских кулинарных Интернет-сайтах. Акцентируется внимание на том, что рассматриваемые тексты имеют четырехкомпонентную структуру: название, введение, перечень ингредиентов, описание действий; временная семантика прошлого выявляется во вступительной части авторского кулинарного рецепта. Анализируются три основных аспекта семантики прошлого: традиции, воспоминания, опыт – в их связи с широким социальным контекстом, коммуникативными намерениями говорящего и образом адресанта.

Ключевые слова: кулинарный дискурс, темпоральность, временная семантика, кулинарный рецепт.

Ostroushko O. Temporal semantics of the past in modern culinary discourse

The article deals with the representation of the temporal plane of the past in the texts of culinary recipes placed on three author culinary websites. The culinary recipe ceases to be an impersonal instruction, it is presented to a wide audience by a

certain person, who brings to communication his / her own estimates and views, demonstrates his / her own experience, relays certain values and so on. This causes a change in the traditional structure of the recipe text, which becomes four-component and consists of the name, introduction, list of ingredients, description of actions.

The introduction is the most individualized part. It highlights author's position. The temporal semantics of the past seems to be an important semantic component, in which three main aspects are emphasized: traditions, memories, experiences. Many of the dishes are described by the authors as traditional, ancient, and classic. Retelling of origin of dishes, origin of the names of dishes emphasizes their long standing.

The recipe authors give personal memories, tell about certain past events of their own lives, and describe their own culinary experience, attempts, experiments, feelings, obtained results. Cooks get rid of the abstractness of the text-instruction, bring it closer to real life, which moves from the past to the future, to some extent "enliven" the text, bringing an emotional component to it. Childhood memories hold a specific place, mostly what and how mother and / or grandmother cooked.

Such representation of the past emphasizes the importance of preserving and transmitting traditions; it is one of the means of forming the image of the addressant as an experienced cook, forming the addressee's confidence in the proposed recipe. It facilitates a solution of the communicative aim – to determine the addressee to prepare the dish. The temporal semantics of the past in the texts of modern culinary Internet recipes reveals connections with the broad social context, communicative attitudes of the speaker and the image of the addressant.

Key words: culinary discourse, temporality, temporal semantics, culinary recipe.

Постановка проблеми, аналіз наукових публікацій.

Кулінарний (гастрономічний, глітонічний) дискурс в останні десятиліття став об'єктом зацікавлення науковців різних сфер гуманітарного знання: до традиційних антропологічних, етнографічних праць додалися філософські, соціологічні, культурологічні, лінгвістичні, літературознавчі та ін. Серед найбільш значущих, на наш погляд, варто згадати широковідомий збірник статей, упорядкований Ф. Олгофом і Д. Монро "Їжа і філософія" [Yizha / Їжа 2011], докторську дисертаційну працю В. Ніколенка [Nikolenko / Ніколенко 2015], літературознавчі розвідки В. Дмитренко, С. Ковпик, С. Філоненко (наприклад, [Ковпик / Ковпик 2018]). Лінгвісти переходять від вивчення груп лексики сфери харчування (тематичні групи назв продуктів харчування, страв, посуду, кухонного начиння тощо) до дослідження етнолінгвістичних, лінгвокультурологічних, комунікативно-прагматичних характеристик комунікації у сфері

кулінарії та споживання їжі (праці В. Жайворонка, С. Руденко, Л. Струганець та ін.). Основні напрями лінгвокультурологічного та етнолінгвістичного дослідження когнітосфери “Їжа” в українській мові окреслено у статті З. Козиревої [Kozuyieva / Козирева 2014].

Тема харчування наразі є надзвичайно популярною у сфері масової комунікації, свідченням чому слугує велика кількість різноманітних телепередач та їх окремих фрагментів кулінарного спрямування, збільшення числа спеціалізованих друкованих засобів масової інформації (які, щоправда, “живуть” нетривалий час) та кулінарних книг, а також зростання кількості кулінарних Інтернет-сайтів і спільнот у соціальних Інтернет-мережах. Особливості й закономірності цієї комунікації, її жанрової і мовної організації поки що не знайшли достатнього висвітлення в науковій літературі.

Водночас зі зростанням масовості, кулінарний дискурс, за нашими спостереженнями, все більше індивідуалізується: зокрема, кулінарний рецепт перестає бути знеособленою інструкцією, його представляє широкій аудиторії певна особистість, що вносить у комунікацію власні оцінки й погляди, демонструє власний досвід, ретранслює ті чи ті цінності тощо. Це спричиняє зміну традиційної структури рецептурного тексту, у якій з’являється вступна частина, покликана вплинути на адресата, спонукати його до дії – приготувати страву за пропонованим рецептом. У контексті телевізійних передач здебільшого змін зазнає і власне інструктивна частина: спонукальні конструкції супроводжуються різними коментарями, поясненнями, оцінними судженнями тощо.

Такі трансформації значно ускладнюють семантику сучасного кулінарного рецепта. Однією з прикметних рис, на наш погляд, виявляється часова площина. Для кулінарного рецепта характерна особлива темпоральна структура з акцентами на послідовності дій, тривалості дій та / або процесів, наприклад: *Добре вимісити туге тісто, **спочатку** міксером, а **потім** місити руками, або ж **одразу** лиші руками, **доки** воно почне ставати однорідним. <...> Загорнути тісто в харчову плівку та поставити в холодильник **на 1-2 години**, а можна **на***

ніч (або аж до 3-х діб) (“Гречана локшина”) (3). Але сучасний кулінарний рецепт засвідчує актуалізацію часової семантики минулого, що, на перший погляд, не видається логічним.

Мета дослідження. Наша наукова розвідка присвячена особливостям репрезентації одного з аспектів темпоральної семантики – семантики минулого – в текстах кулінарних рецептів, розміщених у мережі Інтернет на авторських україномовних кулінарних сайтах. Мета статті – виявити й описати ключові акценти семантичної площини минулого в кулінарних Інтернет-рецептах у її зв’язку з комунікативними настановами мовця та структурою тексту. Матеріалом аналізу стали рецепти з кулінарних сайтів Євгена Клопотенка (1), Маріанни Душар (2), Вікторії Попін (3).

Виклад основного матеріалу. Кулінарний рецепт – це передусім текст-інструкція. Він ретранслює інформацію про те, із яких інгредієнтів, за допомогою якого приладдя, яким способом і як швидко можна приготувати ту чи ту страву. Але це інструкція, вписана в контекст соціального життя людини: рецепти виявляються прийнятними чи неприйнятними для людини з огляду на її матеріальні статки (інгредієнти страви можуть коштувати доволі дорого), соціальний статус (страви виступають маркером, соціальним знаком належності до певної групи), ідеологічні, зокрема, релігійні, переконання (прибічники веганства, вегетаріанства не вживають або суттєво обмежують уживання їжі тваринного походження, іудаїзм диктує своїм прибічникам суворі правила відбору продуктів харчування та технології приготування страв, православ’я визначає періоди посту) тощо.

Кулінарні книги як зібрання рецептів, з одного боку, постають чи не найяскравішим прикладом текстів суто утилітарного призначення (це керівництво до дії), з іншого, – являють собою текстове відображення різних аспектів культури. На думку А. Вессел і А. Вішарт, кулінарні книги можуть бути потрактовані як важлива частина музейної колекції: вони мають матеріальну й соціальну цінність, дають можливість виявити важливі сторони щоденного життя: ставлення до їжі, економіку домашнього господарювання, роль жінки [Wessell, Wishart

2010 : 1]. Кулінарні книги створюють прообрази-макети їжі, відображають спосіб харчування нації, втручаються в нього, дебатують тему їжі й дому-родини [Wessell, Wishart 2010 : 16].

Кулінарні Інтернет-сайти як своєрідні кулінарні онлайн-книги демонструють різні сторони культури харчування наших сучасників, зокрема культури домашнього куховарства, засвідчують зміни і матеріальної, і духовної складових. У плані матеріальному завдяки глобалізаційним змінам на кухні сучасного українця з'явилися *авокадо, кальмари, соєвий соус*, стали популярними *суші, піца, макарони*, технічний прогрес дозволив послуговуватися *кухонними комбайнами, скиборізками, блендерами*. У плані духовному кулінарний дискурс пропагує певні цінності й ідеї: збереження національно-культурної ідентичності, формування нової “глобальної кухні”, гастрономічний туризм, рух слоу-фуд, домашнє куховарство як хобі і як спосіб здорового харчування.

Відповідні комунікативні настанови впливають на семантику і структуру тексту сучасного кулінарного рецепта. Усі проаналізовані рецепти мають чотирикомпонентну структуру: назва, вступ, перелік інгредієнтів, опис дій. Вступна частина найбільш індивідуалізована й найкраще виявляє авторську позицію. Це той компонент рецепта, який є його обґрунтуванням, він може містити пояснення до назви страви, її загальну характеристику (призначення, смак, оцінка і т. ін.), заклики до адресата, як-от: ***Кашик – овочевий салат, який дуже часто готують в Туреччині. Всі овочі нарізаються максимально дрібно – це одна з головних умов. Страва дуже проста, але при цьому універсальна. З таким салатом прекрасно поєднуються м'ясні та рибні страви. Кашик дуже соковитий, лимон надає йому приємної кислинки. Загалом, неодмінно приготуйте цей прекрасний овочевий салат*** (“Кашик – овочевий салат”) (1). Як бачимо, конструюється темпоральна семантика теперішнього постійного, позачасового: коли б ви не приготували страву, вона матиме саме такий смак, такий вигляд і споживати її чи подавати до столу варто саме так, як написав автор. У загальному описі страви може з'являтися і часовий пласт майбутнього, спрямований на можливий і бажаний

результат: *Попри свою простоту, цей салат дуже смачний та універсальний <...> Все завдяки медово-гірчичній заправці з часником та кропу, які надають салату з огірків незвичайний смак. Це салат який відмінно **підкреслить** смак страв української, польської чи навіть чеської кухні. Він **підійде** до свинини, просто приготовленої риби, птиці, чи навіть просто до печеної, вареної чи смаженої картоплі. Це щоденний салат з цікавим смаком до буденного столу (“Салат з огірків з медово-гірчичною заправкою”)* (3).

Водночас проаналізовані тексти рецептів доволі часто актуалізують часову площину минулого, що особливо яскраво засвідчують вступні частини. Можемо виокремити три основні аспекти: традиції, спогади, досвід.

Збереження національних кулінарних традицій – важливе завдання сучасного кулінарного дискурсу з огляду на контекст глобалізаційних змін і загальних намагань зберегти національно-культурну різноманітність. Наприклад, Маріанна Душар на своєму сайті у розділі “Про мене” заявляє про це так: *Хочу, щоб з нашого столу **не зникли найдки наших бабусь**, а з лексику – їхні назви* (2). Багато рецептів на сайті – за її тлумаченням, “переписів” – якраз і зберігають, і відроджують, і поширюють знання про давні традиційні страви Галичини. Вступні частини містять тлумачення назви, часто – історію виникнення, інформацію про варіації та територіальні й часові видозміни.

Часова належність до минулого репрезентована здебільшого лексичними засобами: словами різних частин мови із семами “минулий”, “давній”. Так, вступний коментар до рецепта *Пажиброди* в Маріанни Душар містить загальне визначення страви й переказ двох версій походження назви: *Пажиброда (Parzybroda) – “обпечена борода” – давня зупа львівських вірменів, дуже смачна, ароматна і поживна* (2), а рецепт під назвою “Маїна, навіть дві маїни: єврейська і буковинська” авторка починає з іншої загальної часової характеристики давності й визнаності страви: *Маїна – святковий завиванець з воловим м’ясом, яка вважається **класикою** єврейської буковинської кухні* (3) У Євгена

Клопотенка рецепт “Салат Капрезе з персиками” також починається із загальної вказівки на давність рецепта: *Капрезе – це італійська класика* (1).

Багато страв автори досліджених сайтів характеризують як традиційні: *Сирна плесканка – один із традиційних “мешканців” Великоднього кошика, менше у Львові, а більше в околицях (“Великодня сирна плесканка з кмином”)* (2). *Мізерія, від слова мізер, – це традиційний польський салат з огірків, який з’явився в польській кухні приблизно у XVI ст. (“Мізерія”)* (3). *Для тих хто не знає, пернік – це традиційна польська пряна різдвяна випічка зі спеціальною сумішшю спецій (“Різдвяний пряний кекс з чорносливом”)* (3).

Давність тієї чи тієї страви підкреслено через перекази історії її виникнення, походження назви, при цьому можуть уживатися мовні знаки часової локалізованості, як-от: *Згідно з деякими історичними довідками своєю назвою цей суп зобов’язаний Марі Жанні Дюбарі – фаворитці французького короля Людовика XV. Саме їй приписують авторство цього рецепта (“Крем-суп з цвітної капусти “Дюбарі”)* (1); *Якщо вірити історичним джерелам, то перша згадка цієї страви датується 1788 роком (“Картопляний гратен Дофінуа”)* (1). *Хоч яловичина по-бургундськи дуже відома французька страва, насправді вона не надто давня й вважається, що вона родом всього лишедесь з 19-го століття (“Яловичина по-бургундськи (Voeuf Bourguignon”)* (3).

Розповіді про автентичну страву та її видозміни вибудовуються передовсім у граматичній площині минулого: *Традиційний рецепт айолі складався з оливкової олії, часнику і солі, перебитих у ступці. Трохи пізніше до нього стали додавати яєчні жовтки, гірчицю і лимонний сік, від чого його стали часто називати майонезним соусом (“Соус айолі”)* (1).

Але традиційність не означає неможливість видозмін. Окрім того, традиційність подекуди набуває негативної оцінки, потрактовується як застиглість, як те, що набридає. Саме тому презентовані на сайтах рецепти почасти є індивідуальними авторськими варіаціями давніх або всім відомих рецептів, звичних страв. У такому разі у вступній частині рецепта

перетинаються кілька площин минулого: перевірена часом традиційність рецептури та власний досвід автора допису: *Традиційний рецепт запеченої картоплі досить приївся. Тому я трохи удосконалив рецепт і зробив його цікавіше* (“Картопля з грибами”) (1). *Я вирішив трохи змінити традиційний рецепт капусняка і приготувати його без крупи, додавши до овочевої піджарки звичайні печериці* (“Капусняк з грибами”) (1).

Такі тексти демонструють органічний взаємозв'язок трьох часових площин минулого, теперішнього й майбутнього. Традиційність рецепта, що передусім сприймається як багатократна апробація його протягом тривалого часу багатьма людьми, його визнаність і відомість, у поєднанні з описаними минулими кулінарними спробами й видозмінами автора допису творять комунікативне теперішнє читача, презентуючи текст-інструкцію “до дії” з тим, щоб адресат, відтворивши в майбутньому необхідні дії, зміг насолодитися результатом: *Запечена картопля – традиційна для української кухні страва. Як правило, ми запікаємо її зі шматочками сала. Безумовно, це дуже смачно, але я пропоную більш цікавий варіант. Приготуйте ароматну картоплю з розмарином і моцарелою – ця чудова закуска підійде для святкового столу як гарнір, також – в якості закуски під улюблений фільм* (“Картопля з розмарином і моцарелою”) (1).

Другий яскравий аспект актуалізації часової площини минулого – особисті спогади авторів рецептів. Через розповіді про певні минулі події власного життя кулінари позбавляються від зайвої абстрактності тексту-інструкції, наближають його до реального життя, спрямованого з минулого в майбутнє, певною мірою “оживлюють” текст, уводячи в нього емоційну складову.

Та чи та страва виявляється пов'язаною з якоюсь подією чи якимось періодом минулого життя оповідача. Це емоційно насичені спогади, що виявляється через уживання автором стилістично забарвленої лексики, слів із позитивними конотативними значеннями, підсилювальних часток, іноді вигуків, використання стилістичних фігур, як-от: *Голубці в буряковому листі – дуже очевидна, але на жаль забута страва. Для мене вони – спомин про татову тету Катерину, яка їх*

варила щоразу, коли ми приїжджали на гостину. Маленькі, соковиті голубчики, зі сметанкою.. ммм... це насправду дуже добре! (“Голубці в буряковому листі з кулешою”) (2).

Особливе місце посідають спогади про дитинство, а відтак – про те, що і як готувала мама та / або бабуся. Страви і смаки з дитинства максимально позитивні, досконалі, певною мірою, це ідеал, до якого слід прагнути. Це те, що дарує емоційну теплоту й радість, поєднані з відчуттям невідворотності плину часу. Так, Євген Клопотенко, представляючи рецепт “Великодній хліб за маминим рецептом” (прикметно, що і в назві наявна непряма вказівка на минуле), створює позитивний емоційний фон, навіть називаючи рецепт *рідним*: *Мамин великодній хліб викликає у мене ностальгію за дитинством. Приємний запах випічки, яким заповнювався весь будинок в переддень Великодня неможливо забути і переплутати з чимось іншим. Можливо, у когось знайдеться більш оригінальний рецепт великоднього хліба, але мені хочеться поділитися з вами саме цим, рідним для мене рецептом. Хочу зізнатися, що і в цьому випадку мій дух новаторства трохи пересилив, і я трохи змінив рецепт, замінивши звичайні фруктови цукати овочевими – морквяними й буряковими* (1). Але, як бачимо, так само, як і в ситуації з аспектом традиційності, далеке минуле дитинства органічно поєднується з недавнім минулим особистого досвіду автора.

Зрідка, але автор презентує свої спроби виправити негативний минулий досвід: *Я з дитинства не люблю вівсяну кашу. Вона для мене дуже в'язка і несмачна. І ось нічого не може її врятувати, навіть пармезан. Мучився я до тих пір, поки в моєму житті не з'явилася гранола – запечена вівсянка* (“Гранола – як приготувати вдома”) (1).

Подібні варіації “рецептів із дитинства” непоодинокі на сайті Євгена Клопотенка. Часом особисті спогади стають лише окремим прикладом спогадів покоління. А видозміни, внесені в рецепт кулінаром, удосконалюють страву: *Ліниві вареники – це спогад з дитинства. Пам'ятаю, мама варила їх, коли часу не було зовсім. Мені здається, що така ж історія була у багатьох моїх однолітків. Що б там не було ця проста страва ліниві вареники дуже подобаються дітям, навіть тим, хто не сильно*

любить сыр. Я вирішив трохи **освіжити** рецепт з дитинства і приготувати лінівні вареники з лимонною цедрою та йогуртовим соусом. Загалом, нічого складного, але **старе знайоме блюдо звучить вже по-новому** (“Лінівні вареники з йогуртовим соусом”) (1).

На такі ж емоційно насичені ностальгійні спогади про дитячі роки натрапляємо і в переписах Маріанни Душар: *В цьому місці моєї розповіді на мене налітає вир спогадів... Літа в Пістині, накритий цератою стіл під грушкою, довгі балачки моєї бабусі з тетою Левкою, походи на річку, а потім, через хиткий міст, до церкви і на луки. А ще я пам'ятаю смак Пістинської кулеші – або вмоченої в яйце і засмаженої до шкірочки, з горнятком кисляку.. або ось такої з грибами і бриндзью (“Лисички, смажені на солонині, з кулешою і бриндзью по Пістинські”)* (2). Прикметно, що оповідь не містить граматичних маркувань минулого часу: співвіднесеність із минулим маркується образним висловом *налітає вир спогадів*, дієсловом *пам'ятаю*.

Приготування страви “з дитинства” не просто дарує позитивні емоції і служить додатковим аргументом, аби спробувати приготувати за цим рецептом. Подібні рецепти виступають важливим засобом єднання поколінь. Це також збереження традицій, сімейних зв'язків.

Спогади автора – це також згадки про певні події, які спонукали до ознайомлення з тією чи тією стравою. Типовими є згадки про подорожі та ознайомлення зі стравами різних народів: *Сьогодні я вирішив згадати свою **подорож до Америки** і поділитися ще одним **американським рецептом**. (“Шоколадне печиво з мигдалем: як в Америці”)* (1), *Коли я **навчався у Франції**, я дуже часто робив випічку з пісочним тістом. Треба зізнатися, були у мене як успіхи, так і невдачі. А потім я дізнався один рецепт, який мені дуже сподобався – **французький яблучний тарт** (“Яблучний тарт”)* (1), *Вперше таку канапку я **спробувала в Копенгагені** в делі відомого данського кулінара Клауса Мейєра “Meuers Deli”, тоді я навіть не знала, що вона така культова. Смак її пам'ятаю й досі й не дарма!* (“Велика данська канапка з запеченої свинини”) (3), *Це*

та трава, яку живучи своє студентське літо в Мадриді, я їла майже не щодня, як це зрештою роблять і місцеві (“Іспанська тортилья з картоплею”) (3).

Презентація страви іншого народу, яку автор скуштував, так би мовити, “в оригіналі”, у процесі комунікації сприймається як додатковий аргумент на користь рецепта, його автентичності. Такі оповіді виступають додатковим засобом характеристики автора дописів як досвідченого кулінара, обізнаного з різними національними кухнями, допомагають формувати образ авторитетного мовця, до якого слід прислуховуватися і порадам якого варто слідувати.

Третій аспект актуалізації часової площини минулого – опис власного досвіду автора рецепта, його дій, спроб, почуттів, отриманих результатів і т. ін. Так, Маріанна Душар певну частину своїх переписів презентує, уживаючи граматичні форми минулого часу. Текст рецепта звучить не як позачасова інструкція, а як апробований опис дій конкретної особистості. Цим самим віртуальний текст кулінарного Інтернет-рецепта набуває форми авторської нарації, яка, тим не менше, орієнтована на адресата, тому містить і узагальнено-особові конструкції у формі 2-ої ос., і безособові конструкції з модальним значенням: *Гарбуз **покроїла** і трошка **підварила** в воді. Як **вистигне** – **зблендерувала**. **Додала** стільки ж молока (за об’ємом), **яйця** з розрахунку 1 яйце на шклянку суміші і борошна стільки, щоб тісто **було** трохи густіше, ніж зазвичай на налисники. **Посолила**, **дала** трошки цукру, пів шклянки олії і дуже добре **зміксувала**. **Смажила** на гарячій пательні. **Якщо вам** налисники будуть погано перевертатися – **додайте** ще борошна. **Надівання** до таких налисничків **може бути** і солодке і солоне, на ваш смак. **Я зробила** сир з кропом і підсмаженим сезамом – дуже мені смакує комбінація сиру і сезаму. **Добре посолила** і **поперчила**. Сезам **треба смажити** на сухій пательні постійно помішуючи, до легенького потріскування і жовтуватого кольору. З солодким чаєм для неспішного недільного снідання – дуже смачно! (“Гарбузяні налисники, надівані сиром з кропом і сезамом”)* (2).

Євген Клопотенко в багатьох рецептах згадує про власні модифікації базового рецепта та отримані результати: *Соус вінегрет – дуже проста і смачна заправка для салатів, яку я вирішив трохи доопрацювати. В результаті у мене вийшов на диво ніжний і густий соус вінегрет з авокадо* (“Соус вінегрет з авокадо”) (1); *Я трохи змінив традиційний рецепт і замість шафрану, який продається далеко не скрізь, використовував куркуму. Вийшло просто божественно – ідеально для дорослих і дітлахів.* (“Паелья з куркою і куркумою”) (1). Натрапляємо й на опис власного винаходу – авторської страви “Зелений салат з горохом і яблуками”: *Цей рецепт я придумав, коли ми з командою розробляли меню для мого ресторану. Мені захотілося зробити зелений салат з горохом. З зеленим горошком, зеленим яблуком, зеленим шпинатом і навіть зеленим маслом. Всі відтінки і смаки зеленого, які можуть бути з легкими акцентами цибулі та редьки. І це вийшло настільки круто, що я просто був зобов’язаний цим поділитися* (1).

Вікторія Попін, яка до кожного з презентованих рецептів подає дуже розлогі вступи з детальними описами всіх нюансів приготування, вибудовує оповідь у часовій площині теперішнього постійного. Але часом також є згадки про власні кулінарні спроби й експерименти: *Ідея спекти хліб на пиві не покидала мене вже давно. Довго збиралась, довго гадала з якого пива почати, які додатки покласти. І ось він нарешті! Насичений смаком та ароматом хліб з нотками солоду та вкрапленнями сиру. У мене в сім’ї всі без винятку сиромани, тож зрозуміло, що хліб з’їли з ентузіазмом до останнього шматочка* (“Хліб на пиві з сиром”) (3); *Такий оселедець в азіатському стилі я вигадала з любові до корейської та японської кухні. Роблячи в черговий раз кімчі (в холодну пору року я роблю його по кілька 3-х літрових банок декілька раз за сезон), я подумала, що подібні інгредієнти будуть не менш вдало смакувати з оселедцем. Так і повстав цей рецепт дуже смачного, незвичайного та трішки пікантного оселедця* (“Маринований оселедець в азіатському стилі”) (3).

Репрезентація минулого у вступній частині рецепта через опис мовцем своїх дій, кулінарних спроб і т. ін. виявляє різну

функціональність: це може бути інформування (про зроблені модифікації, нові інгредієнти тощо), а також додаткова характеристика мовця як досвідченого та авторитетного кулінара.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Часова семантика минулого постає важливим компонентом семантики сучасного авторського кулінарного Інтернет-рецепта. У просторі Інтернет-комунікації кулінарний рецепт як традиційний текст-інструкція модифікується, утрачає знеособленість, пов'язується не тільки з тією чи тією національно-культурною кулінарною традицією, але й із індивідуальним досвідом мовця – автора-регреслятора рецепта. У структурі тексту з'являється вступна частина, у якій яскраво виявляється образ адресанта. У семантичній площині минулого акцентуються аспекти традиції, спогадів, досвіду. Подібна репрезентація минулого підкреслює важливість збереження й передачі традицій, є одним із засобів формування образу адресанта як досвідченого кулінара, формує в адресата довіру до пропонованого рецепта, а отже, сприяє розв'язанню комунікативного надзавдання – спонукання адресата до приготування страви.

У подальшому потребують аналізу інші аспекти часової семантики текстів кулінарних рецептів, взаємозв'язки часових і модальних значень.

Література

1. Їжа і філософія: їжте, пийте і будьте щасливі / упоряд. Ф. Олгоф, Д. Монро, переклад П. Тарашук. Київ : Темпора, 2011. 346 с.
2. Ковпик С. Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози) : монографія. Київ : ТОВ “НВП Інтерсервіс”, 2018. 150 с.
3. Козирева З. Українська когнітосфера “Їжа” як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2014. Вип. 29. С. 48–55.
4. Ніколенко В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя: соціологічний вимір : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.01 / Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2015. 441 с.
5. Wessell A., Wishart A. Recipes for reading culinary heritage: Flora Pell and her cookery book. *ReCollections: Journal of the National Museum of Australia*. 2010. Vol. 5. N. 1. URL : http://recollections.nma.gov.au/issues/vol_5_no_1/

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. <https://klopotenko.com/uk/>
2. <https://panistefa.com>
3. <https://picantecooking.com/ua/>

References

1. Yizha i filozofii: yizhte, pyite i budte shchaslyvi / uporiadn. F. Ollhoff, D. Monroe, pereklad P. Tarashchuk. Kyiv : Tempora, 2011. 346 s.
2. Kovpik S. Poetyka hustatyviv (na materialy suchasnoii ukrainskoi prozy) : monohrafiia. Kyiv : TOV “NVP Interservis”, 2018. 150 s.
3. Kozyrieva Z. Ukrainska kohnitosfera “Yizha” yak predmet linhvistychnoho doslidzhennia. Naukovyi visnyk kafedry Yunesko KNLU. Seriiia Filolohiia. Pedahohika. Psyholohiia. 2014. Vyp. 29. S. 48–55.
4. Nikolenko V. V. Hastronomichni determinanty suspilnoho zhyttia: sotsiolohichni vymir : dys. ... d-ra sotsiol. nauk : 22.00.01 / Dnipropetrovskyyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara. Dnipropetrovsk, 2015. 441 s.
5. Wessell A., Wishart A. Recipes for reading culinary heritage: Flora Pell and her cookery book. *ReCollections: Journal of the National Museum of Australia*. 2010. Vol. 5. N. 1. URL : http://recollections.nma.gov.au/issues/vol_5_no_1/

*Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.
Прийнята до друку 19.11.2019 р.*

УДК 811.161.2'373.48

МОВНІ КЛІШЕ В МЕДІАКАРТИНІ СВІТУ

Наталія Шарманова

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
nmsharm@gmail.com*

Шарманова Н. Мовні кліше в медіакартині світу

У статті проаналізовано роль мовних кліше у структуруванні фрагментів інформаційної дійсності, концептуалізації інформації в новітньому медіадискурсі. Мову медіакомунікації осмислено в контексті глобальної клішованості, оскільки завдяки багатовекторності інформаційного простору світ втрачає національні кордони, інформація не має обмежень у часі і просторі. Констатовано, що лінгвалізація інформаційних процесів формує медіаобраз сучасної дійсності, а мовні кліше виступають в ролі конструкторів медійного простору, інтерпретація подій структурує фрагменти медіакартини світу, перетворюючи інформаційні потоки на ідеологічні стереотипи.

Ключові слова: інформаційний простір, медіакартина світу, мовне кліше, структурування, медіаобраз.

Шарманова Н. Языковые клише в медиакартине мира

В статье раскрывается роль языковых клише в структурировании фрагментов информационной действительности, концептуализации информации в современном медиадискурсе. Язык медиакоммуникации рассматривается в контексте глобальной клишированности, так как благодаря многовекторности информационного пространства мир теряет национальные границы, информация не имеет ограниченный во времени и пространстве. Констатируется, что лингвалитизация информационных процессов формирует медиаобраз современного мира, а языковые клише выступают в роли конструкторов медийного пространства, интерпретация событий структурирует медиакартину мира, превращая информационные потоки в идеологические стереотипы.

Ключевые слова: информационное пространство, медиакартина мира, языковое клише, структурирование, медиаобраз.

Sharmanova N. Language clichés in the media world view

The article analyzes the role of language clichés in structuring the information fragments of reality and the conceptualization of information in the modern media discourse. The language of media communication is conceptualized in the context of global cliché, because due to the multi-vector information scope, the world is losing its national borders and has no restrictions in time and space. The

life of the modern information society is characterized by the accelerated pace of developing systems and mass communications, the technocratic approach to improving the means of producing and distributing the information, applying new information technologies. The diversity of organizing the forms of the world information space, the ways of information flows, the state of the information environment, the mechanisms and methods of distributing misinformation and the hybrid information wars, the development of global and national information security problems give rise to new stereotyped products that have their own discursive representation. Linguistic forms of information processes accordingly create the media image of modern reality and the information world view.

Templates, standardization, and clichés are the characteristics of the modern national media discourse. Language clichés act as the constructs of the media space. Performing a regulatory function, such linguistic units structure the national language information world view and produce the mass-media image of the Ukrainian society. The interpretation of real events with the presentation of template fact-comments creates the fragments of the media world view, transforming the means of clichéd structures with information flows into ideological stereotypes.

Key words: mass communication, media world view, information space, language cliché, structuring, media image.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Лінгвальна модель світу має своєрідне представлення в кожній національній мові. Специфіка мовної картини світу полягає в тому, що вона відображає особливості світовідчуття й світорозуміння реалій дійсності, тих чи тих суспільних і природних процесів і кожною окремою людиною, і цілим соціумом.

Усі складові світосприймання, репрезентовані в мові, не функціонують ізольовано один від одного, формують певну модель світобудови, адже “вони представляють взаємопов'язані фрагменти єдиного ментально-лінгвального комплексу й утворюють певні більш або менш стійкі глибинні блоки, або “конфігурації” (за А. Вежбицькою), що виявляються, власне, в асоціативно-вербальній мережі” [Krasnyh / Красних 2002 : 163].

Зважаючи на наявність широкого кола мовних і позамовних суспільних уявлень, світоглядних цінностей та ідеологічних орієнтацій, покладених в основу побудови національномовної моделі, вважаємо доцільним розглянути смислове наповнення дефініції “картина світу”, яке є важливим в осмисленні іншої (віртуальної) моделі світу, яка продукується

засобами масової комунікації й функціонує паралельно з реальною, здійснюючи вплив на колективну свідомість нації.

Картина світу – це сукупність знань, думок, уявлень учасників спілкування стосовно реальної або уявної дійсності; формується за допомогою мови конкретної національної лінгвокультурної спільноти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Лінгвокогнітологи, етнолінгвісти й лінгвокультурологи по-різному потрактовують картину світу, спільним же є те, що під цим поняттям вони розуміють певним чином організовану і структуровану модель світобудови, спроектовану на людину, освоєну й інтерпретовану людиною. В. Жайворонок наголошує: “Картина світу – це те, що йде від людини або етносу, результат людського прийняття, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності. <...> Тому феномен світу, пізнаного через мову постає для людини передусім таким, яким постає для неї її мова” [Zhayvoronok / Жайворонок 2007 : с. 9].

Як відображення уявлень про світ і джерело формування національної світобудови розглядав мову свого часу О. Потебня [Потебня 1993], адже в мові зафіксовано загальнолюдський і національний суспільно-історичний досвід, репрезентовано ментальність у вигляді світоглядних моделей, які певним чином структурують навколишню дійсність. Мова є детермінатором процесу соціалізації індивіда, у ній закодовано найважливіші суспільні стереотипи.

У сучасній українистиці питання опису національної / етнічної мовної, концептуальної, аксіологічної, паремійної, фразеологічної картин світу є об’єктом дослідження у працях вітчизняних мовознавців: І. Голубовської, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, В. Калашника, Ж. Краснобаєвої-Чорної, В. Кононенка, О. Левченко, Л. Лисиченко, А. Мойсієнка, Л. Савченко, О. Селіванової, М. Скаб, Н. Сологуб та ін. Вивченням проблематики, пов’язаної з репрезентацією різних фрагментів мовної картини світу, займаються такі зарубіжні мовознавці, як Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Г. Берестнева, А. Вежбицька, Т. Вендіна, Є. Верещагін, Т. Гамкрелідзе, С. Георгієва, Ю. Караулов, В. Костомаров, К. Леві-Стросс,

А. Лома, В. Маслова, Т. Ніколаєва, В. Петрухін, В. Поставалова, А. Плотнокова, Ч. Ріллмор, М. Рут, Б. Серебренніков, В. Топоров, Є. Урисон, R. Jackendoff, G. Lakoff, Z. Muszyński, I. Sawicka, V. Šaur та ін.). І вітчизняні, і зарубіжні лінгвісти розкривають структурний характер моделі світу та сходяться на думці, що мовна картина світу передує концептуальній, формуючи її. Саме в мові кодуються найважливіші універсальні й унікальні концепти.

Зазначимо, що в науковому обігу в різних галузях знань на позначення результату моделювання Всесвіту й розкриття складних механізмів світобудови використовується низка термінів: “картина світу”, “концептуальна система світу”, “модель світу”, “образ світу” і т. ін. Л. Золотих зауважує: “Уведення в лінгвістичну практику такого калейдоскопічного термінозначення зумовлено дослідженнями, присвяченим проблемі “людина в мові й мова людини” в усій її багатоаспектності і складності, що безпосередньо пов’язано із вторинним картинунням світу. Кожна з цих систем становить відносно завершений і цілісний фрагмент глобального образу світу, який є підґрунтям суб’єктивного світорозуміння, результатом духовної активності людини з освоєння всієї своєї предметно-практичної діяльності” [Zolotyh / Золотых 1993 : 13]. На нашу думку, висловлені міркування є слушними в аспекті вивчення проблеми моделювання інформаційного образу світу як частини глобальної моделі світу, яка створюється засобами масової інформації, і перш за все стереотипними одиницями – мовними кліше.

Мета дослідження полягає в розкритті ролі кліше у продукуванні медіакартини світу. Мета передбачає з’ясування таких завдань: 1) визначити поняття інформаційної картини світу в аспекті глобальної клішованості як інтегральної властивості медіадискурсу; 2) висвітлити дискусійні питання ідентифікації мовного кліше в сучасному мовознавстві; 3) визначити місце кліше у формуванні україномовної медіакартини світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Р. Павільоніс у праці “Проблема смислу: Сучасний логіко-філософський аналіз мови” наголошує: особливість мови є такою, що одна і та

ж мова використовується задля побудови різноманітних “картин світу” [Pavilenis / Павиленис 1993].

Концепція інформаційного суспільства охоплює багатогранність новітніх інформаційних процесів у світовому медіапросторі і в національномовному інформаційному середовищі. Питання щодо меж та інфраструктури новітнього суспільства є досить популярною темою сучасного зарубіжного технократизму (Р. Айріс, Д. Белл, У. Дайзард, Ф. Джордж, М. Макклюен, Дж. Мартін, І. Мелюхін, А. Турен та ін.). Важливою в аспекті осмислення ролі інформації та значення інтелектуальної технології є концепція про соціальні межі інформаційного суспільства, обґрунтована в американській соціальній філософії, згідно з якою “інформація є стратегічним ресурсом постіндустріального суспільства” (Д. Белл).

Питання про функціонування мови в інформаційному середовищі є предметом дослідження у працях А. Белла, Т. ван Дейка, Л. Землянової, В. Костомарова, О. Лаптевої, Д. Мак-Квейла, М. Монтгомері, Н. Феєсклафа, Д. Шмельова та ін. Вплив засобів масової інформації на формування й розвиток масової свідомості суспільства вивчають Л. Завгородня, О. Іссерс, Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, Г. Подшивайлова, О. Руда, К. Серажим, О. Сербенська, Г. Яворська, R. Hodge, G. Kress, P. Simpson та ін. Мовознавці стверджують, що світовий інформаційний простір характеризується чітким перерозподілом, “у результаті якого межі інформаційної карти світу виявилися практично прозорими” [Dobrosklonskaya / Добросклонская 2013 : 14]. Перетворення світової спільноти на єдиний інформаційний простір без кордонів – “global village” – як результат глобалізації лежить в основі теорії масової комунікації [McLuhan 1994 : 134].

Беззаперечним на сьогодні є те, що устаткований інформаційний простір, створюваний і підтримуваний за допомогою ЗМІ, складається з нескінченної множини щоденно продукованих і поширюваних медіатекстів. Це дає підставу стверджувати: за допомогою ЗМІ не тільки передається нескінченне розмаїття сьогодення в інтерпретаціях чисельного штату діяльних учасників інформаційного процесу (журналістів,

коментаторів, фотокореспондентів), які працюють над створенням медіаобразу сучасної дійсності, а й формується паралельно з реальністю власна картина світу, яка регулює суспільну думку, суспільні погляди й настрої, систему ідеологем і суспільних стереотипів.

Роль масової інформації в сучасному світі настільки значуща, що в науковому обігу задля опису високого рівня суспільного розвитку введено різні поняття: “інформаційна картина світу” (Т. Добросклонська, М. Володіна, Т. Чернишова), “журналістська картина світу” (В. Мансурова), “медіа-картина світу” (І. Рогозіна). Зауважимо, що більш прийнятним термінологічним утворенням, як на наш погляд, є дефініція “медіакартина”, що стоїть в одному порядку з такими поняттями, як медіадискурс, медіатекст, медіалінгвістика.

Під *медіакартину світу* розуміють усю сукупність знакових систем, сигналів і виявів інформаційних зв’язків, які створюють особливу інформаційну сферу (“інфосферу”) [Volodina / Володіна 2003 : 14].

Розглядаючи масмедіа як глобальну інтегративну царину, І. Рогозіна піддає критичному огляду наявні в науці теорії масової комунікації та наголошує, що картина світу споживача інформації формується під впливом медіа. Це засвідчує специфічний – медійний – спосіб пізнання світу. Відповідно до цієї позиції дослідниця вибудовує власну концепцію, за якою медіакартина світу – це “система знань і уявлень, продукована як завдяки моделювальним потенціям гетерогенного за своїм характером людського мислення, так і внаслідок реальних моделювальних властивостей, притаманних не тільки мові, а й різноманітним видам вербальних й авербальних знаків” [Rogozina / Рогозіна 2003 : 5–6]. Важливим, як на нашу думку, є осмислення питання про співвіднесеність медіакартини світу й образу світу. Авторка стверджує, що медіакартина світу не дорівнює образу світу [Rogozina / Рогозіна 2003 : 102], вважає, що представлення реальності в медіатексті є результатом інтерпретації цієї реальності. Неоднородність медіакартини світу, що дає уявлення про багатовимірний характер інформації, про “форми й методи її виробництва, кодування, зберігання,

переробки й передавання з визначенням ролі і місця людини в певній інфраструктурі” [Volodina / Володина 2003 : 14–15], визначає функційний дисбаланс у медіасфері.

У рамках теорії комунікації особливу увагу приділено функціям мови ЗМІ, серед яких основними визнають інформаційну функцію і функцію переконання. На сьогодні специфічною ознакою мови медіатекстів і у вітчизняному, і в зарубіжному мовознавстві визнають факт активного впливу ЗМІ на формування й розвиток масової свідомості суспільства (Л. Завгородня, Г. Подшивайлова, К. Серажим, О. Сербенська, Т. Добросклонська, Т. Kress, L. Simpson та ін.). Медіакартину світу вербалізується і внутрішніми дискурсивними механізмами, оскільки прискорений темп розбудови систем і засобів масових комунікацій, технократний підхід до удосконалення засобів продукування й поширення інформації, залучення нових інформаційних технологій характеризують життєдіяльність сучасного інформаційного суспільства.

Вплив на масову свідомість в інформаційному просторі визнають одним із провідних технологічних досягнень сучасності. Сучасні комунікаційні канали намагаються вплинути на споживача пропонованої інформації, реалізуючи основне завдання інформації – керувати свідомістю й поведінкою мас. Відтак механізми й методи поширення інформаційної дезінформації та гібридність ведення інформаційних війн, розроблення проблем глобальної та національної інформаційної безпеки, напрямки інформаційних потоків, і загалом стан інформаційного середовища, різноманітність форм організації світового інформаційного простору породжують нові стереотипні продукти, які мають власне дискурсивне представлення. Серед таких медіаверифікаторів виокремлюємо кліше, що характеризуються як будь-яка готова мовна формула, критерієм для виокремлення якої є регулярність її актуалізації в певних повторюваних комунікативних ситуаціях.

Новітньому медіадискурсу притаманні стандартизованість і глобальна клішованість (Т. Добросклонська). Усім типам текстів ЗМІ властиві такі ознаки, як стислість, компактність викладу, економне використання мовних засобів; стандартне

розміщення матеріалу, висока частотність ужитку кліше, обов'язкових для цього стильового різновиду мови. Наприклад, новинним текстам притаманна підкреслена інформативність, інформаційна площина наповнюється відповідним до ситуації мовним матеріалом. Так, якщо зарубіжні чи національні ЗМІ мають на меті висвітлити одну із глобальних тем, наприклад, світовий тероризм, то відповідно в текстах використовуються численні мовні блоки на кшталт *терористи атакують / захопили; під обстрілом знаходились / були; під обстріл попали; мирні мешканці; трагічна звістка; повітряна атака; авіація знищила; бойовики / найманці захопили в полон; під завалами опинилися десятки будинків / ні в чому не повинних людей* і т. ін. Чи то у процесі викладу інформації про міжнародну або внутрішню подію, чи то у процесі її сприймання реципієнтом подібна “клішованість” детермінована тим, що в когнітивно-ментальній базі носіїв мови відбувається актуалізація кліше і штампів як менталінгвістичних феноменів – лінгвістичних і психологічних. Осмислюючи значення мовних кліше у структуруванні інформації про реальну дійсність, можемо стверджувати, що опис цього фрагмента мовної свідомості дає змогу виявити певні особливості медіакартини світу.

Мовні кліше кваліфікуємо як регулярні (постійні) комбінації стереотипних знаків, що є автономними лінгвальними утвореннями із традиційним значенням і формою. Наприклад: *реакція світу* (ТСН, канал “1+1”; “События дня”, канал “Україна”); *дипломатична місія* (ТСН, канал “1+1”).

У розвиток теорії мовних кліше зробили значний внесок Ш. Баллі, Н. Баландіна, О. Барченков, В. Гвоздев, Т. Дрідзе, В. Костомаров, О. Кубрякова, Л. Маккензен, Л. Мацько, Р. Ратмайр, О. Сербенська, В. Стрибижев, В. Телія та ін. У зарубіжному й вітчизняному мовознавстві залишаються нерозв'язаними питання лінгвального статусу кліше. Більшість мовознавців сходяться на тому, що до кліше слід зараховувати вільні й напіввільні синтаксичні словосполучення, які характеризуються тимчасовістю функціонування.

Медіаобраз світу структуровано в новітніх українських медіа за таким семантичними групи, які стосуються суспільних

потреб людини: 1) соціально-культурна сфера; 2) політичні поняття; 3) кліше на позначення економічної галузі; 4) виробнича сфера діяльності; 5) кліше на позначення інтелектуально-аксіологічних понять; 6) мистецька царина; 7) військова галузь. Аналіз наявного фактичного матеріалу засвідчує: найпродуктивнішими в семантичному й функційному аспектах у вітчизняному медіапросторі є мовні одиниці, які належать до соціально-культурної царини.

Мовні кліше, які мають соціально-культурну й політичну семантику, описують події сучасності і викликають чи не найбільший інтерес в реципієнтів. Саме попит на інформацію детермінує відповідну роботу медіа, що потребує вкраплення тих чи тих політичних або соціальних кліше: Наприклад: *перезавантаження влади* (“События дня”, канал “Україна”); *повне / неповне перезавантаження влади* (“Час новин”, 5-й канал). Повторювані стандартні комбінації мовних знаків, що подають регулярну маніфестацію за чітко визначених умов, є засобами об’єктивації вражень від реалій навколишньої дійсності. Наприклад: *Гордість країни* (“Вікна”, канал “СТБ”); *Діалог з країною*; *Народний рух* (ТСН, канал “1+1”) тощо.

Актуалізація у свідомості й мовленні кліше дають змогу реципієнтові максимально адаптуватися до соціокультурних умов комунікації, що відповідає низці критеріїв: відповідність ментальним стереотипам як відображенню у свідомості людей часто повторюваних явищ дійсності; автоматизація процесу відтворення готових зручних уніфікованих формул; прагнення редукувати саму форму вираження, скорочуючи її склад до відомого стандарту; економія мисленневих зусиль, часу для обох сторін комунікації; використання наявних словесних комплексів для вираження нових смислів, нових результатів суспільного досвіду.

Мова передає інформацію про світ, який пов’язаний з обробкою цієї інформації і має безпосереднє відношення до її побудови, організації й удосконалення, способів представлення, забезпечує перебіг комунікативних процесів. У сприйнятті змісту мас-медійної інформації, що передається за допомогою наявних у мові засобів (їхніх звукових форм), мовна свідомість реципієнта

намагається асоціювати задані форми з давно відомим змістом [Sharmanova / Шарманова 2015 : 213]. Наприклад: *Як це було* (5 канал); *Квартирне питання*; *Сусідські війни*; *Аварійна ситуація* (канал “1+1”); *Власною рукою* (“Вікна”, канал “СТБ”); *За власним бажанням* (канал “Інтер”); *Моя правда* (канал “СТБ”); *Нова історія* (канал “СТБ”); *Особистий приклад* (канал “СТБ”). Цікавими в цьому аспекті є опозиції мовних одиниць. Порівняємо: *Україні – бути!* (політичне гасло); *Газогону бути* (“Вікна”, канал “СТБ”); *Екстриму не буде* (“ТСН”, канал “1+1”); *Зими не буде* (депозитна акція “Укргазбанку”). За номенами впізнаваних фактів рівня побутової та суспільної свідомості здійснюється інформування про важливі події з життя українського соціуму: *Нові міністри. Відділ кадрів* (“Вікна”, канал “СТБ”); *Генеральне прибирання* (канал “СТБ”); *Господар у домі* (1-й національний канал); *Квадратні метри. Прикордонна територія* (“Вікна”, канал “СТБ”) і т. ін. Значення вжитку певних різновидів кліше в номінуванні фрагментів медіакартини світу полягає в тому, щоб не тільки зацікавити реципієнта новою інформаційною продукцією, а й забезпечити адекватне реагування на ті чи ті суспільні події, факти, явища та їхню оцінку з боку соціуму. І в цьому аспекті мовні кліше відіграють провідну метадискурсивну роль.

Для кліше новітніх медіа властива актуалізація етнонімів через профілювання когнітивної структури “свій – чужий”, що співвідноситься з моделлю: *Україна – не Україна*. У сучасному українському мас-медійному дискурсі спостерігаємо низку мовних одиниць, які є варіаціями до афоризму Л. Кучми *Україна – не Росія* й оформлені за однаковою когнітивною схемою. Наприклад: *Україна – не Візантія* (“Вікна”, канал “СТБ”); *Україна – не Африка* (“Вікна”, канал “СТБ”); *Україна – не Єгипет* (“Тиждень.ua”); *Україна – не Єгипет і не Латинська Америка* (www.gazeta.ua); *Україна це не Сирія* (“Закарпаття онлайн”). Подібні одиниці побутують у російськомовних текстах вітчизняних мас-медіа: *Украина – не Египет* (balashov.com.ua); *Украина – не Египет?* (www.southwest.net.ua); *Украина – не Китай* (“События недели”); *Почему Украина – не Сирия* (http://1000.ch) і т. ін. В Інтернет-просторі

функціонують обернені конструкції: *Крим – не Україна* (www.hromadsketv.com); *Египет – не Ірак* (<http://www.from-ua.com>).

Відповідно до суспільних запитів використовують кліше на позначення євроінтеграції: *європейські цінності; європейські стандарти; європейський дім; європейські дороги* тощо.

Кліше як повторюваний у схожих ситуаціях аксіологічний мовний знак дає змогу втілювати в текстах масової комунікації суспільні цінності й орієнтири за всією “реальність – ірреальність”, які викликають інтерес у споживачів інформації і на власне лінгвальному ґрунті. Так, звернімо увагу на мовні зразки, висока частотність ужитку яких може зацікавити реципієнтів ідеєю омріяного високоякісного – чи то європейського, чи то американського – стандарту: *європейські зразки; <високі, кращі, абсолютні> європейські цінності; <наші, спільні> європейські партнери; європейська комісія; європейські представники; <західні> європейські інвестиції; <загально>європейський дім; європейські дороги <України>; американські стандарти <життя>; американська економіка <політика>; <американська> соціальна сфера; американські інвестиції / політики. Мова медіакомунікації характеризується тенденцією до актуалізації готових, стереотипних елементів із різним структурним оформленням. Мовні кліше виконують роль конструктів, структуруючи суспільну інформацію в новітніх медіа. Використання кліше є важливим задля спрощення сприймання інформації, та її складових – ключових слів і базових топиків тощо.*

Результатом відображення картини світу в медіа стало те, що низка мовних кліше перейшла до розряду термінів: *суспільне мовлення; суспільне телебачення; технічне мовлення* тощо. Варто згадати, що донедавна словосполучення “*Суспільне телебачення*” використовувалося як назва телепрограми на 1-му національному телеканалі, а сьогодні функціонує в значенні одного з типів вітчизняних медіа.

Відтак мета ужитку мовних кліше в медіакартині світу передбачає не стільки інформувати суспільство про події в Україні та за її межами, скільки так чи так, з урахуванням різноманітних критеріїв / установок, інтерпретувати реальну

подію, подавати до неї трафаретні, “потрібні” факти-коментарії, перетворюючи засобами клішованих структур на ідеологічні стереотипи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Віддзеркалення в медіакартині світу внутрішніх суспільно-політичних тенденцій, соціокультурної ситуації у країні пов’язано з ужитком кліше як стереотипних одиниць, що виконують важливу дискурсивну роль, насичують інформаційні потоки відповідно до принципу мовної економії, дають змогу успішно реалізувати маніпулятивні впливи на споживачів інформаційної продукції, викликати адекватну реакцію на неї й організувати взаємодію учасників медіакомунікації.

Порушена проблематика має подальші перспективи дослідження, зокрема такі, як розбудова теорії кліше і вітчизняної медіалінгвістики, висвітлення питань про координацію структур і засобів маніфестації фрагментів дійсності за допомогою мовних кліше у світлі реалізації сугестивної та маніпулятивної функцій, механізми й межі інтерпретації медійних текстів, співвідношення національного й транснаціонального, індивідуального й соціального у структурі медіаобразу світу та інших питань, пов’язаних із загальною проблематикою пізнання медіакартини світу.

Література

1. Володина М. Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание. *Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования*. Москва, 2003. С. 14–18.
2. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов : Опыт исследования современной английской медиаречи : монография. 4-е изд. Москва : КРАСАНД, 2013. 288 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
4. Золотых Л. Г. Когнитивно-дискурсивные основы фразеологической семантики (на материале русского языка) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Белгород, 2008. 45 с.
5. Колоколова А. О. Номінація країн як засіб концептуалізації знань про світ в українській публіцистиці ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2011. 16 с.
6. Павиленис Р. И. Проблема смысла : Современный логико-философский анализ языка. Москва : Мысль, 1983. 286 с.
7. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 192 с.

8. Рогозина И. В. Медиа-картина мира : когнитивно-семиотический аспект : монография. Москва–Барнаул, 2003. 289 с.
9. Шарманова Н. М. Комунікативно-прагматичний потенціал кліше в українському медіапросторі. *Studia ukrainica Varsoviensia* 3. Warszawa : Uniwersytet warszawski, 2015. P. 213–225.
10. Яворська Г. М., Богомолов О. В. Непевний об'єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 136 с.
11. McLuhan M. *Understanding Media : Extensions of Man*. London : Routledge, 1994. P. 134.

References

1. Volodina M. N. Yazyk SMI – osnovnoe sredstvo vozdeystviya na massovoe soznanie. Yazyk SMI kak ob'ekt mezhdistsiplinarnogo issledovaniya. Moskva, 2003. S. 14–18.
2. Dobrosklonskaya T. G. Voprosy izucheniya mediatekstv : Opyt issledovaniya sovremennoy angliyskoy mediarechi : monografiya. 4-e izd. Moskva : KRASAND, 2013. 288 s.
3. Zhaivoronok V. V. Ukrainka etnolinhvistyka. Kyiv : Dovira, 2007. 262 s.
4. Zolotyih L. G. Kognitivno-diskursivnyie osnovy frazeologicheskoy semantiki (na materiale russkogo yazyika) : avtoref. diss. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01. Belgorod, 2008. 45 s.
5. Kolokolova A. O. Nominatsiia krain yak zasib kontseptualizatsii znan pro svit v ukrainkii publitsystytsi XX – pochatku XXI st. : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kharkiv, 2011. 16 s.
6. Pavlenis R. I. Problema smysla : Sovremennyiy logiko-filosofskiy analiz yazyika. Moskva : Myisl, 1983. 286 s.
7. Potebnya A. A. Myisl i yazyik. Kiev : SINTO, 1993. 192 s.
8. Rogozina I. V. Media-kartina mira : kognitivno-semioticheskiy aspekt : monografiya. Moskva–Barnaul, 2003. 289 s.
9. Sharmanova N. M. Komunikatyvno-prahmatychnyi potentsial klishe v ukrainkomu mediaprostori. *Studia ukrainica Varsoviensia* 3. Warszawa : Uniwersytet warszawski, 2015. P. 213–225.
10. Yavorska H. M., Bohomolov O. V. Nepevnyi ob'iekt bazhannia: YeVROPA v ukrainkomu politychnomu dyskursi : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2010. 136 s.
11. McLuhan M. *Understanding Media : Extensions of Man*. London : Routledge, 1994. P. 134.

*Стаття надійшла до редакції 12.10.2019 р.
Прийнята до друку 19.11.2019 р.*

УДК 811.111'42

ВЫДЕЛЕНИЕ КОМПОЗИЦИОННО-РЕЧЕВОЙ ФОРМЫ “РАССУЖДЕНИЕ” И ТЕКСТА-РАССУЖДЕНИЯ КАК ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Александр Горбань

*Університет митної справи та фінансів
University of Customs and Finance
вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпро, 49000
umsf.in.philol.326@gmail.com*

Горбань О. Виокремлення композиційно-мовної форми “міркування” та тексту-міркування як проблема сучасної лінгвістики

У статті розглянуто композиційно-мовну форму “міркування” як одиницю композиції, як самостійне текстове утворення, що вирізняється смисловою й структурною єдністю. Акцентовано на тому, що текст-міркування може будуватися не тільки на основі умовиводу, але й на основі вільно організованого мовного процесу. Текст-міркування досліджено з урахуванням його полісистемності.

Здійснено аналіз текстів англійської прози другої половини XVII ст. Схарактеризовано тексти-міркування, представлені різними жанрами (есе, проповіді, медитації, щоденники), що уможливило узагальнення на рівні типології текстів. Стилістику й теорію доповнено новими спостереженнями над раніше не вивченими матеріалами.

Ключові слова: тексти-міркування, композиція, композиційно-мовні форми, типологія, есе.

Горбань А. Выделение композиционно-речевой формы “рассуждение” и текста-рассуждения как проблема современной лингвистики

В статье рассматривается композиционно-речевая форма “рассуждение” в качестве единицы композиции, как самостоятельное текстовое образование, обладающее смысловым и структурным единством. Подчеркивается, что текст-рассуждение может строится не только на основе умозаключений и доказательств, но и на основе свободно организованного речемыслительного процесса. Текст рассуждение исследуется с учетом его полисистемности.

Проводится анализ текстов английской прозы второй половины XVII в. Анализируются тексты-рассуждения представленные разными жанрами (эссе, проповеди, медитации, дневники), что позволяет выйти к обобщениям на

уровне типологии текстов, дополняя и стилистику и теорию текста новыми наблюдениями над ранее не изучавшимся материалом.

Ключевые слова: текст-рассуждение, композиционно-речевые формы, композиция, эссе.

Gorban A. Emphasis on the composition of speech form of reasoning and the text of reasoning as a problem of modern linguistics

The article discusses the factors that influenced the formation of text of reasoning and its specific modifications. Logic-structural peculiarities of reasoning texts composition being analyzed and delineated their main text-forming parameters. Text typology problem on the level of speech composition being investigated, taking into account lingvo-stylistical factors.

The essays of the second half of the XVII century being examined as an intermediate genre that occurs at the intersection of literature, journalism and philosophy. This period is characterized by the formation of English literature national language norms, when philosophical, lyrical, emotional, intellectual understanding of life changes took place and the battle in the literature over the new style, designed the dynamics of the inner life of the man has begun. Being investigated the stylistic influence and sings of the new style in connection with principal literary direction of epoch-classicism. Attention is drawn to rational-logical direction of style. Special attention is paid to small epic forms (essays, meditations, diaries), specific language which is dictated by the general structural peculiarities of this prose, strictly rational-logically and rhetorically organized.

The reference to the analysis of the text of the second half of the XVII century is not accidental. This period was defined by researchers as “experimental” in the development of modern English prose. The variety of later developed verbal forms of prose was most vigorously pioneered precisely in this century. The text of reasoning is considered as a whole-formed, structural and communicative unity created on the basis of the compositional – speech form, the elements of which reproduce the speech process as the process of the work of consciousness. The revival of the rhetoric in the XVII century also determined the special nature of the generation of text in which lexico-semantic and synthetic levels were subjected to compulsory organization. The element of consciousness and correctness is obvious here, so the structure appears naked. The reasoning here is not contaminated with other compositional speech forms, but represents the whole speech production. The basis for the proposed classification of English prose texts of second half of the XVII century in not genre-based features, but a type of compositional-speech form. The typological features of the speech structure of text-reasoning are studied.

Key words: texts reflections, composition, typology, essays, logical-structural features.

Постановка проблемы и её связь с важными научными задачами. Изучая язык как средство коммуникации, ученые пришли к выводу, что фонема – морфема – слово – словосочетание и даже предложение являются лишь её

элементами, а сам процесс может быть понят только при изучении более крупных речевых построений.

В практике языкового общения выработались определенные типы речевых ситуаций сохраняющих один способ литературного изображения. Эти речевые ситуации представляют собой некие “цельные блоки” [Kolshanskiy / Колшанский 1980 : 3–8], на основе которых строится языковое общение. Эти “цельные блоки” играют сходные роли в различных участках текста и рассматриваются в качестве единиц композиции. В лингвистике под композицией понимают форму соотношения различных стилевых пластов внутри текста и типовые схемы развертывания тезиса. В качестве основных единиц композиции рассматриваются композиционно-речевые формы (КРФ).

Следует отметить, что пока не существует единой, хорошо обоснованной теории КРФ; более того не утвердился и сам термин, ибо равноценно существуют и другие обозначения: композиционно-речевые единицы [Kartseva / Карцева 1969 : 3–14], контексты [Galperla / Гальперлы 1982 : 18–29], types of narration [Pelc 1971 : 1–19], discourse types [Halliday 1976 : 374].

Наметились два подхода к характеристике КРФ. Некоторые исследователи рассматривают их как композиционно-речевые блоки, включенные в состав целого текста, как “промежуточное звено между предложением и текстом” [Kartseva / Карцева 1969 : 6]. Другой подход принципиально отличен: КРФ определяются как самостоятельные “текстовые образования”, имеющие собственную целеустановку и обладающее смысловым и структурным единством [Tsvetkova / Цветкова 1983 : 209].

Анализ последних исследований и публикаций. На основе доминирующего типа смысловой связи между предложениями большинство последователей выделяют три основных типа композиционно речевых форм: “описание”, “повествование” и “рассуждение”. Источник подобного разделения мы находим еще в древних риториках. Схоласты различали “речи исторические”, содержание которых составляло описание (изображение внешней жизни

в пространстве), повествование (изображение внешней жизни во времени), и “речи догматические”, под которыми понимали рассуждение [Aristotel / Аристотель 1978]. Эта классификация послужила основанием для дальнейшего различения таких типов текстов, как повествовательные, описательные и рассуждающие.

В композиционно-речевой форме рассуждения (КРФР), по мнению исследователей, в качестве обязательных составляющих выступают тезис и аргументативная часть, которые скрепляются логическим союзом каузальности. Однако в науке не решено, что представляет из себя рассуждение – особая ли это категория речи или нет: если да, то на каком языковом уровне она находится. Не существует единства мнений в оценке того, как синтаксически оформляется рассуждение.

Так, О. Нечаева считает, что это “два или несколько простых предложений, или сложное предложение с причинно–следственной или обусловленной связью” [Nechaeva / Нечаева 1975 : 410]. В то же время, по мнению В. Свинцова, выделенный им тип “элементарного рассуждения” включает четыре специализированные единицы, последовательность которых можно передать следующим образом: “основание вопроса” – “вопрос” – “ответ” – “обоснование ответа” [Svintsov / Свинцов 1979 : 273]. Очевидно, что эта схема не укладывается в два или несколько предложений, а охватывает уже большой объём текста. Более того, исторически сложившаяся картина литературного развития свидетельствует, что не только два или несколько предложений могут составлять объём КРФР, но что и определенный тип текста может быть осмыслен с помощью понятия “рассуждение”.

Цель исследования: перейти от рассмотрения текста-рассуждения как логико-психологического процесса мышления к пониманию того, что он может строиться не только на основе умозаключений и доказательств, но и на основе свободно организованного речемыслительного процесса.

Фундаментальная задача: попытаться доказать, что процесс коммуникации может быть понят только при изучении более крупных, чем фонема, морфема, словосочетание и даже

предложение речевых построений, которыми являются композиционно-речевые формы и тексты.

Изложение основного материала исследования.

О. Нечаева, рассматривая умозаключение как логическую основу КРФР, ограничивается анализом лишь одного типа дедуктивного умозаключения – сокращенной формой условно-категорического силлогизма. Рассуждение вычленяется на основании сводимости его содержания к умозаключению; значит, логика изложения подменяется логикой и тем самым явление сводится исключительно к логической форме. Умозаключение является высшей степенью мышления в логике, однако, исследуя только умозаключение и причинно-следственные связи, существующие в них, многие исследователи занимаются, скорее логикой, чем исследованиями текстовых реальностей. Недооценка этой “второй” действительности приводит к тому, что из среды изучения КРФР могут оказаться выпавшими те речемыслительные явления, в которых рациональное, логизированное начало ослаблено, где “типовые” схемы развертывания тезиса сознательно нарушены.

Представляется, что в основе расхождений – подмена предмета исследования. Прежде всего текст-рассуждение – это не “живьем” взятый логико-психический процесс мышления. Это процесс, отраженный в “зеркале” литературы, обработанный и имеющий свою систему отражения действительности, человека, его сознания, его мышления.

Тем не менее необходимо признать современное расширение в употреблении термина “рассуждение”. Рассуждением сейчас называют любое речевое явление, где дано изложение мыслей, а не только осуществляется процесс их оформления в умозаключение.

В данной работе мы пытаемся доказать, что текст-рассуждение может строиться не только на основе умозаключений и доказательств, но и на основе свободно организованного речемысленного процесса. Эту свободу, как отсутствие “method”, и провозглашали в английской литературе конца XVII века. Проза этого периода отразила философское,

лирическое, эмоциональное, интеллектуальное осмысление жизненных перемен, когда в сложной политической обстановке в стране началась настоящая битва в литературе за новый стиль призванный отразить динамику внутренней жизни человека. Отсюда такой мощный поток текстов с ярко выраженной структурой рассуждения, формирования жанров, в определениях которых была заложена эта речемыслительная особенность: анатомии, характеры, медитации, философско-религиозные эссе.

Рассуждение являлось не одним из привходящих элементов композиционно-речевой структуры цельнооформленных текстов разных жанров, а было основой этих текстов в английской прозе рассматриваемого периода. Текст-рассуждение следует рассматривать с учетом его полисистемности – не только как логическую систему, но и систему прежде всего речемыслительную. Следует отметить, что специфика текстов-рассуждений в художественной литературе состоит в том, что здесь нет четкого, как в научном или ораторском сочинении, строгих форм построения речи. Отсюда трудности изучения “нестандартной” композиции подобных произведений.

Рассматривая логико-структурный аспект композиции текстов-рассуждений, к которым относятся, прежде всего, эссе, необходимо отметить, что английская проза рассуждений во второй половине XVII века находилась под мощным влиянием античных риторических теорий и разработанных на их основе новых риторических теорий прозы [Howell 1956 : 411]. Так, Аристотель считал логику искусством правильного рассуждения, требующего организации и адекватного соответствия между формой и смыслом языка. В объективном смысле именно язык и логика могут объять реальность, о которой высказывается нечто (логос). Риторическая наука, начиная с глубокой древности. Доказывала, что ценностные рассуждения не могут быть ни формально корректными дедукциями, ни индуктивными умозаключениями, а являются различными видами аргументов, развернутой аргументацией, позволяющей подготовить слушателей к восприятию

информации. Аргументативный эссе всегда состоит из отдельных частей, которые зачастую слабо стыкуются друг с другом. Трудность состоит в том, что нет возможности органически конструировать аргумент, поскольку его основной целью является суждение, а не опыт. Это суждение состоит из различного вида умственных операций, которые в итоге трудно привести в полное соответствие. Писатель должен развивать свою собственную позицию наряду с тем, что часто приходится опровергать позицию оппонента. Вследствие этого ему приходится использовать индукцию для поддержания дедуктивной структуры. Эти две различные умственные операции необходимо оформить в связный аргумент, но, несмотря на мастерство писателя, они остаются дискретными частями совершенно непохожих элементов, на которые эссе может быть разложен. Ц. Хведемедзе полагает, что в КРФР в качестве составляющих выступают тезис и аргументативная часть, которые скрепляются логическим союзом каузальности [Hvedelidze / Хведелидзе 1982 : 209]. С подобным утверждением можно согласиться, если рассматривать рассуждение как КРФ. Однако в текстах-рассуждениях второй половины XVII века задача порой состоит не в доказательстве или аргументации, а, скорее, в установлении истинности (ложности) выдвинутого положения, тезиса посредством надежных оснований и их умственного анализа. Часто автору достаточно обнажить в процессе рассуждения мысль, а не доказывать свою идею. В данном случае композиция текста не укладывается в универсальную логическую модель организации рассуждения В. Асмуса [Asmus / Асмус 1947 : 386] Т – А – В, где Т – тезис, суждение, истинность или ложность которого доказывается; А – аргумент, посылки, ряд суждений, доказывающих истинность или ложность тезиса, или суждения, из которых с необходимостью следует какой-то вывод; В – вывод или рассуждение.

Текст-рассуждение является художественным произведением, и схематизм здесь неприемлем. И. Андреев отмечал, что логические фигуры, являясь одной из форм теоретического мышления, не могут представлять собой вполне

стабильные, неизменные категории, а подвергаются изменениям, дополнениям в процессе развития практики [Andreev / Андреев 1955 : 120–156]. Именно это и приходит в текстах-рассуждениях, ибо для них характерны, прежде всего, разомкнутость формы, ярко выраженная свобода повествования [Berezkina / Берёзкина 1984 : 116].

Эссе-рассуждение начинаются как бы с заключения с итоговой мысли, раскрытие глубинного философского смысла, которой и составляет основную тему рассуждения. В качестве примера рассмотрим эссе А. Каули “Of solitude”, который начинается с итоговой мысли, утверждение Цицерона о том, что человек наименее одинок тогда, когда он одинок:

Nunquam minus solus quam cum solus is now become a very vulgar saying. Every man, and almost every boy, for these seventeen hundred had had it in his mouth. But it was at first spoken by the excellent Scipio, who was without question a most eloquent and witty person, as well as the most wise, most happy, and the greatest of all mankind. His meaning no doubt was this; that he found more satisfaction to his mind, and more improvement of it, by solitude than by company [Cowley 1982 : 468].

Далее автор рассуждает об одиночестве, анализирует разные его мотивы:

This would be no wonder, if it were as truly as its colorable and wittily said by Monsieur de Montaigne, that ambition itself might teach us to love solitude; there's nothing does so much hate to have companions [Cowley 1982 : 468].

Данный участок текста представляет собой энтимему, состоящую из заключения и главной предпосылки, поддерживающей это заключение. Наряду с цитацией автор использует для аргументации и аналогию.

Далее следует новая энтимема, основанная на других предпосылках, но поддерживающая ту же заключительную мысль, которая была высказана в начале рассуждения.

Очевидно, что в начальной части эссе исчерпывается логическая структура текста, но не исчерпывается его образная правда, вслед за заключением или итоговой мыслью, следуют части, выражающие новое понимание этой мысли, причем

продвижение мысли в тексте-рассуждении осуществляется в направлении более живой образной реализации.

Д. Коппершмидт говорит о прядях аргументации (stands of argumentation) и понимает под этим частичные аргументации, которые включены внутрь функционально-интегрированной глобальной аргументации. По его мнению, существует микроструктурная и макроструктурная аргументация. Именно этот процесс и осуществляется в текстах-рассуждениях. Каждая новая энтимема, каждый новый поворот мысли освещает тот же момент с новых уровней. Так, читаем далее у А. Каули:

The truth of the matter is that neither he who is a fop in world is a fit man to be alone nor he who has sat his heart much upon the world, though he have never so much understanding; so that solitude can be well fitted and set right but upon a very few personas [Cowley 1982 : 469].

Если посмотреть на весь текст в целом, то осуществляется отмечаемый М. Кроллом [Croll / Кролл 1982 : 1096], характерный для барочной прозы принцип спирального движения. Союзы соединяющие периоды, в большинстве это *but, and, nor*, не имеют силы логического плюса, а как бы соединяют два усилия воображения, постигающего ту же идею. Рассуждение развивается от конкретного к абстрактному. Это не доказательство, осуществляется сдвиг мысли к новому предмету, теме, буквальное или метафорическое утверждение. Истина как бы рассеяна по всему тексту. Каждый новый период – откровение, а каждая сентенция претендует быть выводом. Отличительная черта данного текста-рассуждения в том, что логически он состоит из расширенной энтимемы, причем энтимемы не доказательной (как в “Аналитике” Аристотеля), а энтимемы правдоподобной (по “Топике” Боэция), которая, в свою очередь, содержит несколько энтимем, основанных на различных предпосылках, но поддерживающих один и тот же тезис.

Подобное строение разрушает формальную логическую структуру, поскольку связи между энтимемами не всегда явные. Поскольку рассуждение начинается с заключения или тезиса, то все последующие части, или энтимемы будут представлять собой своеобразный антитезис. Этот антитезис является

обязательной частью аргументативного рассуждения. В текстах-рассуждениях, таким образом, важен сам процесс мысли, не только логическая, но и лингвостилистическая проявленность. Энтимемы – как бы вехи развития этого процесса. Если убрать одну или несколько этих вех, то все рухнет, так как важен не итог, а сам процесс мысли.

Тезис и антитезис облекаются в образную, хотя и обобщенную форму.

М. Кролл полагал, что движение периода в подобных текстах можно описать как серию обратных движений, возникающих в период логической паузы или временной остановки, и сравнивал подобное движение с проблесковым светом маяка или с блеском граней бриллианта [Croll / Кролл 1982 : 1096]. В композиции текстов-рассуждений тезис и антитезис постепенно приходят к синтезу, который представляет собой не какое-то материальное заключение, а своеобразное постижение текста, когда мы доходим до его конца.

Главное в структуре этих текстов – процесс живой психики. Композиционная оформленность находит здесь иное воплощение. Не строго логическое движение мысли, а свобода мыслительных процессов определяла принцип композиционной организации.

Все это свидетельствует, насколько сложными и неоднородными были процессы текстообразования, происходящие в английской литературе второй половины XVII века – периода, который традиционно связывается с усилением рационально-логических тенденций.

Однако в текстах-рассуждениях этого периода, главным фактором текстообразования становится не заданный рассудком тип рационально-логической аргументации, а риторическая организация стиля, его выразительность. Стиль здесь не является чем-то “чисто формальным” по отношению к идеям, а является неотъемлемым критерием текста, ведь, глубина мысли может быть утрачена, если не выражена соответствующая стилистика. Спецификой текстов-рассуждений является насыщенность стиля фигурами мысли и фигурами речи.

Однако особая выразительность стиля текстов-рассуждений не исчерпывается только фигурами речи и мысли. Она содержит способность стиля и стилевой композиции быть носителями таких граней смысла, которые не смогут быть воплощены в других компонентах произведения. Слово в таких текстах-рассуждениях обретает особую выразительность и экспрессивность.

Некоторые ученые полагают, что экспрессивность – это прежде всего категория коммуникативного плана, что подлинная экспрессия возникает в основном в речи, при организации сообщения. Тогда экспрессивность высказывания может создаваться за счет окказионализмов, нарушения норм сочетаемости, стилистической транспозиции – путем переноса слов в несвойственное или стилистическое окружение за счет самых обычных, нейтральных во всех отношениях единиц в необычном для них употреблении.

Рассмотрим, как Д. Тейлор использует фигуры речи в эссе “The Rule and Exercises of Holy Dying”, и в частности в первом абзаце первой части, которая называется “Consideration of the Vanity and Shortness of Man’s life” [Teylor / Тейлор 1982 : 441].

*A man is bubble, said the Greek proverb; all the word is a storm, and men rise up in their several generations, like bubbles descending a jove pluvio **from god and dew of heaven, from a fear and drop of man, from nature and providence to be born that they might be able to die**; others ride longer in the storm; it may be until seven years of vanity be expired, and then peradventure the sun shines not upon their heads, and they fall into the shades below, into no upon their heads, and they tall into the shades below, into the cover of **death and darkness** of the grave to hide them. **But** if the bubbles stands the shock of a bigger drop, and outlives the **chances of a child, of a child, of a careless nurse, of arowing in a pail of water, of being overlaid by a sleepy servant** [Teylor 1982 : 441].*

Главное в прозе Тейлора – не религиозно-этический смысл, а эстетически тонкие образы.

При построении периода автор широко использует лексическую анафору: <...> *from god and the dew of heaven, from a fear and drop of man, from nature and providence* <...>.

Дополнительную экспрессивную нагрузку здесь несет аллитерация: *death and darkness; chances of a child; sleepy servant.*

Стремясь подчеркнуть роль каждого из однородных членов на протяжении всего абзаца, автор употребляет полисиндетон: *<...> and suddenly disappear, and give their place to others <...>.*

В данном отрывке мы находим упорядоченное использование параллелизма и антитезы, построенные в основном на синтаксическом повторе: *<...> to preserve a man alive in the midst of so many chances and hostilities; to preserve him from rushing into nothing, and at first to draw him up.*

<...> to be born that they might be able to die; <...> others float up and down.

Параллелизм представляет собой устойчивую фигуру речи в тексте-рассуждении, в сочетании с антитезой он превращается в типовой прием организации всего высказывания. Д. Тейлор использует параллелизм в целях логического противопоставления и сопоставления, а также в целях уточнения и развития мысли в ходе рассуждения, аргументации.

Выводы и перспективы дальнейших научных исследований. Анализ текстов обнаруживает, что чем больше отдален автор от адресата, тем больше текст чреват риторикой, тем больше используется общих, доходчивых, сильнодействующих, ораторских приемов оформления мысли. Убедительность рассуждения зависит от правильности выбранного способа распределения семантической информации относительно экстралингвистических факторов данной ситуации общения. Следовательно, процесс рассуждения невозможен без учета прагматических факторов. Их единство и образует сущность рассуждения как речемыслительного процесса. В прямой зависимости от прагматической установки находится вся структура рассуждения. Характер аргументации, доказательства, аналогии и вся система экспрессивно-стилистических приемов и их динамическое взаимодействие.

Выводы и перспективы дальнейшего исследования видим в изучении различия в контекстуальных связях слов проявляющихся при сопоставлении идентичных описаний.

Литература

1. Андреев И. Д. Место и роль практики в логическом мышлении. *Вопросы логики*. Москва : Изд-во АН СССР, 1955. С. 120–156.
2. Асмус В. Ф. Логика. Москва : Госполитиздат, 1947. 386 с.
3. Аристотель. Риторика. Античные риторика. Москва : Наука, 1978. С. 15–156.
4. Березкина В. И. Формирование и пути развития жанра эссе в английской литературе XVII века. Днепропетровск : ДГУ, 1984. 116 с.
5. Гальперин И. Р. Сменность контекстно-вариативных форм членения текста. *Текст как целое и компоненты текста*. Москва : Наука, 1982. С. 18–29.
6. Карцева З. И. Манера повествования в современном болгарском романе. *Филологические науки*. 1969. № 5. С. 3–14.
7. Колганский Г. В. Прагматика языка. *Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореца*. Москва, 1980. Вып. 151. С. 3–8.
8. Нечаева О. А. Функционально-смысловые типы речи : описание, повествование, рассуждение : дис...д-ра филол. наук. Москва, 1975. 410 с.
9. Самсонов П. В. Оценочные композиционно-речевые единицы в профессионально-технических текстах на английском языке : дис...канд. филол. наук. Минск, 1986. 174 с.
10. Свинцов В. И. Смысловой анализ и обработка текста. Москва : Книга, 1979. 273 с.
11. Хведелидзе Ц. Д. Структурно-семантические параметры композиционно-речевой формы “рассуждение” : дис...канд. филол. наук. Тбилиси, 1982. 209 с.
12. Цветкова Т. М. Конституирующие факторы текста “рассуждение” в научном стиле : дис...канд. филол. наук. Москва, 1983. 209 с.
13. Cowley A. Of Solitude. *Seventeenth Century Prose and Poetry*. San Diego; Chicago ; San Francisco: Sel. and ed. by A.M. Witherspoon, 1982. P. 469–476.
14. Croll M. W. The Baroque Style in Prose. *Seventeenth Century Prose and Poetry*. San Diego ; Chicago; San Francisco: Sel. and ed. by A.M. Witherspoon, 1982. P. 1065–1077.
15. Halliday M. A. K. Cohesion in English. London : Longman, 1976. 374 p.
16. Howell W.S. Logic and Rhetoric in England 1500–1700. Princeton, 1956. 411 p.
17. Pelc Y. On the concept of narration. New York : Semiotica, 1971. Vol. 3 P. 1–19.
18. Taylor Y. The rule and exercises of holy dying. *Seventeenth Century Prose and Poetry*. San Diego ; Chicago; San Francisco: Sel. and ed. by A.M. Witherspoon, 1982. P. 440–454.

References

1. Andreev I. D. Mesto i rol praktiki v logicheskom myshlenii. Voprosyi logiki. Moskva : Izd-vo ANSSSR, 1955. S. 120–156.
2. Asmus V. F. Logika. Moskva : Gospolitizdat, 1947. 386 s.
3. Aristotel. Ritorika. Antichnyie ritoriki. Moskva : Nauka, 1978. S. 15–156.

4. Berezkina V. I. Formirovanie i puti razvitiya zhanra esse v angliyskoy literature XVII veka. Dnepropetrovsk : DGU, 1984. 116 s.
5. Galperin I. R. Smennost kontekstno-variantnykh form chleneniya teksta. Tekst kak tseloe i komponentyi teksta. Moskva : Nauka, 1982. S. 18–29.
6. Kartseva Z. I. Manera povestvovaniya v sovremennom bolgarskom romane. *Filologicheskie nauki*. 1969. № 5. S. 3–14.
7. Koltanskiy G. V. Pragmatika yazyika. *Sbornik nauchnykh trudov MGPIIYa im. M. Toreza*. Moskva, 1980. Vyip. 151. S. 3–8.
8. Nechaeva O. A. Funktsionalno-smyslovyye tipy rechi : opisanie, povestvovanie, rassuzhdenie : dis...d-ra filol. nauk. Moskva, 1975. 410 s.
9. Samsonov P. V. Otsenochnyie kompozitsionno-rechevyie edinitysi v professionalno-tehnicheskikh tekstah na angliyskom yazyike : dis...kand. filol. nauk. Minsk, 1986. 174 s.
10. Svintsov V. I. Smyislovoy analiz i obrabotka teksta. Moskva : Kniga, 1979. 273 s.
11. Hvedelidze Ts. D. Strukturno-semanticheskie parametryi kompozitsionno-rechevoy formy "rassuzhdenie" : dis...kand. filol. nauk. Tbilisi, 1982. 209 s.
12. Tsvetkova T. M. Konstituiruyuschie faktoryi teksta "rassuzhdenie" v nauchnom stile : dis...kand. filol. nauk. Moskva, 1983. 209 s.
13. Cowley A. Of Solitude. *Seventeenth Century Prose and Poetry*. San Diego; Chicago ; San Francisco: Sel. and ed. by A.M. Witherspoon, 1982. P. 469–476.
14. Croll M. W. The Baroque Style in Prose. *Seventeenth Century Prose and Poetry*. San Diego ; Chicago; San Francisco: Sel. and ed. by A.M. Witherspoon, 1982. P. 1065–1077.
15. Halliday M. A. K. Cohesion in English. London : Longman, 1976. 374 p.
16. Howell W.S. Logic and Rhetoric in England 1500–1700. Princeton, 1956. 411 p.
17. Pelc Y. On the concept of narration. New York : Semiotica, 1971. Vol. 3 P. 1–19.
18. Teylor Y. The rule and exercises of holy dying. *Seventeenth Century Prose and Poetry*. San Diego ; Chicago; San Francisco: Sel. and ed. by A. M. Witherspoon, 1982. P. 440–454.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 821.161.2-31.09“1920”

“ГРА В ДІАЛОГ”: АВТОРСЬКА ІНТЕНЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Світлана Журба

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
zss69@ukr.net*

Журба С. “Гра в діалог”: авторська інтенція в українській прозі 20-х років ХХ століття

У статті на матеріалі української прози 20-х років ХХ століття досліджено проблему інтерпретації художнього тексту в аспекті “гри в діалог”, співвідношення автор-читач. Наголошено на тому, що проза цього періоду декларувала експериментальність у принципах побудови тексту та гру як засіб діалогу “автор – герой – читач”. З’ясовано, що письменники-авангардисти Д. Бузько, Л. Скрипник, Гео Шкурупій, Ю. Яновський вдаються до інспірування законів письменницького ремесла, оголення літературної техніки. Основну увагу приділено питанню авторської лабораторії теорії роману в авангардній прозі, свободі мистецької творчості.

Ключові слова: гра у діалог, авторська інтенція, читач, авторська лабораторія, конструкція, іронія

Журба С. “Игра в диалог”: авторская интенция в украинской прозе 20-х годов ХХ века

В статье на материале украинской прозы 20-х годов ХХ века исследуется проблема интерпретации художественного текста в аспекте “игры в диалог”, соотношения автор-читатель. Указано, что проза этого периода декларировала экспериментальность в принципах построения текста и игру как средство диалога “автор – герой – читатель”. Выяснено, что писатели-авангардисты Д. Бузько, Л. Скрипник, Гео Шкурупий, Ю. Яновский прибегают к инспирации законов писательского ремесла, обнажая литературную технику. Основное внимание уделено вопросу авторской лаборатории теории романа в авангардной прозе, свободе художественного творчества.

Ключевые слова: игра в диалог, авторская интенция, читатель, авторская лаборатория, конструкция, ирония

Zhurba S. "Dialogue game": the author's intention in Ukrainian prose of the 1920 years

In the article the problem of the text interpretation in the aspect of "play in dialogue", the author-reader relationship on the basis of the Ukrainian prose of the 1920 years is outlined. It is pointed that the prose of this period declared experimentation in the principles of text construction and play as dialogue "author – character – reader". The main attention is drawn to the author's intention, which makes the reader to "create" new text and defines the narrative style of the works.

It is clarified that avant-garde writers – D. Buzko, L. Skrypnyk, Geo Shkurupii, Y. Yanovskyi refuse to work with established forms and stamps, creating their laboratory of prose writing, the product of which is an author's novel form – a novel of a new construction, a destructive novel, a novel-memoirs, a film-novel. The author's genre definitions are focusing not so much on the plot, but on the narrative, the formal elements, as visualizing the text. Questions of the author's laboratory of the theory of novel in avant-garde prose, the inspiration of the laws of writing craft, the exposition of literary technique, the freedom of artistic creativity are discussed.

In the novel "Holland" by D. Buzka, the play with the plots of known works, the dialogue with the reader, the exposition of the literary technique were used as the attempt to parody the traditional novel structure. The biographical component of the novels by Y. Yanovskyi, L. Skrypnyk, Mykola Khvylovyi allowed the writers to embody the author's intention in the structure of the artistic narrative in the field of art, to strengthen the realization of the embodiment of the creative process in the literary work. Modeling the way of the text deliverance, the avant-garde writers used the play, irony, exposure of literary technique, playful flirting with the reader. "Constructive dialogue" with the reader did not allow the authors to embody their creative plan, because it was not considered as equal communication, in fact it was so called "dialogue game".

Key words: dialogue, author's intention, reader, creative laboratory, construction, irony

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Українська романістика 20-х років ХХ століття, збагачуючись новими ідеями, модифікаціями композиційної структури, наповнена жанровими трансформаціями перш за все щодо форми: роман нової конструкції, екранізований роман, деструктивний роман, кінороман, роман-мемуари, роман у піснях, роман у новелах тощо. Авторські дефініції жанру – це пошук письменниками доби "навіть і формальних можливостей уникати влади традиційного жанрового канону, зруйнувати його рамки" [Aheieva / Агеєва 2002 : 302].

1920-ті роки в українській літературі проходили під знаком розриву з минулим. Проза цього періоду маскувала істинні судження завдяки грі та іронії. Численні звертання до читача-інтелектуала надають авангардному роману формату живого спілкування, створюючи ілюзію дружньої бесіди, сповіді близькій людині. Залучаючи реципієнта до творення тексту, автор намагався знайти “свого” читача й відкрити завісу авторської гри.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання історичної інтерпретації авангардного руху в українському мистецтві початку ХХ століття, його національної специфіки, проблема жанрової дефініції, стратегія авторської нарації, ігрової поетики й теми мистецтва у прозі 20-30-х років ХХ століття вже було предметом досліджень українських науковців, як-от: Н. Бернадської, А. Білої, О. Боярчук, М. Васьківа, З. Голубевої, С. Жигун, О. Журенко, О. Капленко, Р. Мовчан, Л. Сеника, Г. Сабадош, О. Філатової, Я. Цимбал та ін. Основу досліджень комунікативного зв'язку автор–текст–читач в українській епіці висвітлювали В. Агєєва, О. Астаф'єв, А. Біла, Н. Бернадська, М. Гірняк, Н. Загоруйко, М. Зубрицька, С. Павличко, М. Руденко та ін. Аналіз поняття авторської інтенції важливий для з'ясування теоретичних засад автора, є одним із аспектів інтерпретації художнього тексту.

Мета запропонованої статті – розкриття особливостей гри як діалогу комунікації автор–читач, осмислення деструкцію романної форми, реалізованої через оголення прийомів літературної техніки, авторську лабораторію творення роману на матеріалі творів “Голяндія” Д. Бузька, “Інтелігент” Л. Скрипника, “Майстер корабля” Ю. Яновського, “Санаторійна зона” Миколи Хвильового.

Виклад основного матеріалу. Література ХХ століття демонструвала поліфонічність і багатоплановість оповіді, руйнування художньої форми, зміну авторської й читацької стратегій. Через ідейно-тематичну наповненість твору, наративну стратегію тексту автор прямо або опосередковано виражає своє ставлення до зображуваного. Презентація шляхів авторського замислу щодо художньої структури твору

реалізована через авторську інтенцію. Одним із виявів авторської інтенції була гра, за допомогою якої читач “запрошувався” до участі в ній, де не пасивно спостерігав за розвитком подій, а ставав співтворцем автора, визначав “сліди”, коди, символи, знаки інших текстів. Такий процес “залучення” реципієнта у текстуальну гру; “посвячення” його у “таємницю творчості” відкривав читачу правила гри, робив його рівноправним партнером, який ставав не тільки свідком реалізації тексту, а й співучасником творчого процесу. Наративна інтенція автора вказує шлях читачеві до таємниць творчості, активізуючи процес співтворчості. В авангардних творах наміри автора спрямовані на іронічність, пародійність, оціночні судження, на досягнення певного художнього ефекту та читачької рецепції твору.

“Розмова” автора з читачем як модус “одкровення”, залучення його до “творення” тексту визначає оповідну манеру авангардного роману. А. Любченко “Вертеп”, детермінуючи нову форму викладу, фокусує на ігровій інтенції автора: *Не ждїть старого стереотипу. Не ждїть акуратненької послїдовностї* (7, с. 18). Роман в інтерпретації Д. Бузька набуває деструктивного характеру: *Роман – умовність. Роман – це кїн і лаштунки. Комедїя чи драма, все одно – брехня. Нехай же пише його це друге, вигадане я. А я – шукатиму далї – фактичну, документальну правду* (3, с. 242–243). Така авторська стратегія ініціює прочитання тексту як відкритої структури на рівні стилістики, образів, сюжетів, інтертексту обізнаним читачем-інтелектуалом, проте й для читача-новачка твір – безмежний простір для розшифрування інтелектуальних загадок, кодів автора. Діалог розглядається як одна з форм спілкування, обміну думками, у якому обов’язковим є співрозмовник, та передбачає взаємодію осіб.

Х.-Р. Яусс, досліджуючи принцип діалогу в художньому тексті, вказує на відмінності магістрального діалогу новозавітного походження від сократівського: сократівський діалог – розмова, що спрямовується вчителем, у якому авторитетне, відоме наперед значення конкретизується трактуванням у сучасній ситуації [Yauss / Яусс 1994 : 98].

Власне такий діалог застосовує Д. Бузько у романі “Голяндія”, удаючись до іронічного інтерпретування загальновідомих елементів архітектоніки романного жанру, руйнуючи тим самим установлені норми традиційної побудови твору.

Іронічно коментуючи “секрети” своєї творчої лабораторії, експериментуючи на свій лад, Д. Бузько декларує закони письменницького ремесла, здійснюючи *“дуже вільний перефраз літтеорії”* (3, с. 214). Руйнуючи “літературний трафарет”, автор розмірковує над сентиментальним підходом і стилізацією національної літератури, іронічно обігрує сюжети творів Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, алюзійно відсилає до творів Е. Гофмана, О. Купріна, Е. По, Л. Толстого, А. Чехова, пародіює питання “всякої такої психології” у творах В. Підмогильного (*“Така вже клята доля романіста – копирсатися в мозку своїх вигаданих героїв”* (3, с. 252), обігрує сюжетні мотиви власної повісті “Лісовий звір” (авторство в романі приписує Яновському), у гумористичному ключі висвітлює природу творчого натхнення футуриста Гео Шкурупія. Прикметно, що сам Гео Шкурупій у романі “Двері в день” теж декларує нову техніку романної форми, висміюючи канони літтворчості. У романі “Голяндія”, творячи історію життя комуни, письменник іронічно обігрує літературну техніку побудови роману, складається відчуття, що його більше цікавить не зміст, а форма, саме тому він “всю увагу і все творче напруження митця займають проблеми подачі матеріалу, а не винайдення його. Коли політика цікавить ЗМІСТ подій, письменника цікавить їхня ФОРМА. Письменник через те і бере тільки ходячі, винайдені кимось ідеї, що вся енергія й увага його скеровані на ПОДАЧУ, на художню трактацію цих ідей” [Yohansen / Йогансен 1928 : 12].

Відкриваючи шлях розвитку творам нового формату, руйнуючи монологічність творення тексту, авангардисти пропонують діалогічність. Х.-Р. Яусс, спираючись на теорію Поппера “подвійної помилки”, вказує, що “між інтенцією автора, завершеним твором і його значенням для спостерігача виникає подвійне з’явлення, яке дозволяє конституюванню сенсу стати незавершеним процесом між виробництвом і сприйняттям

твору” [Yauss / Яусс 1994 : 101]. Оповідна настанова у романах Д. Бузька, Л. Скрипника, Гео Шкурупія, Ю. Яновського спрямована втримати читацьку напругу завдяки авторській інтенції й інтертекстуальній грі.

Х.-Г. Гадамер у герменевтичній теорії вказував на діалогічність як передумову розуміння чужої мови як віддаленого за часом тексту. Герменевтичний аналіз ґрунтований на платонівському діалогові, в основі якого не монологічне трактування смислу, а діалогічний пошук смислотворення [Gadamer / Гадамер 1988 : 274]. Вступаючи в розмову з текстом (чи пак – читачем), автор повинен сам конструювати репліку Іншого, проте в авангардному тексті “розмова з читачем” не відбувається, Інший не бере участь у діалозі, тому відбувається “гра в одні ворота”, адже автор-оповідач веде розмову сам з собою. Безперечно, теорія діалогічності М. Бахтіна щодо “чужого тексту” в авангардному тесті прочитується як інтертекстуальний діалог. У канву твору Д. Бузько влітає відсилання до героїв та сюжетів Е. По, М. Коцюбинського, Майка Йогансена.

У романі “Голяндія” Д. Бузько коментує принципи структурної організації, відволікаючи читача від сюжету й іронізуючи над традицією писати твори за певним шаблоном. На думку З. Голубевої, “Голяндія” – пародія “на літературні твори з сільського життя, одноманітні й нудні як за змістом, так і за формою. Письменник висміює шаблонні примітивні зразки побудови соціального роману, які побутували в українській романістиці 20-х років” [Holubieva / Голубева 1967 : 88–89]. Називаючи твір “деструктивним романом”, письменник порушує проблему нової літературної техніки, вказує на особливості написання нового роману.

Висміювання в “Голяндії” спрощеного підходу до осмислення літератури, традиції селянських письменників у написанні літературних творів, масової літератури того часу і т. ін. – усе це, вочевидь, було відгуком Д. Бузька на ті твори про село, які писали члени “Плугу” й “апологети писаризму” (М. Хвильовий). Зауваги письменника щодо залежності тогочасної літератури від влади звучать у підтексті: *Гра в дамки*

непогана річ. Але коли грають годину, другу, третю й т. д. – це вже загрозливе явище. Це вже нагадує мені скрутне становище деяких українських письменників, що ніяк не можуть помиритися з Радянською владою, диктатурою пролетаріату і т. ін., але ж мусять тримати марку революційних чи хоч попутницьких письменників (3, с. 354). Автор іронізує з читача, висміює його поверхове бачення тогочасних подій, буквально сприйняття ідей нової влади: *Ні, читачу! Це вже не з галузі релігійних уявлень. Хоч таки досить із ними спорідненої галузі. Це вже свідоме, культурне наслідування почуттів та думок прадавньої, дикої людини. Звичайно, це теж поезія. І теж поганого гатунку. Та що, читачу, зробиш? Як усі ті поезії з роману викинути, що ж од нього залишиться? Самий кістяк. А в тебе, читачу, шлунок ще надто зіпсований і зуби твої надто кволі, щоб кістяком годуватися* (3, с. 356). Авторські пасажі, звернені до читача, мають іронічний характер: *Прошу, читачі, ласкаво пробачити мені цей надто довгий ліричний відступ. Запевняю, що він – не лише нагода висловити свої схвильовані почуття. Пам'ятаєте, – попередній уривок я закінчив тим, що Петро не з'їв комунівського сніданку* (3, с. 218); *О читачу! Якби ти знав, як каламутно мені плести цю сентиментальну історію про народження музичного хисту в комунівця Петра та про його романтичні пригоди* (3, с. 231); *Проблема, читачу, насамперед – проблема. Бо ж мистецтво – то не розвага* (3, с. 231).

Така риторична стратегія митця дає змогу реципієнтові стати співавтором авторської гри. Проте залучення читача до співавторства не передбачало творчого діалогу. Читацька й авторська стратегії не збігаються, адже масовий читач, звиклий до традиційної оповіді та романної форми, спантелечений такими “викрутасами” автора: екранізований роман, роман нової конструкції, деструктивний роман. Авторські жанрові дефініції фокусують увагу не стільки на сюжеті, як на способі оповіді, формотворчих елементах, візуалізуючи текст. Голос автора апелює до ідеального читача, глядача-інтелектуала (Л. Скрипник), зразкового читача (У. Еко). Запрошуючи читача до свята “великої гри”, автор провокує його на розгадування знаків,

кодів, зашифрованих у тексті, бачить його співтворцем у реалізації авторської думки (наразі – способу архітектоніки). Викликати довіру в читача авторові досить нелегко, адже руйнування усталених норм сприймається як епатаж, що масовий читач не сприймає.

Будуючи твір у формі звертань до читача, моделюючи умовний діалог, апелюючи до уявного читача, Д. Бузько демонструє пошук нових шляхів творення художнього тексту, водночас іронізуючи над побудовою класичного роману, у якому повинні бути дотримані певні структурні компоненти. Письменник вдається до оголення авторської техніки щодо теорії складових літературного твору, композиції, жанрової сутності. На думку В. Агеевої, “літературознавча складова незрідка була способом очуднення, тому що доти вона не була канонізована для читача як художній матеріал” [Aheieva / Агеева 2006 : 130].

Розкриття техніки творення роману, “шляхом оголення кіноприйому” дає змогу Д. Бузьку очуднити “літературний продукт”, цим самим підтримуючи “ряд постулатів по знищенню певних мистецьких правил авангардним рухом митців” [Punina / Пуніна 2012 : 234]. Звернення письменника до техніки кіномистецтва, мови кіно, використання прийому “кіновиверту” в “Голяндії” уможлиблює пояснення раптової зміни кадру, несподіване введення в епізод персонажа або різку зміну сюжету: *Ну, що ж, читачу, може нехай Гафійка з Петром отут на лавці, поцілуються та й поставимо крапку? Ні це. Треба ще спробувати для кінця кінематографічний виверт; отой, що герой ось-ось загине. Зовсім. Без вороття. Може він, цей виверт, і в романі вдається. На кіно було б добре* (3, с. 195).

Якщо Д. Бузько пародіює колгоспний роман, висміюючи “штампи” в літературі, то коментування щодо композиційної побудови в “Санаторійній зоні” Миколи Хвильового – це намір акцентувати на певному епізоді, розірваному коментарем автора щодо структури тексту. Микола Хвильовий, маркуючи текст такими теоретичними поняттями, як “зав’язка”, “кульмінація”, “епілог”, іронізує щодо “правильної” структури “роблення” художнього твору. У текст повісті долучені листи анарха до

сестри, де йдеться про шляхи розвитку української літератури – проблема, яку підніме Микола Хвильовий під час літературної дискусії 1925–1928 рр.

Оголення авторської техніки щодо побудови твору, структурування, сюжетобудування, авторські ремарки в текстах Ю. Яновського “Майстер корабля”, Л. Скрипника “Інтелігент”, В. Підмогильного “Місто” безпосередньо пов’язані з темою кіномистецтва й письменницької діяльності, ототожненням автора-оповідача і біографічного автора, поєднанням “елементів літературного та літературно-критичного дискурсу” [Aheieva / Агеева 2002 : 307]. Степан Радченко з роману В. Підмогильного, пишучи оповідання чи кіносценарій, розмірковує над письменницькою технікою, накреслює план побудови твору, коментує стильову манеру, прагне удосконалити форму, забуваючи про змістове наповнення – об’єктом зображення в його художніх творах є речі, а не люди.

Техніка конструювання тексту є важливим завданням митця. Тема мистецтва в романі Юрія Яновського “Майстер корабля” реалізується не тільки через образ Культури нації, але й письменницьку техніку, адже роман сконструйований на мистецькому матеріалі кінематографу за допомогою літературного інструмента. Біографічна складова твору (Ю. Яновський був редактором Одеської кінофабрики у 20-х р.), процес розсекречення прийомів кіноремесла та письменницької діяльності є джерелами нової манери письма Ю. Яновського. То-Ма-Кі зазначає, що авторська лабораторія письменника та кінорежисера відрізняється “*законами майстерності і побудови*”: на відміну від режисера, романіст використовує інші прийоми зображення, “*щоб прив’язати увагу читача*” (9, с. 35). Оголоючи прийоми літературної техніки, письменник відкидає усталені форми й штампи, створюючи свою лабораторію прозописьма, продуктом якої є авторська романна форма – мемуари (“*здаю певний шматок життя, що мені він дорогий, і пишу про нього*” (9, с. 41)). Ю. Яновський проголошує розрив із традиційним романом, із наративною стратегією цього жанру, моралізуванням: *Я не збираюся, пишучи мемуари, коритися практиці написання романів* (9, с. 41), прокладає свій шлях

у структуруванні тексту, як нову дорогу на морі. В. Агеєва зазначає, що деструкція, “зробленість” тексту по-формалістськи демонструється читачеві” [Aheieva / Агеєва 2002 : 302]. Руйнуючи усталений підхід до зображення дійсності, письменник заперечує традиційні засоби зображення, натомість демонструє своє трактування композиційних елементів – сюжету та фабули: *Страшно слухати, коли поведе хтось мову про як нитку, про героїв, що не міняють характеру, і про автора, що боїться пересягнути через безодні людських умовностей* (9, с. 20). Звертаючись до читача, автор дає поради як щодо письменницької лабораторії, так і застереження щодо очікуваної для читача фабули твору. “Кіноремесло” То-Ма-Кі в романі демонструється читачеві як творчий процес, який рухається за законами кіномистецтва, наповнений секретами літературної творчості (письменником є і син То-Ма-Кі – Генрі).

Режисерська настанова в романі “Інтелігент” Л. Скрипника в побудові картини відрізняється від інтенції власне автора, який у коментарях звертається до читача, вказує на роль ремарок, налаштовує на сприймання. Оповідач, ототожнюючи себе з автором, звертається до читача, творить історію героя, позиціонуючи її як “кінофільм”. Оповідь представлена двома наративними моделями: режисерською й авторською.

Авангардисти орієнтувалися на освіченого читача, проте цей читач, на зразок “зразкового” в У. Еко, не міг досягнути до кінця їх наміри, а відтак діалогу не відбулося. Власне, тому авангардні тексти стали подією в історії літератури, проте не до кінця визначили й сфокусували її напрям. На це були дві причини: нерозуміння читачем авторської ідеї, згортання літературного відродження – репресії.

Моделюючи спосіб народження тексту, авангардисти вдавалися до гри, іронії, оголення літературної техніки, грайливого загравання з читачем. “Конструктивний діалог” із читачем не сприяв реалізації творчих задумів, оскільки не передбачав паритетної комунікації, бо це була т. з. “гра в діалог”.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Українська проза 20-х років ХХ століття декларувала експериментальність у принципах побудови тексту та гру як

засіб діалогу “автор – герой – читач”. Зміщення уваги із внутрішньої на зовнішню форму, особливостей функціонування фоностильових одиниць у тексті, експериментаторство з текстом для авангардистів початку ХХ століття визначало розвиток нових поетик у ліриці й епіці. Авангардна проза демонструвала модифікації романного жанру завдяки деструкції тексту, авторській настанові та грі, іронії й пародіюванню.

Способи реалізації інтенціональної установки в художньому творі оприявлені через конструювання тексту, оголення літературної техніки, авторську лабораторію, інспірування законів письменницького ремесла. У романі “Голяндія” Д. Бузька обігрування сюжетів вже відомих творів, розігрування діалогу з читачем, оголення літературної техніки було спробою пародіювання традиційної романної структури. Адже “іронічний підрив законів літературного ремесла” (В. Агєєва) в авангардній прозі сприяв виробленню власної авторської лабораторії щодо конструювання романної форми. Провокації автора в тексті розраховані на непідготовленого до сприйняття текстуальної конструкції, здатного прийняти правила гри автора. Літературні пасажі спрямовані на читача, який розуміється на “творенні художнього твору”, розгадає авторську гру з текстом. Біографічна складова романів Ю. Яновського, Л. Скрипника, М. Хвильового сприяла реалізації авторської інтенції у структурі художньої оповіді у площині мистецтва, репрезентації творчого процесу у літературному тексті. Інтерпретація художнього твору залежить від інтенції автора, стильової техніки й авторської лабораторії конструювання тексту.

Перспективою дослідження є інтертекстуальне поле авангардної прози першої третини ХХ ст.

Література

1. Агєєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича : монографія. Київ : Факт, 2006. 432 с.

2. Агєєва В. Романний експеримент Юрія Яновського. *Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського “Майстер корабля” як літературна містифікація*. Київ : Факт, 2002. С. 300–310.

3. Бузько Д. Чайка. Голяндія. Київ : Дніпро, 1991. 392 с.

4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики : пер. с нем. / общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. Москва : Прогресс, 1988. 704 с.

5. Голубева З. Український радянський роман 20-х років : монографія. Харків : Вид-во Харківського ун-ту, 1967. 217 с.
6. Йогансен М. Як будується оповідання: Аналіза прозових зразків. Харків : Книгоспілка, 1928. 145 с.
7. Любченко А. Вертеп. Краків : Українське вид-во, 1943. 165 с.
8. Пуніна О. Кінофікація українського літературного дискурсу (20-30-ті роки ХХ століття) : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2012. 332 с.
9. Яновський Ю. Майстер корабля. *Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського "Майстер корабля" як літературна містифікація*. Київ : Факт, 2002. С. 11–176.
10. Яусс Х.-Р. К проблеме диалогического понимания / перевод с нем. Е. А. Богатыревой. *Вопросы философии*. 1994. № 12. С. 97–106.

References

1. Aheieva V. Poetyka paradoksa: Intelktualna proza Viktora Petrova-Domontovycha : monohrafiia. Kyiv : Fakt, 2006. 432 s.
2. Aheieva V. Romanni eksperyment Yuriia Yanovskoho. *Patetychnyi frehat: Roman Yuriia Yanovskoho "Maister korablia" yak literaturna mistyfikatsiia*. Kyiv : Fakt, 2002. S. 300–310.
3. Buzko D. Chaika. Holiandiia. Kyiv : Dnipro, 1991. 392 s.
4. Gadamer H.-G. Istina i metod: Osnovy filosofskoj germenevтики : per. s nem. / obshch. red. i vstup. st. B. N. Bessonova. Moskva : Progress, 1988. 704 s.
5. Holubieva Z. Ukrainnyi radianskyi roman 20-kh rokiv : monohrafiia. Kharkiv : Vyd-vo Kharkivskoho un-tu, 1967. 217 s.
6. Yohansen M. Yak buduietsia opovidannia : Analiza prozovykh zrazkiv. Kharkiv : Knyhospilka, 1928. 145 s.
7. Liubchenko A. Vertep. Krakiv : Ukrainske vyd-vo, 1943. 165 s.
8. Punina O. Kinofikatsiia ukrainskoho literaturnoho dyskursu (20-30-ti roky KhKh stolittia) : monohrafiia. Donetsk : DonNU, 2012. 332 s.
9. Ianovskiy Yu. Maister korablia. *Patetychnyi frehat: Roman Yuriia Yanovskoho "Maister korablia" yak literaturna mistyfikatsiia*. Kyiv : Fakt, 2002. S. 11–176.
10. YAuss H.-R. K probleme dialogicheskogo ponimaniya / perevod s nem. E. A. Bogatyrevoj. *Voprosy filosofii*. 1994. № 12. S. 97–106.

*Стаття надійшла до редакції 10.09.2019 р.
Прийнята до друку 19.11.2019 р.*

УДК 811.161.1'42:821.111(73)-7

SYNTACTIC LANGUAGE PLAY IN AMERICAN HUMOROUS DISCOURSE (BASED ON SITCOM “SCRUBS”)

Yulia Kniga

*Mogilev State A. Kuleshov University
Kosmonavtov St., 1 Mogilev, 212022, Belarus
yuliakniga96@mail.ru*

Книга Ю. Синтаксична мовна гра в американському гумористичному дискурсі (на матеріалі ситкому “Клініка”)

У статті досліджено найпопулярніші прийоми синтаксичної мовної гри в гумористичному дискурсі. Репрезентовано особливості її використання в мовленні шести персонажів американського ситкому “Клініка” (Джона Доріна, Перрі Кокса, Кріса Терка, Еліот Рід, Карли Еспіноза і Джордан Салліван). Витлумачено поняття “мовна гра” й “гумористичний дискурс”. Визначено конкретні прийоми мовної гри, до яких найчастіше вдаються названі персонажі, зокрема повтор, парцеляції, риторичне питання, тавтологія, зевгма.

Ключові слова: мовна гра, прийоми мовної гри, синтаксичний рівень, гумористичний дискурс.

Книга Ю. Синтаксическая языковая игра в американском юмористическом дискурсе (на материале ситкома “Клиника”)

В статье исследуются самые популярные приемы синтаксической языковой игры в юмористическом дискурсе. Рассматриваются особенности ее использования в речи шести персонажей популярного американского ситкома “Клиника” (Джона Дориана, Перри Кокса, Криса Терка, Эллиот Рид, Карлы Эспиноза и Джордан Салливан). Истолковываются понятия “языковая игра” и “юмористический дискурс”. Определяются наиболее часто используемые персонажами конкретные приемы языковой игры на синтаксическом уровне, в частности повтор, парцелляции, риторический вопрос, тавтология, зевгма.

Ключевые слова: языковая игра, приемы языковой игры, синтаксический уровень, юмористический дискурс.

Kniga Yu. Syntactic language play in American humorous discourse (based on sitcom “Scrubs”)

The article is devoted to the study of syntactic language play techniques in humorous discourse, since the phenomenon of language play is closely connected with this type of discourse. The notions of humorous discourse and language play are considered.

Humorous discourse is based on the principle of transmission of a humorous message from the addresser to the addressee. The purpose of this message is to get away from a serious conversation, reduce the social distance between the conversation participants and form friendly interrelationship. Communicative intension and humorous tonality are key components of humorous discourse.

Language play means intentional violation of the rules of the language in order to achieve a humorous effect. Language play exists at all levels of language structure: phonological, morphological, lexical and syntactic.

The article is based on the material of a popular American sitcom “Scrubs” dedicated to the everyday life of doctors. Cases of usage syntactic language play in the speech of six characters of the sitcom (John Dorian, Percival Cox, Christofer Turk, Elliot Rid, Carla Espinoza and Jordan Sullivan) are considered. In their jokes, characters in the majority of cases use lexical language play techniques, but syntactic language play is also quite common. The most frequently used syntactic means (repetition, parcellation, rhetorical questions, tautology, zeugma) are determined. Specific cases of usage language game techniques at the syntactic level are presented.

Key words: language play, language play techniques, syntactic level, humorous discourse.

Problem statement and its connection with important scientific tasks. “Play” is a widespread concept in the spheres of culture and science. When the play penetrates the sphere of language, it becomes “language play”. D. Crystal defines language play as a manipulation of language for fun, “bending and breaking the rules of the language” [Crystal 2001 : 1].

Humorous discourse co-exists with language play. W. Chlopicki and D. Brzozowska define humorous discourse as “global humorous action which makes use of local means (words and expressions) that direct the thoughts of the audience in particular, not always entirely predictable directions” [Chlopichki, Brzozowska 2017 : 2]. Thus, humorous attitude to reality differentiates it from other types of discourse.

According to the Russian linguist V. Karasik, communicative intension and humorous tonality play a key role in humorous discourse. Communicative intension is understood as the speaker’s desire to organize a humorous situation and reduce the social distance between the conversation participants. Humorous tonality is characterized by friendly interrelationship of the participants in the conversation (their mutual willingness to joke and laugh) and

humorous perception of everything that happens [Karasik / Карасик 2002 : 305].

Analysis of recent research and publications. The researches carried out by R. Harris, C. Di Marco [Harris, Marco 2017], L. Servaite [Servaite 2005] and T. Tanto [Tanto 2015] served as the theoretical basis for this article in the field of language play. Language play may occur at different language levels: phonological morphological, lexical and syntactic. The unwieldiness of syntactic units often makes it difficult to use them as the language play techniques. Nevertheless, it is possible to distinguish such techniques of the syntactic level as parcellation, repetition, rhetorical question, tautology and zeugma.

The relevance of the research consists in lack of studies focused on language play techniques at syntactic level in the context of modern humorous discourse.

The aim and approaches of the study. The aim of the study is to determine the principal language play techniques at syntactic level in American humorous discourse, based on a popular sitcom “Scrubs” (seasons 1, 2, 4 and 8) telling about the everyday routine of young physicians.

In determining the syntactic means of creating the language play effect the following approaches were used: descriptive approach, which consists in observing and systemizing the language material; continuous sampling approach (selection of all the cases of usage language play); quantitative research approach, aimed at calculating the most used language play techniques; contextual analysis approach, based on the study of the linguistic phenomenon within the context.

Presentation of the main research material. The study reviews language play techniques at syntactic level, used by the main characters of the sitcom “Scrubs” (for details of creating the language play effect at different levels see [Vasilenko, Книга / Василенко, Книга 2017 : 296–303], for details of the gender aspect of language play see [Книга / Книга 2018 : 13–20]).

The study found that language play at syntactic level is rarely used by the characters in comparison with language play at lexical level (1022 cases of usage language play at all levels in sitcom

“Scrubs” were selected on the basis of continuous sampling approach: 35 (3,4%) – at phonological level, 52 (5,1%) – at morphological level, 787 (77%) – at lexical level, 148 (14,5%) – at syntactic level). The total number of cases of usage language play at syntactic level may be summarized in the table below (see Table):

Table 1

The number of cases of usage language play at syntactic level

Technique/ Character	JD	Dr. Cox	Turk	Elliot	Carla	Jordan	Total
Repetition	38	46	15	9	11	4	123 83,1%
Parcellation	4	3	1	4	0	1	13 8,8%
Rhetorical question	0	5	1	0	0	1	7 4,7%
Tautology	1	1	2	0	0	0	4 2,7%
Zeugma	1	0	0	0	0	0	1 0,7%
Total	44	55	19	13	11	6	148

The most commonly used syntactic technique is repetition (83,1%), when humorous effect is achieved by duplication of words and syntactic constructions:

a) It was difficult for Turk to accept the fact that JD and Carla had kissed. He promised to put up with this incident if JD and Carla wouldn't try to apologize, make excuses and demonstrate the way they had kissed:

Carla: Turk, you know how I was so upset because you started calling your ex-girlfriend? I just couldn't understand how a married person could slip up like that, now I do. I'm so sorry.

J.D.: (Looking up & behind him) Me too buddy.

*Turk: (Smiling) Guys, as insane as this may sound I'm actually gonna be OK with this. Just do me a favor, **no more apologies and no more explanations** and for the love of God, honey, **no more girl-on-girl kissing demonstrations** (S04E22, 05:46);*

b) JD found the patient's son, although Dr. Cox had told him not to. JD wrote a song in order to show Dr. Cox that he didn't obey him:

Murray: I'm not quite sure I'm getting this.

*J.D.: Ugh! What's not to get? Look, Dr. Cox told me not to get involved, I defied him, and now, with your help, I'm gonna rub it in his face, okay? Now for the last time, the song goes like this: "You were wrong! **I found his son, I found his son, I found his son!**" And then you jump out and go, "That's me!" (S04E11, 4:47);*

c) JD told Dr. Cox about the patient's condition, but Dr. Cox refused to talk about it. He repeated the word "problem" several times, hinting that the patient was JD's problem, which didn't concern him:

J.D.: ...And now, Mr. Mueller's doing so much better, I'm not even sure telling him the truth about his pancreatic cancer is even the best thing for him.

*Dr. Cox: So, what you're saying is that you have a **problem** that is totally your **problem**, but you'd like to find a way to make that **problem** my **problem**. But here's the **problem**, Newbie: it's not my **problem** (S02E20, 14:23);*

d) Carla wanted to figure out why Dr. Cox didn't like one of the residents. The same interrogative constructions were repeated in her speech:

*Carla: **Did he say "Back in the day"?***

Dr. Cox: No.

*Carla: **Did he say "Back in the dizz-ay"?***

Dr. Cox: No.

*Carla: **Did he call you Dr. C?***

Dr. Cox: He did, but I liked it.

*Carla: **Does he like Hugh Jackman?***

Dr. Cox: Wrong again (S08E05, 08:43);

e) Elliot asked the patient about the medication he had took, listing different types of pills:

Elliot: Mr. Gerst, what seems to be the problem?

Gerst: I took some pills.

*Elliot: Come on, help me out here. Were they **happy pills, sad pills, sleepy pills, wake up pills, sane pills, pain pills, brain pills, Spain pills...***

Gerst: Man pills? (S04E21, 01:05);

f) Jordan complained that Dr. Cox was constantly competing with his best friend Ron. She duplicated the syntactic construction in her speech:

*Jordan: You know, this whole competition thing that you have happening with your high school buddy, it is very, very boring. **You know, like you were the homecoming king, he was the prom king. You went to medical school, he went to business school. You got divorced, he got divorced.***

Dr. Cox: Yeah, but he never has to see his wife anymore, so technically he's got me beat on that one (S04E18, 02:52).

Parcellation (8,8%) is used by the sitcom characters to add emotional coloring through intonational division of an utterance into constituent parts:

a) Entering the clinic JD thought that he had become a chief resident. He repeated the word “chief” and used parcellation in his utterance in order to intensify the humorous effect:

*J.D.: Today I walk in here not as a resident, **but as a chief. Chief resident. Chief Resident Dorian. Chiefy-chiefy-chief** (S04E03, 00:02);*

b) Dr. Cox considered the new residents very stupid and decided to talk to them like they were cavemen, dividing sentences into single words and phrases:

*Dr. Cox: Now, since the rest of your brains are so tiny, from now on, I will speak like a caveman. **You, bad doctors. Me, good doctor. You, follow. Patient. Iron high. Heart swollen big. You. What make sick?***

Denise: Hum, could it be hemochromatosis?

*Dr. Cox: **Correct. Rounds. Over. You. Go** (E08E05, 01:52);*

c) Elliot was outraged by the fact that nobody wanted to listen to the story of her amazing life. Turk answered sarcastically that, obviously, she had started seeing a shrink:

Elliot: [to Turk] Why doesn't anyone ever listen to me?

Turk: [exasperated] In a better place. Look different. Feel good. Okay? That's what usually happens when you see a shrink (S01E06, 07:55);

d) Jordan remembered how Dr. Cox used to hate his job. She emphasized each word in the sentence “I don’t want to be a doctor!”:

Dr. Cox: I'm betting your ability to thrive under pressure is what drove you to medicine.

Jordan: Oh, please, you should've seen him when he was a new intern. “I. Don't. Want. To. Be. A. Doctor!” (S01E11, 06:20);

e) Elliot told JD that rivalry used to be a real problem for her, but she didn’t strive to be the best anymore:

Elliot: I'm probably “Miss Hyper Competitive”. I mean, it used to be a big problem for me. Used to. Past tense (S01E01, 14:21).

Such syntactic means as rhetorical question (4,7%), tautology (2,7%) and zeugma (an isolated case) are rarely used by the characters:

a) Dr. Cox was so tired of his patients that he didn’t mind being in their shoes. He used a rhetorical question in his speech:

Dr. Cox: Dammit, Laverne. Why can't I ever be the one dying?

Nurse Roberts: I don't know (S02E04, 05:06);

b) Jordan was irritated by JD’s habit of tattling. She asked a rhetorical question to draw JD’s attention to his behavior:

Jordan: Excuse me, Sally Sensitive, I don't remember asking you anything. Your mom's aware that she'll eventually have to stop the breast-feeding, right? (S01E11, 17:37);

c) Turk lied to Gooch and said her that he had no children, although Carla was pregnant with her second baby. Then he explained that “it’s their first child since their first” (tautology):

Carla: Did you tell her it was our first baby?

Gooch: It's not your first?

Turk: Um, it's our first since our first (S08E09, 15:03);

d) Dr. Cox called JD “a girly girl” since the resident didn’t always behave like a real man (tautology):

Dr. Cox: [slides over on his chair] Ask Betty why he's such a girly girl. Do it now, do it now. Call him “Betty” (S04E20, 12:05);

e) Speaking about the things he liked, JD used zeugma in his speech (he combined the verb “to like” with logically different ideas):

J.D.'s Narration: But the important thing is just to never stop trying especially if you like girls named Alex... and chicken salad (S01E13, 20:25).

Conclusions and perspectives of further scientific research.

Language play techniques at syntactic level are quite infrequently used by the “Scrubs” characters (only 14,5% of the overall number of cases of usage language play). All syntactic means presented in the paper usually occur in the character’s speech to emphasize the significance of the word (or phrase), characterize the emotional state of the heroes, create a friendly atmosphere and achieve a certain humorous effect. The most often-used technique is repetition (123 cases of usage). Parcellation, rhetorical question and tautology occur significantly less often (13, 7 and 4 cases of usage, respectively). The only case of usage zeugma was noticed in JD’s speech.

The results of the research can be used for further study of American humorous discourse and language play techniques.

References

1. Chlopicki W. A foreword on humorous discourse. Boston-Berlin : Walter de Gruyter Inc, 2017. 223 p.
2. Crystal D. Language play. Chicago : University of Chicago Press, 2001. 249 p.
3. Harris R. A., Marco C. Di. Rhetorical figures, arguments, computation. *Argument & Computation*, 2017, Vol. 8 (3). P. 211–231.
4. Servait L. The anatomy of a joke. *Tiltai*, 2005, № 4. P. 81–85.
5. Tanto T. Language play and its functions in children’s fiction. *International Seminar “Language Maintenance and Shift”*, 2015, № 5. P. 175–179.
6. Василенко Е. Н., Книга Ю. А. Приемы языковой игры в американском юмористическом дискурсе (на материале ситкома “Scrubs”). *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 296–303.
7. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
8. Книга Ю. А. Гендерный аспект языковой игры в юмористическом дискурсе (на материале американского ситкома “Scrubs”). *Вестник Минского государственного лингвистического университета. Серия 1. Филология*. 2018. № 2 (93). С. 13–20.

References

1. Chlopicki W. A foreword on humorous discourse. Boston-Berlin : Walter de Gruyter Inc, 2017. 223 p.
2. Crystal D. Language play. Chicago : University of Chicago Press, 2001. 249 p.
3. Harris R. A., Marco C. Di. Rhetorical figures, arguments, computation. *Argument & Computation*, 2017, Vol. 8 (3). P. 211–231.
4. Servaite L. The anatomy of a joke. *Tiltai*, 2005, № 4. P. 81–85.
5. Tanto T. Language play and its functions in children's fiction. *International Seminar "Language Maintenance and Shift"*, 2015, № 5. P. 175–179.
6. Vasilenko E. N., Kniga Yu. A. Priemyi yazykovoy igryi v amerikanskom yumoristicheskom diskurse (na materiale sitkoma "Scrubs"). *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 296–303.
7. Karasik V. I. Yazykovoy krug : lichnost, kontseptyi, diskurs. Volgograd : Peremena, 2002. 477 s.
8. Kniga Yu. A. Genderniy aspekt yazykovoy igryi v yumoristicheskom diskurse (na materiale amerikanskogo sitkoma "Scrubs"). *Vestnik Minskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Seriya 1. Filologiya*. 2018. № 2 (93). S. 13–20.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 811.161.2'373:641

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА НАЙМЕНУВАНЬ ЇЖИ В ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ МАНДРІВНОЇ ПРОЗИ

Ірина Масляєва

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
masliaievairyna@gmail.com*

Масляєва І. Лінгвокультурна специфіка найменувань їжі в текстах сучасної жіночої мандрівної прози

У статті досліджено власне українські й іншокультурні назви їжі на матеріалі текстів української сучасної жіночої мандрівної прози. Зокрема акцентовано на взаємозв'язку культуронімів з гастрономічною картиною світу. З'ясовано лінгвокультурні параметри найменувань їжі, виявлено запозичену та національно-специфічну лексику (установлено джерела поповнення концептосфери "Їжа"). Окреслено низку факторів, які безпосередньо впливають на лінгвокультурні особливості найменувань, пов'язаних із продуктами харчування.

Ключові слова: найменування їжі, гастрономічна картина світу, ксенонім, культуронім, сучасна українська жіноча проза, мандрівна проза.

Масляева И. Лингвокультурная специфика наименований пищи в текстах современной женской путевой прозы

В статье исследуются собственно украинские и инокультурные названия пищи на материале текстов современной украинской женской путевой прозы. В частности акцентируется внимание на взаимосвязи культуронимов с гастрономической картиной мира. Выясняются лингвокультурные параметры наименований пищи, дифференцируются заимствованную и национально-специфическую лексику (установлено источники пополнения концептосферы "Еда"). Анализируется ряд факторов, которые непосредственно влияют на лингвокультурные особенности наименований, связанных с продуктами. питания.

Ключевые слова: наименования пищи, гастрономическая картина мира, ксеноним, культуроним, современная украинская женская проза, путевая проза.

Masliaieva I. Linguocultural features of food names in texts of modern women's travel prose

The article deals with the process of studying of gluttonic names that represent the features of the gluttonic discourse which there is an object of interest of

scholars not only from the point of view of linguistics and its individual areas, such as: linguoculture, linguistics, linguistic and semiotics, but also cultural studies, sociology and literary studies.

The article investigates the actual Ukrainian and other cultural names of food on the material of texts of Ukrainian contemporary women's travel prose. In particular, the emphasis is placed on the interconnection of cultural onyms with a gastronomical picture of the world. The linguistic and cultural parameters of food names have been determined, borrowed and national-specific vocabulary has been identified (the source of replenishment of the concept sphere "Food" is established). There are a number of factors that directly influence on the linguistic and cultural peculiarities of the names related to food products.

The linguistic and cultural specificity of the food names in the texts of Ukrainian contemporary women's prose is governed by a number of cultural factors: natural, cultural, historical, socio-economic, etc. Food names are a culturally significant layer of vocabulary that demonstrates the interconnectedness and enrichment of cultures. In particular, the enrichment of European (and not only) cultural and culinary ideas that represent the linguistic and cultural heritage of neighboring and more distant nationalities. That is why a considerable number of these names have long been stabilized in the mind of the average speaker through assimilation processes. Ukrainian contemporary women's travel prose is a valuable source not only for the study of the "Food" concept from the standpoint of linguoculture, but also for its complex study.

Key words: denomination of food, gastronomical picture of the world, xenonym, culturonym, modern Ukrainian female prose, travel prose.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень та публікацій. Реалії сьогодення демонструють те, що найменування, так чи так пов'язані із концептосферою "Їжа", дедалі частіше стають предметом дослідження. Неабиякого значення в цьому аспекті набувають наукові розвідки відповідних назв із позиції лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, лінгвосеміотики, де актуальним є зіставне вивчення назв їжі, які, своєю чергою, маніфестують специфіку культури іншомовних етноспільнот. Очевидно, таке зацікавлення зумовлене інтенсивним розвитком міжнародних контактів в умовах глобалізації між носіями тих чи тих мов у різноманітних сферах життєдіяльності, зокрема й у сфері глютонії. Так, Л. Єрмакова та Г. Тазбулатова здійснили опис лінгвокультурних особливостей найменувань їжі на матеріалі англійської мови, К. Федорова – корейської, М. Ундрицова – російської, англійської, французької і грецької, Г. Боваєва – калмицької, російської й німецької мов.

Зважаючи на наявність низки ґрунтовних праць як монографічного, так і дисертаційного зразків, у яких систематизовано іншомовний матеріал, вважаємо за потрібне здійснити опис лінгвокультурних особливостей назв їжі саме на українськомовній джерельній базі. Примітним є те, що наразі актуальності набуває всебічне вивчення різноманітних назв страв і напоїв, репрезентованих у творах сучасної художньої української літератури (учені здебільшого аналізують структурно-семантичні, типологічні, семіотичні характеристики відповідних найменувань). Проте однією з не менш цікавих за наявністю фактичного матеріалу, що ілюструє специфіку гастрономічної картини світу, є й так звана українська “сучасна жіноча мандрівна проза” (за витлумаченням Є. Моштаг [Moshtah / Моштаг 2017 : 5]), дослідження якої потребує особливої уваги.

Мета й завдання дослідження. Мета статті полягає передовсім у з'ясуванні й аналізі лінгвокультурних особливостей найменувань їжі, засвідчених у текстах української “сучасної жіночої мандрівної прози” (Ірена Карпа “Baby travel. Подорожі з дітьми, або Як не стати куркою”, Ірен Роздобудько “Мандрівки без сенсу і моралі”, Марина Гримич “Бранзолія”).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, як і багато років тому, мова відіграє важливу роль у формуванні національного характеру, етнічної спільноти, нації загалом, оскільки не лише зберігає культуру, але й передає її з покоління в покоління упродовж багатьох віків. Як відомо, у різних мовах є спеціальні терміни для позначення об'єктів матеріальної культури. Наявність відповідних дефініцій пов'язана з побутуванням особливих звичаїв і специфічної системи цінностей, що характерні для того чи того етносу. Найменування їжі являють собою один із об'єктів матеріальної культури, у якому знаходить своє відображення дух народу. Станом на сьогодні в науковій царині досі не вироблено єдиноприйнятої назви, яка б позначала об'єкти матеріальної культури (натрапляємо на паралельне вживання таких термінів, як-от: безеквівалентна лексика, фонові лексика, національні словесні образи, культурами, культуроніми і т. ін.). Нам найбільше імпонує

термін “культуронім”, який запропонував російський інтерлінгвокультуролог В. Кабакчи. У розумінні науковця “культуроніми” – найменування елементів будь-яких культур, незалежно від певної мови [Kabakchy / Кабакчі 2011 : 13]. Цілком закономірно, що назви їжі ми уналежнюємо до культуронімів, адже відповідні найменування великою мірою ретранслюють ту чи ту культуру. Підтвердженням цього може слугувати контекст: *Якби мене спитали: який культурний символ сучасної сільської спільноти півдня Бразилії (не лише української) найбільше характеризує її дух і національний характер, я б сказала: це шімарон (chimarrão) – давній, доєвропейський напій з місцевої рослини ерва мате або просто ерви (в португальській мові erva-mate) (1, с. 93).*

Зважаючи на те, що аналізовані тексти належать до мандрівної прози, дібраний фактичний матеріал демонструє симбіоз різних культур, а відтак – засвідчує наявність як іншокультурних, так і власне українських найменувань їжі (зауважимо: під поняттям “їжа” розуміємо те, що їдять і п’ють; харчі [5]). Пор.: *Звісно ж, я з задоволенням наминаю і вареники, і борщ, і голубці – смачно ж, зараза! – але тільки в гостях (2); Традиційна малайська страва, яку подають неодмінно, – курячий бульйон з овочами, що має назву “айя” (3).* Хоч власне українські найменування їжі представлені меншою мірою, проте передають, окрім культурної специфіки, ще й мовні особливості: *хлібець-удалець, хлібчик (2).* Напр.: *Аж поки зовсім випадково на дні валізи хтось із них не знайшов шматочок хлібця-удальця й переможно не заявив: “Сіпки!” То, виявляється, був простий собі “хлібчик”, що після “сіпок” став “сіпчиком”... (2).* Подекуди власне українські номінації увиразнюються за допомогою прикметникових поширювачів із значенням обрядовості, як-от: *весільний коровай / хліб (У цей – новіший – “сценарій” вживання їжі вклинюються старі українські звичаї: розподіл весільного хліба і розподіл весільного короваю, що є двома різними ритуальними процедурами (1, с. 120).* Не менш цікавими є й так звані крос-культурні найменування, семантичне значення яких поєднує елементи двох кулінарних практик: *Відомі також українсько-бразильські*

страви із маніоки – *балабушки, вареники з маніоки, варена або підсмажена маніока тощо* (1, с. 53). Варто зазначити, що письменниці часто вдаються до пояснення лексем, які є незрозумілими читачеві. Тому в межах текстів натрапляємо на авторські коментарі стосовно того чи того найменування. Напр.: *Третє місце в моєму рейтингу бразильських смаків займає маніока. Дивовижний продукт: за смаком (і способом приготування) нагадує картоплю, на вигляд плід нагадує видовжений кокосовий горіх, а сама рослина (тобто зелена її частина), коли виростає, – дуже подібна на коноплю* (1, с. 51). До того ж фіксуємо й певні коментарі лінгвістичного характеру щодо особливостей вимови відповідної назви: *Маніока (або помісцевому мандіока) – надзвичайно цікавий продукт з точки зору дослідника українсько-бразильської регіональної субкультури* (1, с. 51); *Українці в Бразилії вимовляють це слово як манджюха (маньджюха)* (1, с. 52). Як бачимо, особливості вимови аналізованого найменування здебільшого залежать від регіонального розмежування.

Дібраний фактичний матеріал уможливілює думку про те, що на співіснування іншокультурних та власне українських назв їжі впливає явище міжкультурної комунікації, яке сьогодні є доволі популярним. Як результат, відбувається стирання меж між тими чи тими культуронімами під впливом взаємодії різних кулінарних практик, що зумовлює процеси крос-культурної комунікації та сприяє збагаченню лексичного складу мовкомунікантів [Masliaieva / Масляева : 57]. Так, у творах сучасної жіночої мандрівної прози наявні лексичні запозичення на позначення назв їжі, що повністю інтегрувалися в національно-мовну картину світу українців і вже не викликають ефект “культурного шоку” [Gashimov / Гашимов 2005 : 5], сприймаються як таке, що є само собою зрозумілим. Варто, очевидно, наголосити на тому, що В. Кабакчі називає відповідні дефініції “базовими ксенонімами”, тобто одиницями, що описують пласт спеціальної іншомовної лексики, який увійшов до складу загальнодоступної за допомогою способу транслітерації [Kabakchy / Кабакчі 2011 : 14]. Тому зазвичай такі номени подаються письменницями без пояснення, оскільки їхнє

сміслові навантаження є зрозумілим навіть пересічному читачеві: “Американська кухня” – поняття досить незрозуміле. Певною мірою, суто національний винахід – це все, що робиться в “Маكدонапъдзі”: **чизбургери, гамбургери, чіпси**... (3).

Окрему групу найменувань їжі становлять лексеми, які прийнятні в українськомовному суспільстві, але очевидним є те, що вони завжди позначали, позначають і, можливо, будуть позначати виключно іншокультурні реалії, оскільки статус таких назв має безпосередню залежність від місця та умов, у яких вирощується той чи той продукт. До таких номенів належать переважно назви фруктів, як-от: *маракуйя, гуава, кошлаті горішки лічі, карамболь, манго, ананас* тощо. Напр.: *А от щодо фруктів... Побувавши на так званій “фермі прянощів” на острові Пенанг, з подивом і гордістю розумієш, що навіть найекзотичніші фрукти, скажімо кошлаті горішки лічі, не кажучи вже про ананаси, карамболі та манго, можна знайти і в наших супермаркетах. Хіба що смакуватимуть вони трохи “другорядно”* (3). Одним із елементів представлення лінгвокультурних особливостей найменувань їжі є наявність у текстах подвійної номінації (напр., десь-не-десь авторки послуговуються англомовним, французькомовним еквівалентом певної назви поряд із українським відповідником). Найкраще така взаємозаміна простежується через контекст: *Перше місце в моєму рейтингу смаків займає маракуйя. Англійською мовою вона називається **passion fruit**, тобто фрукт пристрасті, однак насправді її в Бразилії вважають плодом заспокійливої дії, зокрема, рекомендують вживати перед сном* (1, с. 48–49). Іноді письменниці вдаються до дослівного тлумачення номенів із подальшим поясненням, що, своєю чергою, покращує розуміння деяких лінгвокультурних особливостей різних етноспільнот. Як слушно зазначав американський лінгвіст Б. Уорф, носії різних мов по-різному сприймають факти і явища, оскільки ці факти і явища по-різному виражені та сформульовані в їхніх мовах [Uorf / Уорф 1960 : 34]. Саме тому первинне семантичне значення запозиченої лексеми не завжди збігається із вторинним.

Досліджувані тексти, окрім базових ксенонімів, містять широкий спектр “спеціальних словникових ксенонімів”, тобто лексем, які є незрозумілими пересічному читачеві й потребують пояснення [Kabakchy / Кабакчі 2011 :15]. Напр.: *исп. churrasco – шураску / шураска* (бразильська національна страва, грильоване м'ясо телятини, що засмажується великими шматками), *івр. סוּמְסוּם – хумус* (традиційна їжа ізраїльської кухні та країн Близького Сходу, яка складається із нутового пюре й кунжутної пасти), *івр. קוגל – куґл* (традиційна страва ізраїльської кухні, що являє собою запіканку й передбачає поєднання різних інгредієнтів), *італ. brodetto – бродете* (національний хорватський суп, який містить поєднання різних видів риби), *хінді गुलाब जामुन – гулаб-джамун* (десерт у вигляді обсмажених на фритюрі кульок із сухого молока, поширений в індійській кулінарії), *іт. cassatella – касатела* (традиційний сицилійський торт), *нім. schnaps – шнапс* (німецький міцний алкогольний напій, що виробляється переважно на основі перегону зерна або картоплі), *фр. parfait – парфе* (заморожений десерт зі збитих вершків, цукру й ванілі), *хінді बिरयानी – бір'яні* (друга страва із рису та спецій, поширена у країнах Південної Азії), *хінді मसाला – масала* (індійська назва суміші спецій), *фр. la tapenadei – топінада* (густий соус прованської кухні, виготовлений із оливков) і т. ін. Напр.: *Діти в Києві їли всі ці бір'яні і масали аж гай шумів, а от на місці, в Кералі, Кора змусила мене впасти в депресію: навідріз відмовилася від всього, що бодай якось пахло “не по-нашому”* (2); *До всієї цієї краси, щедро викладеної на величезному тарелі, додається хвойний шнапс за давнім рецептом вікінгів, а на десерт – морквяний пиріг з білим та чорним шоколадом* (3); *Якщо чесно, то саме шураска (так її звать українці) мала б стати номером один у моему рейтингу бразильських смаків* (1, с. 55).

Доволі часто зміст наведених вище найменувань важко витлумачити без спеціальних знань і використання довідкової літератури. У разі незнання “іншокультурних кодів” виникає “комунікативна фрустрація” [Gashimov / Гашимов 2005 : 5]. Це розуміють і самі авторки, а тому подають необхідні

коментарі в межах того чи того тексту. Напр.: *Чай мате* – це гарячий тонізуючий напій, який вживають подібно до чорного чи зеленого чаю, тобто з чашки (1, с. 93); *А шімарон* – це, на наш хлопський розум, той самий чай мате, лише вживається він принципово інакше (1, с. 93); До речі, *хумус* – традиційна їжа ізраїльської кухні. Це така собі паста з бобових. Сама по собі вона не має певного смаку, все залежить від різних приправ і додатків. Її накладають всередину *ніти* – круглого плаского хлібця (3); При цьому філантропи розмістили їх у зоні терас кав'ярень і барів, так, аби і змучена мама, спустивши дитяtko з поводка, могла собі випити якоїсь *клари* (пивний коктейль) чи зимного білого вина (2).

Іноді загальновідомим є значення стрижневого компонента, а поширювальний потребує відповідних знань, як-от: *Нині суто американською стравою можна вважати супи з розряду “клем-чаудер”* (3), де супи з розряду “клем-чаудер” – “загальна назва кількох видів традиційного американського супу, звареного з молюсків і бульйону, із додаванням або молока – новоанглійський клем-чаудер, або помідорів – манхеттенський клем-чаудер”.

Поодинокю натрапляємо на назви їжі, мовне оформлення яких створює ефект каламбуру: *Матроси, між тим, уже приготували “легкий перекус”, котрий виявився не таким і легким: смажена риба різних сортів, кілька різновидів салатів та гарнірів і м'ясна національна страва – “кофта”, котлети по-нашому* (3), де запозичений номен *кофта* являє собою не елемент одягу, а – традиційну страву країн Близького Сходу, яка готується переважно з баранини. Наведений приклад передовсім демонструє неправильне зчитування культурних кодів. З-поміж відповідних найменувань можемо виокремити й такі: *плескавиці, чевапчичі*. Реципієнт, який уперше бачить названі лексеми, може по-різному витлумачити їх, ґрунтуючись при цьому лише на семантичному значенні цих слів. Однак *плескавиці* – назва страви, яка має вигляд круглої пласкої котлети з рубленого м'яса, а *чевапчичі* – найменування смажених ковбасок з перемеленого м'яса з цибулею та приправами (обидві страви поширені на Балканах). Напр.:

На четвертий день імені Захитиї ноги ми, доївши всі плескавиці й чевапчичі на грилі, зібрали свої бебехи й запакувалися в цей майже відмитий “Пежо 3008” (2).

Варто, очевидно, акцентувати й на тому, що більшість ксенонімів (і базові, і спеціально словникові) потрапили в українську мову (так само, як і в інші) за допомогою калькування. Так, наприклад, лексеми на позначення різновидів макаронних виробів (*спагеті, тальятеле, ньокі*) “мігрували” в інші мови з італійської, а лексеми на позначення сирів із пліснявою (*шевр, камамбер, бльо-де-брес*) – із французької. Напр.: *Макарони у всій своїй різноманітності – спагеті, тальятеле, ньокі тощо – це те, чим варто запастися на випадок подорожі чи ядерної війни (2); Вічний шевр, камамбер, бльо-де-брес красиво займають позиції на скелястих виступах со^te sauvage (2).* Цілком закономірним є те, що на так звану “міграцію” найменувань впливають процеси глобалізації, які стирають межі між кулінарними практиками різних етносів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, можна зробити висновок: лінгвокультурна специфіка найменувань їжі, наявних у текстах української сучасної жіночої мандрівної прози, регламентується низкою культурологічних факторів: природними, культурно-історичними, соціально-економічними і т. ін. Назви їжі – це культурно значущий пласт лексики, який демонструє взаємозв’язок і взаємозбагачення культур. Саме тому значна кількість цих назв давно закарбована у свідомості середньостатистичного мовця завдяки процесам асиміляції, пов’язаних із поширенням, а згодом – і з інтеграцією європейських (і не тільки) культурно-мистецьких та кулінарних ідей, що репрезентують лінгвокультурні надбання як сусідніх, так і більш віддалених народів.

Українська сучасна жіноча мандрівна проза являє собою цінне джерело не лише для студіювання концептосфери “Їжа” з позиції лінгвокультурології, але й для комплексного її дослідження.

Література

1. Гашимов Э. А. Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода (на материале лексико-фразеологического поля “Продукты питания”) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2005. 31 с.
2. Кабакчи В. В. Введение в интерлингвокультурологию. *Язык и межкультурная коммуникация* : материалы II Международной науч.-практ. конференции. Великий Новгород, 2011. Т. 1. С. 11–19.
3. Масляева І. В. Назви страв у сучасному художньому мовленні : структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти : дис. ... магістр філол. наук. Кривий Ріг, 2018. 100 с.
4. Моштаг Є. С. Стилістично-дискурсивна характеристика сучасної жіночої мандрівної прози : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2017. 20 с.
5. Словник української мови : в 11-и томах. URL : http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
6. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. Москва, 1960. Ч. II. С. 24–98.

Список використаних джерел

1. Гримич М. В. Бранзолія : подорожні записки. Київ, 2015. 156 с.
2. Карпа І. І. Baby travel. Подорожі з дітьми, або Як не стати куркою. Харків, 2014. 208 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1054373/Карпа_Baby_travel_Podorozhi_z%20ditmi%2C_abo_Yak_ne_stati_kurkoyu.html
3. Роздобудько І. В. Ранковий прибиральник. Київ, 2015. 160 с. URL : <https://www.rulit.me/books/rankovij-pribiralnik-read-374098-1.html>

References

1. Gashimov Y. A. Strukturno-semanticheskie i pragmaticheskie harakteristiki angliyskogo lingvokulturnogo koda (na materiale leksiko-frazeologicheskogo polya “Produkty pitaniya”) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Samara, 2005. 31 s.
2. Kabakchy V. V. Vvedeniye v ynterlynhvokulturolohiyu. Yazyk v mezhkulturnoy kommunkatsyi : materyaly II Mezhdunarodnoi nauch.-prakt. konferencii. Velykyi Novhorod, 2011. T. 1. S. 11–19.
3. Masliaieva I. V. Nazvy strav u suchasnomu khudozhnomu movlenni : strukturno-semantychnyi ta funktsionalno-stylistychnyi aspekty : dys. ... mahistr filol. nauk. Kryvyy Rih, 2018. 100 s.
4. Moshtah Ye. S. Stylistychno-dyskursyvna kharakterystyka suchasnoi zhinochoi mandrivnoi prozy : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kharkiv, 2017. 20 s.
5. Slovyk ukrainskoi movy : v 11-i tomakh. URL : http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
6. Uorf B. L. Otnosheniye norm povedeniya v myshleni k yazyku. Istoriya yazykoznaneya XIX i XX vekov v ocherkakh i yzvlcheniyakh. Mosskva, 1960. Ch. II. S. 24–98.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Hrynych M. V. Branzoliia : podorozhni zapysky. Kyiv, 2015. 156 s.
2. Karpa I. I. Baby travel. Podorozhi z ditmy, abo Yak ne staty kurkoiu. Kharkiv, 2014. 208 s. URL : https://www.ereading.club/bookreader.php/1054373/Karpa_Baby_travel_Podorozhi_z%A0ditmi%2C_abo_Yak_ne_stati_kurkoyu.html
3. Rozdobudko I. V. Rankovi prybyralnyk. Kyiv, 2015.160 s. URL : <https://www.rulit.me/books/rankovij-pribiralnik-read-374098-1.html>

Стаття надійшла до редакції 15.09.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 811.161.1'42:821.161.1Лермонтов

**СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ЛЕКСИКОНА
ГРИГОРИЯ ПЕЧОРИНА В РОМАНЕ
М. ЛЕРМОНТОВА “ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ”**

Виктория Рингевич

*Могилевський державний університет імені А. Кулешова
Mogilev State A. Kuleshov University
Космонавтів, 1, Могильов, 212022, Білорусь
ringevichv@gmail.com*

Рингевич В. Семантична структура лексикону Григорія Печоріна в романі М. Лермонтова “Герой нашого часу”

У статті представлено теоретичні основи структури лексикону мовної особистості Григорія Печоріна в романі М. Лермонтова “Герой нашого часу”. Запропоновано чотириступеневу ієрархію диференціації слів у межах досліджуваного лексикону. За такого підходу виокремлено відповідні мікрокласи, що передбачають семантичні поля з уналежненими до них лексико-семантичними групами, конкретизовані певними підгрупами, які й завершують запропоновану ієрархічну схему. Під час дослідження встановлено, що лексикон персонажа вирізняється кількісною перевагою іменників над дієсловами, прикметників – над прислівниками.

Ключові слова: лексикон, вербально-семантичний рівень, макрокласи, семантичні поля.

Рингевич В. Семантическая структура лексикона Григория Печорина в романе М. Лермонтова “Герой нашего времени”

В статье представлены теоретические основы структуры лексикона языковой личности Григория Печорина в романе М. Лермонтова “Герой нашего времени”. Рассматривается четырехступенчатая иерархия распределения слов внутри лексикона. Согласно данной иерархии слова распределяются по макрокласам, затем по семантическим полям, далее по лексико-семантическим группам, которые выделяются внутри семантических полей, и завершают иерархию конкретизирующие подгруппы. В ходе исследования было установлено, что в лексиконе персонажа существительные преобладают над глаголами, а прилагательные – над наречиями как по количеству позиций, так и по общему количеству употребления лексем.

Ключевые слова: лексикон, вербально-семантический уровень, макроклассы, семантические поля.

Ringevich V. The semantic structure of the lexicon of Grigory Pechorin in the novel "A hero of our time" by M. Lermontov

The article presents a four-stage hierarchy of word distribution within the lexicon of the linguistic personality of Grigory Pechorin in the novel "A hero of our time" by M. Lermontov. The top of this hierarchy is represented by macroclasses in which semantic fields are distinguished. Then these semantic fields fall into lexico-semantic groups with subordinate subgroups. During the first stage of the study, all the words of Grigory Pechorin were selected and categorized into macroclasses (parts of speech) by the continuous sampling method. During the second stage of the study, the selected units were organized into different semantic fields within the macroclasses.

Thus, the analysis revealed the predominance of pronouns over all parts of speech. Nouns and verbs also prevail in the character's lexicon. However, it is not a specific feature of the individual vocabulary of the hero, since it is a language universal. The priority of nouns over verbs was also noted. This distribution of parts of speech is not entirely typical of a male language personality since the predominance of a name over action is a typical trait of female speech. We can also trace that adjectives prevail over adverbs and it is not an entirely typical trait of a male language personality too. The results of the research can be used in the process of studying the features of the structure of linguistic personality. It can also help to identify the structural features of the individual vocabulary of male and female language personalities.

Key words: vocabulary, verbal-semantic level, macroclasses, semantic fields.

Постановка проблемы и ее связь с важными научными задачами. В настоящее время к вопросу изучения языковой личности обращается все больше лингвистов. Это связано с тем, что в последние десятилетия интерес лингвистов в большей степени переключился с объекта познания, т. е. с вопросов функционирования языка, на субъекта, т. е. на человека, который пользуется языком [Vasilenka / Василенка, Ryngevich / Рынгевич 2017 : 73]. Антропоцентрическая парадигма современного языкознания привела к повышению интереса ученых к проблеме индивидуального лексикона. По мнению А. Залевской, проблема заключается в том, что "пользующийся языком человек фактически не различает слово и именуемую им вещь, для него важны признаки именуемого объекта (действия, состояния и т. д.), связанные с этим объектом ситуации, эмоционально-оценочные переживания, возможные следствия и перспективы, а также многое другое, что выходит далеко за рамки логико-рационального описания языковых явлений" [Zalevskaya / Залевская 2014 : 9], т. е. "лингвист анализирует

слово как **имя** вещи, а для носителя языка существенно прежде всего имя **вещи** как таковой, к тому же включённой в некоторую ситуацию и увязываемой с определённым эмоционально-оценочным отношением-переживанием”. Это связано с тем, “что во втором случае актуализируются связи по более широкому кругу оснований, к тому же оказываются значимыми многие факторы, выходящие за пределы компетенции лингвистики (личностные, социальные, ситуативно-обусловленные и т. д.)” [Zalevskaya / Залевская 2014 : 9].

Анализ последних исследований и публикаций.

В последние десятилетия задачи теории языка перестали включать в себя лишь описание его системы, которая рассматривается сама в себе и для себя. Специально отобранные и специально обработанные данные стали “использоваться для освещения более широкого круга проблем, касающихся как природы человеческого разума и интеллекта, так и его поведения, проявляющегося во всех процессах взаимодействия человека с окружающим его миром и другими людьми” [Kubryakova / Кубрякова 2004 : 9]. Изучение языка дало доступ ко всем ментальным процессам, которые происходят в голове человека и определяют его бытие и функционирование в обществе. Из этого следует, что язык представляет собой один из когнитивных механизмов. С его помощью можно одновременно вынести суждения не только о рассматриваемых языковых явлениях, но и о стоящих за ними ментальных сущностях – концептах, концептуальных структурах как структурах знания и опыта, мнений и оценок, планов и целей, установок и убеждений [Kubryakova / Кубрякова 2004 : 13]. Одним из ключевых понятий когнитивного подхода является категоризация, под которой Е. Кубрякова понимает “главный способ придать воспринятому миру упорядоченный характер, систематизировать как-то наблюдаемое и увидеть в нем сходство одних явлений в противовес различию других” [Kubryakova / Кубрякова 2004 : 96]. Очевидно, что для того, чтобы упорядочить воспринятое, нам необходимы слова и группы, с помощью которых можно будет систематизировать наблюдаемое.

По мнению А. Залевской, “за словом у индивида лежит широчайшая сеть разнородных, многократно пересекающихся связей, устанавливаемых по множеству оснований разных модальностей и уровней обобщенности” [Zalevskaya / Залевская 2014 : 9], слово дает доступ к единой информационной базе человека, формирующейся по закономерностям психической жизни индивида, но под контролем социума и – шире – культуры [Zalevskaya / Залевская 2014 : 11].

Известно, что “распределение слов если и не вполне диктуется существующим положением дел в мире, то во всяком случае с ним вполне согласовано”, что “классификации в языке хранят в себе черты естественных классификаций”, а черты языковых классификаций ярко проявляются на всех уровнях строения языка, – не составляют в этом смысле исключения и части речи [Kubryakova / Кубрякова 2004 : 99].

Цель и задачи исследования. Цель статьи – выявить специфику того, как распределяются слова в индивидуальном лексиконе главного персонажа романа Григория Печорина. Сопутствующие задачи статьи включают в себя отбор всех реплик персонажа, составление индивидуального лексикона на основе полученных данных.

Актуальность исследования структуры лексикона обусловлена его влиянием на формирование языковой личности, а также необходимостью решения философской проблемы формирования субъективного образа объективного мира [Zalevskaya / Залевская 1990 : 3].

Изложение основного материала исследования. Ввиду того, что изучение языковой личности по системе, предложенной Ю. Карауловым [Karaulov / Караулов 1987], предполагает составление индивидуального лексикона, в котором выделяются лексико-семантические группы, а в них – наиболее частотные лексемы, на основе которых определяются индивидуальные семантические поля, рассмотрим четырехступенчатую иерархию распределения слов внутри лексикона. Отметим, что в данном исследовании единицы индивидуального лексикона в первую очередь распределяются по макроклассам – частям речи, которые в соответствии

с имеющимися традициями представляют собой вершину иерархии, а затем по семантическим полям, внутри которых далее выделяются подполя, в них – отдельные лексико-семантические группы. Наиболее объемные лексико-семантические группы могут делиться на подгруппы [Leksiko-semanticheskiye / Лексико-семантические 1988 : 9]. Такая иерархия обуславливает постепенное изучение каждого компонента составляющего индивидуальные семантические поля.

На данном этапе исследования рассмотрим значимость частей речи в процессе изучения и отражения языковой личности главного персонажа романа М. Лермонтова “Герой нашего времени” Григория Печорина.

В своей работе “Язык и знание” Е. Кубрякова рассматривает части речи “как классы слов, служащие членению мира и сортировке разных фрагментов его бытия” [Kubryakova / Кубрякова 2004 : 10–11]. Несмотря на то, что “за разными частями речи стоят разные когнитивные (концептуальные) структуры” [Kubryakova / Кубрякова 2004 : 98], такое членение “соответствует онтологии мира, с той, однако, оговоркой, что мир “как он есть” пропущен все же через голову человека и отражен там поэтому в том виде, в каком он и его восприятие ограничено, во-первых, биологически (тем, что свойственно человеку как определенному живому организму), во-вторых социально (в широком понимании этого условия, т. е. включения в него всего того, что делает человека детищем своего времени, своей эпохи, цивилизации, своего общества и т. п.) и, в-третьих, прагматически, что предполагает оценку воспринятого по его значимости для совершаемой человеком деятельности и его общего благополучия (выживания)” [там же]. Таким образом, мы можем сказать, что части речи являются одной из форм хранения информации о мире в мозгу человека.

Рассмотрим подробнее особенности индивидуального лексикона главного героя романа.

В речи Григория Печорина было выделено 6 фрагментов, в которых герой обращается к себе, 14 фрагментов монологического характера, которые адресованы разным героям, 25 фрагментов представлены в письменном формате

(записки, письма), остальные фрагменты относятся к прямым высказываниям героя.

На первом этапе исследования методом сплошной выборки были отобраны и распределены по макроклассам (частям речи) все слова Григория Печорина.

Индивидуальный лексикон Григория Печорина включает в себя 3 212 позиций и представлен следующими макроклассами: слова указующие (местоимения), слова именующие (имена существительные), слова, именующие признак процессуальный (глаголы), слова, именующие признак непроцессуальный (прилагательные), и слова, именующие признак непроцессуальный (наречия, предикативы).

Таблица 1

*Индивидуальный лексикон Григория Печорина
в романе М. Лермонтова “Герой нашего времени”*

Макрокласс	Количество позиций / общее количество употреблений
Слова указующие (местоимения)	52 / 4 345
Слова именующие (существительные)	1 264 / 4 675
Слова, именующие признак процессуальный (глаголы)	1 098 / 4 109
Слова, именующие признак непроцессуальный (прилагательные)	602 / 1 654
Слова, именующие признак непроцессуальный (наречия)	196 / 1 202
Всего	3 212 / 15 985

На втором этапе отобранные единицы были распределены по разным группам внутри выделенных макроклассов, так как с точки зрения семантики слова могут входить в разные группы в зависимости от контекста. Однако Г. Щур в своей работе “Теории поля в лингвистике” пишет, что большинство лексем, входящих в одну и ту же группу, может не обладать общим значением, но для них может быть характерно наличие общей функции “в том смысле, что они, как и лексемы с общим значением используются для обозначения различных сторон интеллектуальной или эмоциональной жизни человека” [Shchur / Щур 1974 : 28]. Становится очевидным, что однозначно разбить лексику на

семантические группы нельзя, так как “лексическая система в целом представляет собой единство многих разнородных и, главное, пересекающихся классов слов: грамматических, лексико-грамматических, тематических, словообразовательных и лексико-семантических (вплоть до синонимических рядов)” [Leksiko-semanticheskiye / Лексико-семантические 1988 : 8]. Из этого вытекает необходимость охарактеризовать понятие “семантическое поле”.

По мнению Г. Щура, “в языкознании категория “поле” чаще всего постулируется лексике и семантике и трактуется как понятийная или ассоциативная категория” [Shchur / Щур 1974 : 146]. Пониманию природы термина “поле” “может способствовать рассмотрение общеизвестных фактов, позволяющих говорить о существовании в языке по крайней мере двух принципов группировки лингвистических элементов и о том, что объединение в группы является естественным способом существования любых элементов, а также о том, что не все группы лингвистических элементов имеют одинаковую природу” [Shchur / Щур 1974 : 156]. Г. Щур выделяет основные принципы группировки лингвистических элементов: 1) принцип инвариантности, 2) функциональный принцип. Большое внимание исследователь уделяет функциональному принципу и структурным функциям элементов, так как “лишь определенные классы фонем, морфем, слов, семантических групп обуславливают возникновение данных типов структур (морфем, лексем, синтагм)” [Shchur / Щур 1974 : 157]. Из этого следует, что в семантическом поле только определенные классы конкретизируют другие классы или взаимодействуют с ними. То есть, “сами связанные элементы могут и не быть рядом в данной последовательности элементов и могут находиться в разных окружениях” [там же]. Это доказывает правомерность утверждения, что семантическое поле может объединять слова разных частей речи, с той оговоркой, что все они должны иметь интегральную сему [Khashimov / Хашимов 2015 : 211].

Вслед за Г. Щуром под семантическими полями будем понимать слова, которые составляют эти поля, обладают общими или сходными функциями и относятся к определенной

сфере действительности и, следовательно, отражают субъективный опыт индивидуума [Shchur / Щур 1974 : 87]. Данную трактовку семантического поля исследователь объясняет тем, что в данном случае “поле рассматривается не как онтологический феномен и один из способов существования лингвистических явлений, следовательно, имеющий парадигматическую природу, а как совокупность элементов, в том числе ассоциативных групп слов и устойчивых словосочетаний синтагматической природы” [там же]. Такой подход позволяет нам рассматривать не только семантические поля в общем, но и на их основе выделять индивидуальные семантические поля.

Далее рассмотрим подробнее макроклассы и входящие в них семантические поля:

1. Слова указующие (местоимения). Данный макроклас представлен 52 позициями и включает в себя 2 семантических поля:

- а) “Указание на предмет” – 26 позиций;
- б) “Указание на непроцессуальный признак” – 26 позиций.

2. Слова именующие (имена существительные). Данный макроклас представлен 1 264 позициями и включает в себя 5 семантических полей:

- а) “Конкретный предмет: все живое” – 245 позиции;
- б) “Конкретный предмет: вещи” – 302 позиции;
- в) “Природные явления, стихии” – 58 позиций;
- г) “Географические объекты” – 22 позиции;
- д) “Отвлеченные понятия: явления, ситуации, события” – 637 позиций.

Стоит отметить, что семантическое поле “Слова, именующие отвлеченное понятие: явление, ситуацию, событие” представлено отличительно широкой классификацией и включает в себя 13 лексико-семантических групп.

3. Слова, именующие признак процессуальный (глаголы). Данный макроклас представлен 1 098 позициями и включает в себя 3 семантических поля:

- а) “Действие и деятельность” – 665 позиций;
- б) “Бытие, состояние, качество” – 311 позиций;

в) “Отношение” – 122 позиции.

Стоит отметить, что семантическое поле “Действие” представлено также отличительно широкой классификацией и включает в себя 9 лексико-семантических групп, которые в свою очередь делятся на конкретизирующие подгруппы. Например, группа “Физическое воздействие на объект” представлена 15 конкретизирующими подгруппами. Также отметим, что группа “Интеллектуальная деятельность” представлена 13 конкретизирующими подгруппами. В то время как группа “Социальные тношения”, входящая в семантическое поле “Отношение”, делится на 9 конкретизирующих подгрупп.

4. Слова, именующие признак непроцессуальный (прилагательные). Данный макрокласс представлен 602 позициями и включает в себя 14 семантических полей:

- а) “Неживая природа” – 27 позиций;
- б) “Вещества и материалы” – 11 позиций;
- в) “Живая природа” – 17 позиций;
- г) “Человек как живое существо” – 17 позиций;
- д) “Населенный пункт” – 10 позиций;
- е) “Нации” – 17 позиций;
- ж) “Родственные и семейные отношения” – 2 позиции;
- з) “Человек и его внутренний мир” – 204 позиции;
- и) “Язык и речь” – 9 позиций;
- к) “Сверхъестественное” – 3 позиции;
- л) “Общественно-государственная сфера” – 36 позиций;
- м) “Социальная сфера жизни человека” – 28 позиций;
- н) “Восприятие окружающего мира” – 161 позиция;
- о) “Универсальные представления, смыслы и отношения” – 60 позиций.

Отметим, что семантическое поле “Неживая природа” включает в себя 10 лексико-семантических групп. Однако семантическое поле “Человек и его внутренний мир” является самым обширным и включает в себя лексико-семантическую группу “Эмоции”, в которую входит 17 конкретизирующих подгрупп. В семантическое поле “Универсальные представления, смыслы и отношения” входит группа “Универсальные смыслы”, которая включает в себя 10 конкретизирующих подгрупп.

Семантическое поле “Общественно-государственная сфера” включает в себя 9 подгрупп, в то время как “Восприятие окружающего мира” представлено 8 подгруппами.

5. Слова, именующие признак непроцессуальный (наречия, предикативы). Данный макроклас представлен 196 позициями и включает в себя 10 семантических полей:

- а) “Образ действия” – 48 позиций;
- б) “Время” – 49 позиций;
- в) “Место” – 36 позиций;
- г) “Мера и степень” – 22 позиции;
- д) “Совокупность” – 3 позиции;
- е) “Качество” – 26 позиций;
- ж) “Причина” – 3 позиции;
- з) “Цель” – 1 позиция;
- и) “Мнение” – 1 позиция;
- к) “Модальность” – 7 позиций.

Выводы и перспективы дальнейших научных исследований. Таким образом, в ходе анализа в словаре Григория Печорина было отмечено преобладание имен существительных и глаголов, что не является специфическим признаком индивидуального лексикона героя, так как является языковой универсалией. Также был отмечен приоритет существительных (1 264 позиции) над глаголами (1 098 позиций) как по количеству позиций, так и по общему количеству употреблений (4 675 и 4 109 соответственно). Такое распределение слов по макрокласам является не совсем типичным для мужской языковой личности, так как преобладание наименования над действием является типичным свойством женской речи. Также можно проследить числовое превосходство прилагательных над наречиями как по количеству позиций (602 позиции прилагательных и 196 позиций наречий), так и по количеству употреблений (1 654 и 1 202 соответственно).

Результаты исследования могут быть использованы в процессе изучения особенностей структуры языковой личности и выявления особенностей строения индивидуального лексикона мужской и женской языковых личностей.

Литература

1. Земская Е. А. Особенности мужской и женской речи. Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект : учеб. пособие / под ред. Е. Земской, Д. Шмелева. Москва : Наука, 1993. 219 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 262 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
4. Лексико-семантические группы русских глаголов : учеб. слов.-справ. / под общ. ред. Т. В. Матвеевой. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1988. 152 с.
5. Рынговіч В. В., Васіленка К. М. Моўная асоба Ганны Карэнінай у літаратурным дыскурсе і кінадыскурсе. *Вестник Минского государственного лингвистического ун-та. Серия 1. Филология*. 2017. С. 73–79.
6. Хашимов Р. И. Семантическое поле слов и его элементы. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2015. № 4(46). Ч. 2. С. 209–213.
7. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике. Москва : Наука, 1974. 256 с.
8. Zalevskaya A. Interfacial theory of word meaning: a psycholinguistic approach. London : International Academy of Science and Higher Education, 2014. 188 p.

References

1. Zemskaya E. A. Osobennosti muzhskoy i zhenskoy rechi. Russkiy yazyk v ego funktsionirovanii: kommunikativno-pragmaticheskiy aspekt : ucheb. posobie / pod red. E. Zemskoy, D. Shmeleva. Moskva : Nauka, 1993. 219 s.
2. Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost. Moskva : Nauka, 1987. 262 s.
3. Kubryakova E. S. Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyike: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyika v poznanii mira. Moskva : Yazyiki slavyanskoj kulturyi, 2004. 560 s.
4. Leksiko-semanticheskie gruppyi russkih glagolov : ucheb. slov.-sprav. / pod obsch. red. T. V. Matveevoy. Sverdlovsk : Izd-vo Ural. un-ta, 1988. 152 s.
5. Ryngevich V. V., Vasilenka K. M. Mounaya asoba Ganny Kareninay u litaraturnym diskurse i kinadyskurse. *Vestnik Minskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo un-ta. Seriya 1. Filologiya*. 2017. S. 73–79.
6. Hashimov R. I. Semanticheskoe pole slov i ego elementy. *Filologicheskie nauki. Voprosyi teorii i praktiki*. 2015. № 4 (46). Ch. 2. S. 209–213.
7. Schur G. S. Teorii polya v lingvistike. Moskva : Nauka, 1974. 256 s.
8. Zalevskaya A. Interfacial theory of word meaning: a psycholinguistic approach. London : International Academy of Science and Higher Education, 2014. 188 p.

*Стаття надійшла до редакції 17.10.2019 р.
Прийнята до друку 19.11.2019 р.*

УДК 378.016:811.161.2'276.6

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Наталія Березовська-Савчук, Любов Цоуфал

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
n.a.berezovskasavchuk@gmail.com, l.s.tsoufal@gmail.com*

Березовська-Савчук Н., Цоуфал Л. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності у процесі вивчення української мови професійного спілкування

У статті проаналізовано процес формування комунікативної компетентності під час вивчення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, названо чинники успішної комунікації в професійній діяльності, запропоновано систему завдань, яка сприятиме виробленню вмінь і навичок успішної мовленнєвої поведінки. Акцентовано на тому, що ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх учителів залежить від розвитку мовної особистості, актуалізації найважливіших теоретичних відомостей, моделювання мовних ситуацій, які вимагають від здобувачів вищої освіти правильної комунікативної поведінки, стимулюють комунікативну активність.

Ключові слова: комунікативна компетентність, мовленнєва діяльність, професійне спілкування, комунікативна активність, культура мовлення.

Березовская-Савчук Н., Цоуфал Л. Лингводидактические основы формирования коммуникативной компетентности в процессе изучения украинского языка профессионального общения

В статье проанализирован процесс формирования коммуникативной компетентности в процессе изучения дисциплины “Украинский язык профессиональной направленности”, названы факторы успешной коммуникации в профессиональной деятельности, предложена система заданий, способствующих выработке умений и навыков успешного речевого поведения. Определено, что эффективное формирование коммуникативной компетентности будущих учителей зависит от развития языковой личности, актуализации важнейших теоретических сведений, моделирования речевых

ситуаций, которые требуют от соискателей высшего образования правильного коммуникативного поведения, стимулируют коммуникативную активность.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, речевая деятельность, профессиональное общение, коммуникативная активность, культура речи.

Berezovska-Savchuk N., Tsoufal L. Linguo-didactic principles of the communicative competence formation in the process of studying the Ukrainian language for professional communication

The process of the communicative competence formation during studying the discipline “Ukrainian (for occupational purposes)” is analyzed in the article taking into account the demands of individually oriented, activity and communicative, and competence approaches to the training of a highly qualified specialist that is able to meet competition on the job market; the factors of successful communication in the professional activity are named; a system of tasks is offered which will facilitate skills of successful speech behaviour. It is defined that effective formation of future teachers’ communicative competence is realized through the following some basic pedagogical conditions of a language person development; through the actualization of the most significant theoretical information via using generalized tables and prompts; through the language situations modelling in the educational process as they demand right communicative behaviour from the applicants of higher education and stimulate their communicative activity. The examples of tasks and exercises are offered which enhance the process of the communicative competence formation of the applicants of higher education and actualize proper literary norms through the culture prism of documenting official texts of proper samples; determine the choice of language means which is appropriate for communicative situation; improve the skills of creating one’s own product of communication activity in oral and written forms. The educational material is introduced in order to enrich students’ active vocabulary with terminological and professional lexis of occupational and pedagogical trends.

Key words: communicative competence, speech activity, professional communication, communicative activity, culture of speech.

Постановка проблеми та її зв’язок з важливими науковими завданнями. Викладання української мови професійного спілкування для студентів у закладах вищої освіти передбачає формування комунікативних навичок майбутніх спеціалістів, студіювання особливостей професійної комунікації з урахуванням вимог особистісно орієнтованого, діяльнісно-комунікативного й компетентісного підходів до підготовки висококваліфікованого, конкурентоспроможного на ринку праці фахівця.

Вивчаючи курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, студенти набувають теоретичних знань про етикет і культурну мовного спілкування у вищій школі та подальшій професійній діяльності, засвоюють відомості про культуру документування різних зразків текстів офіційно-ділового стилю, правила їх укладання, стилістичного редагування, формують стійкі комунікативні компетенції, потрібні у професійному спілкуванні, що забезпечить успішну професійну мовнокомунікативну діяльність.

Головними завданнями навчання української мови професійного спілкування є розкриття основних відомостей про нормативність сучасної української літературної мови (фонетичні, орфоепічні, акцентуаційні, графічні, лексичні, фразеологічні, граматичні, пунктуаційні, стилістичні норми); формування вмій і практичних навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних сферах професійного мовлення; збагачення активного словника студентів термінологічною й фаховою лексикою галузевого й педагогічного спрямування; формування навичок роботи з текстами різних стилів і жанрів залежно від мети мовлення й сфери спілкування; подання відомостей про культуру документування різних зразків текстів офіційно-ділового стилю, засвоєння правил їх укладання, стилістичного редагування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливе значення для розв’язання проблем українськомовного навчання, когнітивного, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного й інших підходів до навчання мови мають праці З. Бакум, Н. Бібік, О. Біляєва, М. Вашуленка, О. Горошкіної, Е. Зеєр, І. Зимньої, С. Карамана, О. Локшиної, М. Плющ, О. Пометун, О. Савченко, Г. Шелехової та ін.

Основи формування комунікативної професійної компетентності майбутніх фахівців заклали у своїх дослідженнях В. Андрущенко, Ф. Бацевич, В. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, О. Кульчицька, З. Курлянд, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Пехота, О. Савченко, М. Чобітько, О. Шестопалюк, S. Blum-Kylka, M. Canale, K. Korhonen, E. Levenstone, E. Tarone та ін. Методичну систему формування мовнокомунікативної

професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей, розроблену за допомогою загальнодидактичних і власне методичних принципів навчання української мови у вищій школі, запропонувала К. Климова [Klymova / Климова 2010]. Актуальні питання методики аудиторних і позааудиторних занять із розвитку українського професійного мовлення студентів-нефілологів висвітлює І. Дроздова [Drozdova / Дроздова 2014].

Мета наукової розвідки – оприлюднення досвіду формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні суспільно-економічні зміни, зростання в умовах мобільного ринку праці соціальної ролі особистості актуалізують проблему успішної комунікативної діяльності фахівців будь-якої професійної сфери, зокрема й майбутніх учителів. Відсутність комунікативного потенціалу, належного рівня сформованості умінь і навичок ефективного спілкування унеможливує якісну реалізацію комунікативних інтенцій у різних життєвих ситуаціях, повноцінне виконання професійних посадових обов'язків.

Автори словника-довідника з української лінгводидактики трактують компетентність як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання; необхідний комплекс знань, навичок та досвіду, що дозволяють ефективно здійснювати діяльність або певну функцію. Компетентність містить знання, уміння і навички, досвід, цінності, ставлення, що можуть цілісно реалізуватися у процесі конкретної навчальної ситуації; очікувані й вимірювані досягнення, що підтверджують здатність (спроможність) <...> виконувати певні дії самостійно після засвоєння програмового матеріалу. Компетентність виявляється в певному контексті, коли є ситуація, де вона використовується [Slovyuk-dovidnyk / Словник-довідник 2015 : 111–112].

Підвищення якості підготовки майбутніх фахівців характеризується зосередженням уваги на формуванні професійної компетентності, у структурі якої виділяють комунікативну, що становить комунікативний потенціал

особистості, характеризує її комунікативні здібності, можливості й визначає якість і успішність спілкування.

У пропонованій статті комунікативну компетентність розглядаємо як здатність особистості в результаті засвоєння теоретичних знань із мови володіти практичними вміннями і навичками вербальної та невербальної комунікації.

Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів відбувається за дотримання основних педагогічних умов:

- застосування особистісно орієнтованого підходу в навчанні, спрямованого на розвиток діалогічної взаємодії між викладачами і студентами;

- моделювання реальних професійних і виробничих умов спілкування задля залучення кожного студента до практичної комунікативної діяльності;

- використання навчальних завдань і вправ, спрямованих на підвищення комунікативної активності студентів [Berezovska-Savchuk / Березовська-Савчук 2015 : 426].

Освітній процес на сучасному етапі орієнтує його учасників на дотримання таких принципів, як гуманізація, гуманітаризація, оптимізація, демократизація. Однак під демократизацією освіти часто розуміють лише принцип дотримання прав і свобод студентів, водночас викладачів закладів вищої освіти постійно застерігають щодо порушення цього принципу. Очевидно, що такий підхід зумовлює спотворене розуміння студентами їхніх обов'язків, призводить до погіршення навчальної дисципліни і, як наслідок, знижує якість одержаних освітніх послуг. Тому важливим чинником вважаємо мотивацію студентів до оволодіння українською мовою професійного спілкування через застосування системи завдань, яка сприяла б успішній комунікації у професійній діяльності, розвитку креативних здібностей студентів, спонукала до самореалізації фахівців, активізувала пізнавальні інтереси, реалізувала евристичні здібності як визначальні для формування професійної майстерності й конкурентоздатності сучасного фахівця.

Ефективною у виробленні комунікативних умінь є система завдань, запропонована авторами практикуму “Українська мова професійного спілкування в аспекті теорії стилів та культури мовлення”, якісне виконання яких передбачає осмислення певних лінгвістичних відомостей, представлених у теоретичному довідникові задля потрактування найосновніших понять, розв’язання тих чи тих проблемних питань у процесі аналітико-синтетичної діяльності. Подані у практикумі матеріали уможливають у межах однієї теми ознайомлення студентів із певними лінгвістичними нормами, стилістичними особливостями мовних фактів, передбачають виконання критичного аналізу текстових зразків і створення висловлювань задля формування комунікативної компетентності студентів. Основні теоретичні положення узагальнено й представлено у вигляді роз’яснювальних таблиць, що значно підвищує рівень розуміння та засвоєння навчального матеріалу, сприяє його свідомому засвоєнню та запам’ятовуванню. Наведемо приклади такої форми подачі матеріалу до теми “Основи культури усного мовлення” [Koloiz, Berezovska-Savchuk / Колоїз, Березовська-Савчук 2019 : 96–99]:

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДОВІДНИК

Бесіда ділова – діалогічний або полілогічний різновид міжперсональної чи публічної комунікації, який передбачає обговорення повідомлення на будь-яку тему, що стосується певної сфери діяльності.

Комунікація професійна усна – форма професійного спілкування, що передбачає відповідні способи взаємодії між комунікантами за допомогою вербальних (словесних) і невербальних (поза, жести, міміка, зовнішній вигляд і т. ін.) засобів.

Нарада ділова – усна форма професійного спілкування, що передбачає певну кількість учасників, які в певному місці і в попередньо визначений час обговорюють важливі проблеми й приймають відповідні рішення.

Співбесіда з роботодавцем – діалогічний різновид ділової бесіди, під час якої роботодавець оцінює претендента на вакантну посаду.

Стиль мовлення індивідуальний – сукупність ознак, що визначають індивідуальну манеру спілкування, яку пов’язують як з вербальними, так і невербальними характеристиками, зокрема голосом, інтонацією, жестами, темпом викладу, підходом до відбору тих чи тих фактів, мовних засобів впливу і т. ін.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

Стратегія мовленнєвого спілкування – загальна схема дій учасників комунікації, що сприяє досягненню певної мети, контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації.

Тактика спілкування – система послідовних дій, що сприяють реалізації обраної стратегії.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Таблиця 15.1. Індивідуальні та колективні форми професійного спілкування

№ з/п	Принципи диференціації	Різновиди
1.	Спосіб взаємодії	а) монологічне; б) діалогічне; в) полілогічне.
2.	Канал комунікації	а) безпосереднє (“очі в очі”); б) опосередковане (телефон, радіо, телебачення).
3.	Зміст повідомлення	а) офіційно-побутове; б) офіційно-ділове.

Таблиця 15.2. Особливості різновидів професійного спілкування

№ з/п	Різновид	Потракування
1.	Формальне (“контакт масок”)	не прагнуть зрозуміти співбесідника, використовують звичні маски
2.	Примітивне	оцінюють співбесідника як потрібний або такий, що заважає об’єкту (якщо потрібний, – вступають у контакт, якщо заважає, – відштовхують)
3.	Формально-рольове	нехтують співбесідником як таким, керуються його соціальною роллю
4.	Маніпулятивне	використовують співбесідника задля власної вигоди
5.	Світське	говорять не те, що думають

Таблиця 15.3. Різновиди ділових нарад та ділових бесід

№ з/п	Різновид	Диференціація	Потракування
1.	Ділова нарада	а) інформаційна (директивна й інструктивна)	репрезентує важливу інформацію (зазвичай на ній повідомляють про нові факти, положення, постанови і т. ін.) задля її подальшого обговорення
		б) оперативна (диспетчерська)	репрезентує оперативну інформацію, що потребує швидкого реагування й

			негайного прийняття відповідного рішення
		в) дискусійна	продукує ефективні та конструктивні рішення важливих проблем у результаті обговорення певних думок, версій, гіпотез
		г) виробнича	репрезентує важливу інформацію, яку не можна відкласти і яка потребує нагального обговорення
2.	Ділова бесіда	а) індивідуальна	розрахована на обмін думками щодо з'ясування тих чи тих виробничих питань, непорозумінь, залагодження конфлікту і т. ін. між двома особами
		б) колективна	розрахована на обмін думками щодо з'ясування тих чи тих виробничих питань, непорозумінь, залагодження конфліктів і т. ін. між кількома особами

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

***Завдання 1.** Прочитайте запропонований фрагмент із підручника (Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2011. С.150–151). Прокоментуйте відповідну інформацію щодо функції спілкування. Змодельуйте кілька ситуацій, які підтверджують їх реалізацію, зокрема в усній формі.*

***Завдання 2.** Змодельуйте стратегії і тактики поведінки під час ділової бесіди при колективному обговоренні питання порушення трудової дисципліни в академічній групі.*

Засвоєння навчального матеріалу на достатньому рівні, виконання системи завдань сприятиме виробленню умінь і навичок успішної мовленнєвої діяльності в майбутній професійній сфері (реалізація комунікативної інтенції за допомогою правильного, доцільного, вмотивованого і точного використання мовних засобів, оволодіння культурою монологу, діалогу та полілогу, збагачення словникового запасу студентів фаховою термінологією, вибір раціональних способів досягнення поставленої мети засобами української мови).

Завдання на моделювання реальних професійних і виробничих умов спілкування, подані у практикумі, мотивують студентів застосовувати знання мови на практиці, правильно поєднувати мовні одиниці, здійснювати мовленнєву діяльність відповідно до комунікативної мети, добирати необхідні форми й типи мовлення, урахувувати функційно-стильові різновиди

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

мовлення, вміння взаємодіяти з людьми і подіями, працювати в групі, презентувати себе засобами мовленнєвої комунікації
Наприклад:

Завдання 3. Запропоновану **Таблицю 2.4. Мовно-етикетні формули в різних мовленнєвих ситуаціях** доповніть ситуаціями спілкування і власними зразками етикетних формул.

Завдання 4. У яких зразках офіційно-ділових текстів використовують такі дієслова, як-от: **надати, звільнити, прийняти, захарувати, перевести, нарахувати, оплатити**? Проілюструйте ситуації їх уживання.

Завдання 5. Змоделюйте певну ситуацію зі студентського життя, розв'язанню якої може сприяти рішення Міністерства освіти і науки України. Відповідно до чинних вимог документування створіть офіційно-діловий текст, кваліфікований як лист-прохання. Схарактеризуйте реквізити, мовностилістичні особливості.

Завдання 6. Створіть офіційно-ділові тексти, кваліфіковані як ініціативний або рекламний лист (на вибір), використовуючи дієслівні форми на зразок **представляємо, пропонуємо, звертаємо увагу, інформуємо, надсилаємо, додаємо, дякуємо, висловлюємо вдячність**.

Завдання 7. Керуючись чинними вимогами до документування офіційно-ділових текстів колегіальних органів, доповніть запропоновані формуляри інформацією, якої не вистачає. Схарактеризуйте їх стосовно мовностилістичного й технічного оформлення, особливостей використання дієслівних граматичних форм, побудови речень, ускладнених дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами, і т. ін. За потреби здійсніть стилістичне редагування.

Завдання 8. Прочитайте запропонований фрагмент із підручника (Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2011. С. 150–151). Прокоментуйте відповідну інформацію щодо функцій спілкування. Змоделюйте кілька ситуацій, які підтверджують їх реалізацію, зокрема в усній формі.

Завдання 9. Найуживаніші формули мовленнєвого етикету оформіть у вигляді зв'язного тексту (спілкування студент – декан, студент – ректор, студент – викладач тієї чи тієї дисципліни).

Задля мотивації студентів до оволодіння комунікативною компетентністю доцільно акцентувати увагу на важливості сформованості вміння враховувати особливості співрозмовника (вік, обізнаність у певній фаховій сфері, рівень знайомства, соціальний статус тощо) під час установалення контакту, аргументованого викладу думок, толерантного спростування чужої думки, стимулювання співрозмовника до продовження бесіди, адже майбутнім учителям необхідно буде ефективно

спілкуватися у професійній діяльності з колегами, учнями різних вікових груп, їхніми батьками, представниками громадських організацій, керівних органів і та ін. На нашу думку, моделювання комунікативних ситуацій в освітньому процесі є ефективним засобом навчання успішної комунікативної поведінки.

Оволодінню всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях сприяє подана у практикумі рубрика **ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!** [Koloiz, Berezovska-Savchuk / Колоїз, Березовська-Савчук 2019 : 35, 75, 82, 95, 101, 106, 110], як-от:

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Відповідно до чинних акцентуаційних норм правильно наголошуємо:

Адресний (“стосується вітального адреса”), *адресний* (“стосується адреси”), *алфавіт*, *асиметрія*, *арахіс*, *багаторазовий*, *байдуже бешкет*, *благівіст*, *близький*, *болотистий*, *бородавка*, *босніж*, *бойзнь*, *буришинівий*, *бюлетень*, *валовій*, *вантажівка*, *веретено*, *вершковий*, *взірцевий*, *видання*, *визвольний*, *вимбога*, *винагорода*, *віпадок*, *вирізний*, *вісїти*, *вітрат*, *вишиваний*, *вишиванка*, *відвезті*, *відгомін*, *вітчїм*.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Помилки у приїменниковому керуванні дуже часто стосуються приїменника по, що пов'язано з впливом російської мови:

<i>Російською мовою правильно</i>	<i>Українською мовою правильно</i>
<i>Комиссия по делам молодежи</i>	<i>Комісія у справах молоді</i>
<i>Комитет по борьбе с коррупцией</i>	<i>Комітет для боротьби з корупцією</i>
<i>Конференция по экономике</i>	<i>Конференція з економіки</i>
<i>Лекция по математике</i>	<i>Лекція з математики</i>
<i>Осталось по наследству</i>	<i>Залишилися у спадок</i>
<i>Отпуск по уходу за ребенком</i>	<i>Відпустка для догляду за дитиною</i>
<i>План по созданию</i>	<i>План для створення</i>
<i>По вине подчиненного</i>	<i>З вини підлеглого</i>
<i>По возвращении</i>	<i>Після повернення</i>
<i>По вторникам</i>	<i>Щовівторка</i>
<i>По делам службы</i>	<i>У службових справах</i>
<i>По заказу телезрителей</i>	<i>На замовлення телеглядачів</i>
<i>По инициативе предприятия</i>	<i>З ініціативи підприємства</i>
<i>По истечению срока</i>	<i>Після закінчення терміну</i>
<i>По итогам квартала</i>	<i>За підсумками кварталу</i>
<i>По невнимательности</i>	<i>Через неуважність</i>
<i>По просьбе коллеги</i>	<i>На прохання колеги</i>

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

<i>По многим причинам</i>	<i>З багатьох причин</i>
<i>По отношению к делу</i>	<i>Щодо справи</i>
<i>По приказу ректора</i>	<i>За наказом ректора</i>
<i>По результатам</i>	<i>За результатами</i>
<i>По собственному желанию</i>	<i>За власним бажанням</i>
<i>По совместительству</i>	<i>За сумісництвом</i>
<i>По специальности</i>	<i>За фахом</i>
<i>По почте</i>	<i>Поштою</i>
<i>По требованию коллектива</i>	<i>На вимогу колективу</i>
<i>По уважительной причине</i>	<i>Через поважну причину</i>
<i>По указанию декана</i>	<i>За вказівкою декана</i>
<i>Проректор по научной работе</i>	<i>Проректор з наукової роботи</i>

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

1. У числівниках від одинадцяти до дев'ятнадцяти наголос падає лише на склад на: *одина́дцять, чотирна́дцять, вісімна́дцять*.

2. У відмінкових формах на -и названі числівники зберігають наголос на цьому ж складі: *одина́дцяти, двана́дцяти, чотирна́дцяти, сімна́дцяти*.

3. У відмінкових формах на -ох, -ом наголос переходить на останній склад: *одинадцятьо́х, чотирнадцятьо́х, сімнадцятьо́х, дванадцятьо́м, шістнадцятьо́м*.

4. У складних числівниках на -десят наголос знаходиться на останньому складі: *шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т*.

5. У формах непрямих відмінків цих числівників наголос переходить на закінчення: *п'ятдеся́ті, шістдеся́ті, сімдеся́ті*.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Відповідно до лексичних норм правильно використовуємо:

Ді́йовий – “здатний активно діяти або впливати на що-небудь; який дає бажаний результат”: *ді́йова допомога, ді́йова зброя*.

Діючий – “той, що діє, виконує певні функції”: *діюча модель, діючий агрегат*.

Дія́льний – “сповнений бажання діяти, здатний до активної діяльності”: *дія́льний голова, дія́льний працівник*.

Чи́нний – “який діє за певних умов, має юридичну силу”: *чи́нне законодавство, чи́нний правовис, чи́нні літературні норми*.

Дозві́льний – “вільний, не зайнятий якою-небудь працею”: *дозві́льний час, дозві́льний відпочинок*.

Дозві́льний – “який містить дозвіл на здійснення чогось”: *дозві́льний документ*.

Слу́тати – “порушити певний порядок чого-небудь, робити безладдя в чомусь”: *слу́тати поняття, слу́тати відомості*.

Спу́тати – “стягнути путом передні ноги коня або іншої тварини”: *спу́тати коня*.

Ти́ждень – “проміжок часу в сім днів”: *ти́ждень рідної мови*.

Неді́ля – “сьомий день тижня”: *із суботи на неді́лю*.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

3-поміж вимог до усного професійного мовлення виокремлюють:

- 1) чіткість, недвозначність формулювання думки;
- 2) логічність, смислова точність, небагатослівність;
- 3) відповідність між формою, змістом і ситуацією мовлення;
- 4) самобутність, нешаблонність ві словень;
- 7) переконливість;
- 8) милозвучність;
- 9) виразність дикції;
- 10) відповідність між силою голосу, темпом і ситуацією мовлення.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Публічний виступ потребує ретельної попередньої підготовки, що відбувається в кілька етапів:

1. Обдумування й окреслення проблеми, формулювання низки питань, виокремлення принципових положень.
2. Добір фактичного матеріалу, нагромадження потрібної інформації, її осмислення, відмежування головного від другорядного і т. ін.
3. Складання плану, визначення порядку розташування окремих частин тексту, їх послідовності та обсягу.
4. Складання тез виступу.
5. Написання остаточного тексту виступу.
6. Репетиція виступу.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Алло́ – вигук, що вживається при звертанні до особи під час розмови телефоном у значенні “СЛУХАЮ”, “СЛУХАЙТЕ”.

Слу́хавка – “частина телефонного апарата, безпосередньо призначена для слухання й говоріння”.

Тру́бка – “назва різних приладів чи їх частин, що мають форму невеликої труби”.

Представлені в рубриці матеріали актуалізують мнемонічну діяльність студентів, допомагають засвоїти акцентуаційні, лексичні, граматичні, стилістичні норми, а також містять лінгвометодичні поради щодо підготовки публічного виступу, доцільного користування невербальними засобами у процесі спілкування, основні вимоги усного професійного мовлення тощо. Форма подачі матеріалу у вигляді пам'ятки забезпечує реалізацію лінгводидактичних принципів системності, доступності, наочності.

Аналітичні завдання, що передбачають мовностилістичне редагування, дають змогу сформувати у здобувачів вищої освіти вміння аналізувати тексти, удосконалювати їх відповідно до чинних норм літературної мови, перевіряти й уточнювати

подану інформацію, оцінювати й удосконалювати стиль поданих фрагментів текстів. Наведемо приклади таких завдань [Koloiz, Berezovska-Savchuk / Колоїз, Березовська-Савчук 2019 : 85–86, 99]:

***Завдання 10.** Прочитайте поради претендентові на заміщення вакантної посади, що знаходяться у вільному доступі на сайті (URL : https://studopedia.com.ua/1_57110_poshirenih-pomilok-na-spivbesidi.html). Які з них, на Вашу думку, є слухними, а які викликають заперечення? Прокоментуйте, на яких важливих моментах не акцентовано. Здійсніть мовностилістичне редагування запропонованого фрагмента.*

***Завдання 11.** Опрацюйте “Положення про стипендіальні комісії у Криворізькому державному педагогічному університеті”, розміщене у вільному доступі на сайті (URL : <https://kdpu.edu.ua/pro-nas/dokumenty-universytetu/normatyvna-baza.html>). Назвіть основні реквізити. Зіставте відповідний зразок з “Інструкцією про корпоративну пошту Криворізького державного педагогічного університету”. Схарактеризуйте спільні й диференційні ознаки. Прокоментуйте подання тієї чи тієї інформації, мовностилістичне та технічне оформлення.*

Усунення комунікативних девіацій у чужому тексті передбачає вдосконалення навичок створення власного продукту мовленнєвої діяльності. Реконструкція й розширення фрагментів текстів, їх порівняльний аналіз, внесення додаткових компонентів, посилення функційної спрямованості, розгортання думки, змісту, опрацювання й удосконалення лексичної, фонетичної, граматичної, синтаксичної організації тексту, виправлення неточностей у структурі, технічних огріхів і помилок підвищують мовленнєву культуру, формують професійне мовлення майбутніх учителів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх учителів реалізується дотриманням основних педагогічних умов розвитку мовної особистості; актуалізацією найважливіших теоретичних відомостей через використання узагальнених таблиць і пам'яток; застосуванням системи завдань, спрямованої на вироблення умінь і навичок успішної комунікативної діяльності; моделюванням у навчальному процесі мовленнєвих ситуацій, які вимагають від здобувачів вищої освіти правильної комунікативної поведінки, стимулюють комунікативну активність.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні

дидактичних можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення української мови професійного спілкування.

Література

1. Березовська-Савчук Н. А. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей. *Філологічні студії* : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2015. Вип. 13. С. 425–433.

2. Дроздова І. П. Актуальні проблеми методики аудиторних і позааудиторних занять із розвитку українського професійного мовлення студентів-нефілологів. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Психологія і педагогіка”*. Острог : Вид-во Національного ун-ту “Острозька академія”, 2014. Вип. 29. С. 77–82.

3. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія. Житомир : РУТА, 2010. 562 с.

4. Колоїз Ж. В., Березовська-Савчук Н. А. Українська мова професійного спілкування в аспекті теорії стилів та культури мовлення : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 131 с.

5. Словник-довідник з української лінгводидактики / М. Пентиліук та ін. ; за заг. ред. проф. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

References

1. Berezovska-Savchuk N. A. Osoblyvosti formuvannya komunikatyvnoii kompetentnosti maibutnykh uchyteliv nefilolohichnykh spetsialnosti. *Filolohichni studii: Naukovi visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu* : zb. nauk. prats. Kryvyi Rih, 2015. Vyp. 13. P. 425–433.

2. Drozdova I. P. Aktualni problemy metodyky audytornykh i pozaaudytornykh zaniat iz rozvytku ukraiiinskoho profesiinoho movlennia studentiv-nefilolohiv. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Seriia “Psykhologhiia i pedahohika”*. Ostroh : Vyd-vo Natsionalnoho un-tu “Ostrozka akademiia”, 2014. Vyp. 29. P. 77–82.

3. Klymova K. Ya. Teoriia i praktyka formuvannya movnokomunikatyvnoii profesiinonii kompetentsii studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei pedahohichnykh universytetiv : monohrafiia. Zhytomyr : RUTA, 2010. 562 p.

4. Koloiz Zh. V., Berezovska-Savchuk N. A. Ukraiiinska mova profesiinoho spilkuvannia v aspekti teorii styliv ta movlennia : praktykum. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2019. 131 p.

5. Slovyk-dovidnyk z ukraiiinskoi lnhvodydaktyky / M. Pentyliuk ta in. ; za zah. red. prof. M. Pentyliuk. Kyiv : Lenvit, 2015. 320 p.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 378.016:811.111]:821.111 Льюїс

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ
МОВОЮ З ВИКОРИСТАННЯМ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ
(на матеріалі роману К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев,
чаклунка і стара шафа”)**

Юлія Єловська

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
julia.yelovska@gmail.com*

Єловська Ю. Методика навчання читання англійською мовою з використанням автентичних текстів для студентів спеціальних факультетів (на матеріалі роману К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і стара шафа”)

У статті проаналізовано сучасні підходи до навчання читання іноземною мовою, зокрема англійською. Розглянуто особливості й етапи роботи з автентичними текстами, які нині представлені в розвідках вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Запропоновано комплекс завдань для формування мовної й мовленнєвої компетентності студентів спеціальних факультетів із використання автентичних текстів на базі оригінального роману К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і стара шафа”.

Ключові слова: навчання читання, автентичний текст, дотекстовий етап, текстовий етап, післятекстовий етап.

Єловская Ю. Методика обучения чтению на английском языке с использованием аутентичных текстов для студентов специальных факультетов (на материале романа К. Льюиса “Хроники Нарнии: Лев, колдунья и волшебный шкаф”)

В статье проанализированы современные подходы к обучению чтению на иностранном языке (английском) с использованием аутентичных текстов. Рассмотрены особенности и этапы работы с аутентичными текстами, представленные в отечественном и зарубежном языкознании. Разработан комплекс упражнений для формирования языковой и речевой компетентности студентов специальных факультетов с использованием аутентичных текстов, на базе неадаптированного романа К. Льюиса “Хроники Нарнии: Лев, колдунья и волшебный шкаф”.

Ключевые слова: обучение чтению, аутентичный текст, дотекстовый этап, текстовый этап, послетекстовый этап.

Yelovska Yu. Methods of teaching reading using English authentic texts for students of special faculties (on the material of the novel "Chronicles of Narnia" by C. Lewis)

This paper deals with the modern approaches in teaching reading skills through authentic texts. It analyzes recent research covering the problem of using authentic materials in teaching foreign languages, English in particular. It also focuses on identifying the peculiarities of selecting authentic texts and its advantages of using them in the class. The paper sums up the key stages of teaching reading (pre-reading, while-reading and post-reading) as well. Moreover, this paper presents the set of tasks based on the fantastic novel "The Chronicles of Narnia: the Lion, the Witch and the Wardrobe" by C. S. Lewis. The choice of this fantastic novel as the main source of an authentic text is explained by the fact that this work contains numerous idiomatic expressions that reveal the cultural heritage and contribute to the acquisition of linguistic and cultural information. The work contains a great variety of descriptive parts that correspond to the thematic blocks of the academic course "Practical English Course of Second Language (English)". It expands and consolidates the active vocabulary of students. The novel also represents an interesting interpretation of many religious and moral-ethical aspects of life, depicted on the background of fantastic events, which have a great impact on training future language teachers. These exercises are built according to the main stages of working with the authentic texts including pre-reading, while-reading and post-reading activities. These tasks focus on not only developing communicative skills, simultaneously training vocabulary and grammar, but also cover moral aspects of upbringing. They can be successfully applied as the part of an optional home reading course in terms of teaching the academic course "Practical course of the main language (English)".

Key words: teaching reading, authentic text, pre-reading, while reading, post-reading.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Глобалізаційні й інтеграційні процеси, що панують в українському суспільстві, сприяють активізації міжнародних відносин і вимагають від сучасної людини знання й володіння іноземною мовою, передусім англійською. Новітні світові тенденції, зокрема рекомендації Ради Європи, ставлять перед закладами освіти завдання не лише готувати висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей, а й створювати умови для ефективного формування їхньої соціокультурної компетенції, яка передбачає набуття мовних і мовленнєвих навичок, знання лінгвокраїнознавчої та соціокультурної інформації для здійснення успішної міжкультурної комунікації.

Поряд із вивченням фахових дисциплін важливим напрямом у підготовці спеціалістів у вищій школі є вивчення іноземної мови (насамперед, англійської). Навчання іноземної мови передбачає оволодіння студентами чотирма основними видами діяльності, необхідними для їхньої іншомовної комунікативної самореалізації, а саме: читання, аудіювання, говоріння, письмо.

Метою запропонованої статті є аналіз сучасних підходів до навчання іноземної мови, зокрема англійської, присвячених розвитку навичок читання з використанням автентичних текстів, та представлення низки вправ, побудованих на матеріалі оригінального твору К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і стара шафа”, для формування комунікативної компетенції студентів спеціальних факультетів. Задля цього розв’язували такі завдання, як-от: 1) проаналізувати сучасні наукові розвідки з вивчення особливостей використання автентичних текстів у формуванні навичок читання; 2) розглянути етапи роботи з автентичними текстами на заняттях з іноземної (англійської) мови; 3) створити комплекс вправ на основі автентичного художнього твору (роман К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев, біла відьма і шафа”).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Читання, як відомо, є одним із важливих видів мовленнєвої діяльності людини. Н. Гриняєва та І. Зуєва зазначають, що читання текстів іноземною мовою розвиває критичне мислення студентів, сприяє усвідомленню особливостей побудови мовних систем в іноземній і рідній мовах, збагачує їхній світогляд [Hryniakieva / Гриняєва 2018 : 31]. Г. Борецька визначає компетентність у читанні як “здатність читати автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту в умовах опосередкованого спілкування” [Boretska / Борецька 2012 : 18]. Під поняттям “автентичний текст” розуміємо оригінальний зв’язний текст будь-якого жанру (художній, науковий, публіцистичний тощо), створений носієм тієї чи тієї мови. Проблема залучення автентичних текстів у процес вивчення іноземної мови є предметом зацікавлення багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та широко представлена у їхніх працях

(Ю. Андруша, С. Берардо, Г. Борецька, Ю. Веклич, М. Гілмор, Т. Гужва, Н. Гриняєва, О. Киян, Т. Кравченко, Т. Полонська, Н. Савінова, А. Марзбан та ін.).

Дослідники сходяться на тому, що найголовнішою перевагою використання автентичних текстів на заняттях з іноземної мови є те, що викладач має вільний простір для вибору таких матеріалів: від художніх творів, написаних мовою оригіналу, чи перекладів, представлених мовою навчання (наприклад, англійською), до текстів реклам, оголошень, публіцистичних статей із газет, журналів та інтернет-видань, що дає змогу підібрати необхідний матеріал відповідно до рівня знань студентів. Ю. Андруша акцентує на тому, що на відміну від адаптованих автентичні тексти занурюють студентів у реальні комунікативні ситуації, властиві іншомовному простору, зокрема англійському [Andrushcha / Андруша 2018 : 300]. С. Берардо зауважує, що автентичні матеріали сприяють позитивній мотивації студентів, представляють їхній увазі культурний інформаційний пласт для подальшого осмислення й розуміння, мотивують викладачів до реалізації творчих підходів у процесі навчання [Berardo 2006 : 64].

Незважаючи на наведені вище переваги використання автентичних текстів, варто також урахувати низку особливостей добору автентичних матеріалів, які застосовуються при вивченні іноземної мови. К. Полонська слушно наголошує на відповідності змісту автентичних текстів темам, що вивчаються, їхній соціокультурній значущості та морально-етичним аспектам [Polonska / Полонська 2016 : 381]. Г. Борецька та С. Берардо підкреслюють, що такі матеріали мають бути цікавим, мати пізнавальну цінність, відповідати віковим особливостям і рівню мовної підготовки студентів [Boretska / Борецька 2012 : 23; Berardo 2006 : 62].

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливого значення використання автентичних текстів на заняттях з іноземної мови (англійської) набуває при підготовці майбутніх педагогів-філологів. Такий підхід сприяє не лише активному засвоєнню різноманітних лексичних сполучень і граматичних структур, розвитку мовного спостереження за динамікою та

видозмінами, що відбуваються в мові з плином часу, а й навичкам критичного мислення й аналітичного читання.

Серед розмаїття жанрів автентичних текстів найбільш оптимальним у межах підготовки майбутніх вчителів англійської мови вважаємо художні твори англійських та американських письменників. У пропонованій розвідці твір “Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і стара шафа” К. Льюїса розглядається в межах академічної дисципліни “Практичний курс англійської мови” для студентів філологічних факультетів. Вибір саме цього фантастичного роману як основного джерела автентичного тексту пояснюємо тим, що твір містить ілюстрації граматичних структур англійської мови, які зазнали певних трансформацій (наприклад, уживання форм множини іменників: авторське *hoofs* замість сучасного *hooves*), а також численні ідіоматичні вирази, що розкривають культурне багатство англійської мови, сприяють засвоєнню лінгвокультурної інформації. У творі фіксуємо достатню кількість описових фрагментів, які відповідають тематичним блокам академічної дисципліни “Практичний курс англійської мови” (описи будинку або печери, погодних умов, одягу, зовнішності, характеру героїв тощо), розширюють і закріплюють активний словниковий запас студентів-філологів. Зважаючи на історію виникнення роману й особистісні переконання К. Льюїса, твір містить цікаву інтерпретацію багатьох релігійних і морально-етичних аспектів життя, зображених на тлі фантастичних подій, що виконує виховну роль у підготовці майбутніх учителів-мовників. Наявність перекладів українською мовою сприяє розвитку навичок порівняльного аналізу твору, а його екранізація підвищує мотивацію до читання задля встановлення відповідності змісту книги й сюжету кінематографічної стрічки.

Формування навичок читання через вивчення будь-якого тексту, автентичного зокрема, передбачає врахування трьох основних етапів: дотекстового (*pre-reading*), текстового (*while-reading*), післятекстового (*post-reading*). Окрім того, звертаємо увагу на те, що автентичні художні твори дають змогу викладачеві використовувати різні підходи читання у формуванні навичок детального читання для пошуку детальної

інформації (close reading), наскрізного читання для розуміння основного тексту (skim reading), вибіркового читання з вилученням необхідної інформації (scan reading).

Завданням викладача на дотекстовому етапі є заохочення студентів до прочитання обраного автентичного твору. Добірка цікавих фактів з життя автора та історії створення роману у формі відкритих запитань, які можна виносити на самостійне опрацювання з подальшим монологічним мовленням студентів (наприклад: *Why was Clive Staples Lewis called Jack?; What was the reason of writing the novel and how was it connected with J. Tolkien? Who was this novel devoted to?*) сприяють пробудженню інтересу студентів до твору. Наочна демонстрація обгортки книги із переліком запитань (*How does the title of the book correspond to its further content? Give your ideas what is this book about. Can you guess its probable plot?*) мотивує студентів до висування здогадок щодо назви твору й активізації їхньої уваги щодо розгортання подій у ньому.

Не менш важливим на дотекстовому етапі, на нашу думку, є часткове усунення труднощів, пов'язаних із вимовою окремих мовних одиниць або імен героїв й опрацювання незнайомої ідіоматичної лексики. Так, наприклад, перед читанням твору вважаємо необхідним подавати до кожної з частин короткий лексичний коментар, який містить словник із тлумаченням складних лінгвоодиниць. Зауважимо, що такі коментарі сприяють кращому розумінню твору й підвищують мотивацію до читання оригінального іншомовного тексту, який стає більш зрозумілим і легким для сприйняття. Серед завдань дотекстового етапу пропонуємо використання низки вправ для закріплення нової лексики, яка може викликати труднощі у процесі читання твору (наприклад: *match the words and its definition; find the synonyms / antonyms of the following words*); висловлення думок щодо назви частини й передбачуваного розгортання сюжету, що водночас активізує прогностичні навички та спонукає студентів до здійснення мовленнєвої діяльності (наприклад: *Read the title of the chapter. How do you think what can this chapter tell about? Imagine that you are the writer of this story, what would you write in this chapter?*).

Текстовий етап передбачає безпосереднє занурення в текст твору, перевірку розуміння студентами його змісту та активне використання отриманої інформації. На цьому етапі передбачено використання завдань, побудованих за пошуковим принципом, а саме: вправи з переліком запитань, на які треба знайти відповіді в тексті твору; низку речень із загубленим початком / кінцем, які необхідно відтворити; ряд реплік і героїв, які треба поєднати; описи окремих ситуацій чи героїв; граматичні завдання на засвоєння певних граматичних правил. Зауважимо, що запропоновані пошукові вправи покликані передусім розвивати у студентів навички *close reading* та *scan reading*, акцентувати увагу на деталях твору.

Наведемо приклади вправ текстового етапу, розроблених для 2-ї і 3-ї частин твору К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і стара шафа”:

Finish the sentences:

1. *...where we are now; all that lies between the lamp-post and the great castle...*
2. *It was a little, dry, clean cave of reddish stone...*
3. *There was a nice brown egg, lightly boiled, for each of them, ...*
4. *You ought to be ashamed of yourself, ...*
5. *Always winter and never.....*
6. *“We must go as quietly as we can,” said Mr. Tumnus. “The whole wood....”*
7. *The journey back was not at all like the journey to the Faun’s cave; they stole along as quickly as they could, ...*
8. *Then be off home as quick ....*

Match the idioms and corresponding definitions. Find them in the text of the chapter:

1) <i>to come out</i>	a) <i>not say a word</i>
2) <i>to go over</i>	b) <i>employed by</i>
3) <i>under one’s thumb</i>	c) <i>to go away; to leave</i>
4) <i>to keep on</i>	d) <i>continue to do something</i>
5) <i>to hand over to</i>	e) <i>to start feel happier, more cheerful</i>
6) <i>in the pay</i>	f) <i>only for or because of one person</i>
7) <i>to be off</i>	g) <i>pass something to someone, after</i>

8) <i>on one's account</i>	<i>being asked or told to do this</i>
9) <i>without speaking a word</i>	h) <i>to appear</i>
10) <i>to cheer up</i>	i) <i>to examine or look at something in a careful or detailed way</i>
	j) <i>completely under someone's influence or control</i>

Who said that:

1. *What on earth are you talking about, Lucy?" asked ....*
2. *"Poor old Lu, hiding and nobody noticed!" ....*
3. *"Don't be silly, Lucy," said ...*
4. *"It's – it's a magic wardrobe. There's a wood inside it, and it's snowing....*
5. *"That's going a bit far. You've had your joke. Hadn't you better drop it now?" ....*
6. *"Thank goodness," said ....., "the door must have swung open of its own accord."*
7. *"She's angry about all the things I've been saying lately," thought ....*
8. *"I say, Lu! I'm sorry I didn't believe you. I see now you were right all along."* ...
9. *"And what, pray, are you?" said the ....*
10. *"Please, your Majesty," said ..., "I don't know what you mean".*

Find in the text the description of:

- *the Witch*
- *the dwarf*
- *the sledge and the reindeer*
- *the weather in Narnia*

True or false:

1. *It was just after dinner when I went into the wardrobe, and I've been away for hours and hours, and had tea, and all sorts of things have happened.*
2. *Then everyone looked in and pulled the coats apart; and they all saw – Lucy herself saw a perfectly ordinary bedroom.*
3. *But Lucy was a very cunning girl and she knew that she was really in the right.*

4. *That day, when it came to the afternoon and the weather was perfect and they decided to play cricket.*

5. *Overhead there was bright blue sky, the sort of sky one sees on a fine winter day in the morning.*

6. *And though Edmund did not like to admit that he had been wrong, he also liked being alone in this strange, cold, quiet place.*

7. *The reindeer were bigger than Shetland ponies.*

8. *On a much higher seat in the middle of the sledge sat a very different person – a great gentleman, taller than any man that Edmund had ever seen.*

9. *In the hot air the breath coming out of their nostrils looked like smoke.*

10. *“I don’t know what you mean. I’m at university – at least I was it’s the holidays now.”*

Післятекстовий етап передбачає контроль розуміння тексту з його подальшим обговоренням. На цьому етапі доцільно використовувати низку запитань, які дають змогу студентам висловити власну думку щодо подій у творі, проаналізувати зв’язок мовних конструкцій, вжитих автором для створення відповідного враження читача, складання плану твору, написання коротких анотацій до кожної з частин, продукування переказу сюжету від особи певного героя. Такі завдання сприяють створенню цілісної картинки прочитаного, допомагають відтворити логічний зв’язок подій у творі, розвивають навички аналізу, синтезу й узагальнення.

Наведемо приклади післятекстових вправ, розроблених для 4-ї частини твору:

Describe the Witch according to Edmund and Lucy’s opinion. Give your reasons and find sentences in the text, proving your ideas.

<i>The Witch</i>	
<i>Edmund</i>	<i>Lucy</i>

Fill in the table to restore the events of the chapter and write its summary

When	<i>Describe when the action starts.</i>
Where	<i>Describe where the action takes place.</i>
Who	<i>Identify the main characters.</i>
What	<i>What actions are described in the chapter?</i>
Key point	<i>Identify the key point (climax) of the chapter.</i>
The result	<i>What does the chapter end with?</i>

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Використання автентичних текстів позитивно впливає на розвиток іншомовної компетенції студентів-філологів. Застосування англомовних художніх творів як взірців автентичності з урахуванням низки особливостей є запорукою успішного формування навичок читання на заняттях з іноземної мови. Навчання читання на базі автентичних творів передбачає виконання дотекстових, текстових і післятекстових завдань, які сприяють кращому розумінню й засвоєнню прочитаного. Комплекс запропонованих вправ на матеріалі роману К. Льюїса “Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і стара шафа” активізує пізнавальні й комунікативні навички, закріплює набуті граматичні й лексичні знання майбутніх вчителів-мовників. Подальші наукові пошуки вбачаємо у створенні комплексів вправ для навчання аудіювання з використанням автентичних відео- та аудіоматеріалів.

Література

1. Андруща Ю. С. Роль і особливості використання автентичних текстів в умовах мультимедіального навчання англійської мови. *Міжкультурна й міжмовна комунікація: проблеми, питання, вирішення*. 2018. № 12. С. 297–305.
2. Борецька Г. Е. Методика формування іншомовної компетентності у читанні. *Іноземні мови*. 2012. № 3 (71). С. 18–27.
3. Гриняєва Н. М., Зуєва І. В. Читання як засіб формування мовленнєвої компетенції при вивченні дисципліни “Іноземна мова за проф. спрямуванням”. *Science Review*. 2018. № 2 (9). С. 27–33.

4. Полонська Т. К. Автентичний текст як основний структурний компонент навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів профільної школи (на прикладі навчального посібника “Culture and Art of Great Britain”). *Проблеми сучасного підручника*. 2016. Вип. 17. С. 377–388.

5. Berardo S. The use of authentic materials in the teaching of reading. *The Reading Matrix*. 2006. No. 6 (2). P. 60–69.

6. Marzban A. The Effect of Authentic Texts on Motivation and Reading Comprehension of EFL Students at Intermediate Level of Proficiency. *Theory and Practice in Language Studies*. 2015. Vol. 5 No. 1. P. 85–91.

References

1. Andrushcha Yu.S. Rol i osoblyvosti vykorystannya avtentychnyh tekstiv v umovah multylinhvalnogo navchannia anhliyskoi movy. *Mizhkulturna y mizhmovna komunikatsiia: problemy, pytannia, vyrishennia*. 2018. № 12. S. 297–305.

2. Boretska H. E. Metodyka formuvannia inshomovnoi kompetentnosti u chytanni. *Inozemni movy*. 2012. № 3 (71). S. 18–27.

3. Hryniaieva N. M., Zuieva I. V. Chytannia yak zasib formuvannia movlennyevoi kompetensii pry vyvchenni dystsypliny “Inozemna mova za prof. spriamuvanniam”. *Science Review*. 2018. № 2 (9). S. 27–33.

4. Polonska T. K. Avtentychnyi tekst yak osnovnyi strukturnyi komponent navchalnyh posibnykiv elektyvnyh kursiv z inozemnyh mov dlia uchniv profilnoi shkoly (na prykladi navchalnogo posibnyka “Culture and Art of Great Britain”). *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. 2016. Vyp. 17. S. 377–388.

5. Berardo S. The use of authentic materials in the teaching of reading. *The Reading Matrix*. 2006. No. 6 (2). P. 60–69.

6. Marzban A. The Effect of Authentic Texts on Motivation and Reading Comprehension of EFL Students at Intermediate Level of Proficiency. *Theory and Practice in Language Studies*. 2015. Vol. 5 No. 1. P. 85–91.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

УДК 811.161.2(075.8)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ПОТРЕБ СТУДЕНТІВ У ПОБУТОВІЙ, НАВЧАЛЬНО- ПРОФЕСІЙНІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ СФЕРАХ

Наталія Малюга, Вероніка Городецька

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
morflot281991@gmail.com, forlesson217@gmail.com*

Малюга Н., Городецька В. Забезпечення комунікативних проблем студентів у побутовій, навчально-професійній та соціально-культурній сферах

У статті визначено пріоритети навчання української мови як іноземної, оприлюднено авторський досвід забезпечення комунікативних потреб студентів у побутовій, навчально-професійній та соціально-культурній сферах. Названо чинники, які гальмують опанування мови. Рекомендовано в навчальному процесі формувати реальну потребу в отриманні екстралінгвістичного результату, що апелює до особистісних цілей і мотивів інокомунікантів. Акцентовано на засвоєнні сукупності кодових засобів мови та правил їхнього використання для передачі змісту і сприйняття виражених інтенцій, підґрунтям чого є живе мовлення, сприятливе мовне середовище та оточення.

Ключові слова: інокомунікант, комунікативна потреба, мовленнєва компетенція, навчальна мовленнєва ситуація.

Малюга Н., Городецькая В. Обеспечение коммуникативных проблем студентов в бытовой, учебно-профессиональной и социально-культурной сферах

В статье определяются приоритеты обучения украинскому языку как иностранному, представлен авторский опыт обеспечения коммуникативных потребностей студентов в бытовой, учебно-профессиональной и социально-культурной сферах. Называются факторы, которые тормозят овладение языком. Рекомендуется в учебном процессе формировать реальную потребность в получении экстралингвистического результата, который апеллирует к личностным целям и мотивам инокоммуникантов. Акцентируется внимание на усвоении совокупности кодовых средств языка и правил их использования для передачи содержания и восприятия выраженных интенций, основой чего являются живая речь, благоприятствующая языковая среда и окружение.

Ключевые слова: инокоммуникант, коммуникативная потребность, речевая компетенция, учебная речевая ситуация.

Maliuga N., Gorodetska V. Implementation of students' communicative problems in social, educational and professional, and sociocultural spheres

In the article main tasks of teaching Ukrainian as a foreign language are determined: foreign students' formation of communicative and language, linguistic, discursive, sociocultural and pragmatic competences; development of skills of interethnic communication; upbringing of respect to the Ukrainian nation. The reasons are laid out which can be an obstacle in the process of mastering a language, and prevent reaching the goal of teaching: the absence of natural language environment; artificial motivation for mastering a foreign language; non-frequent variation of verbal examples. It is recommended in the educational process to form the real need to get a peculiar extra linguistic result that is connected with personal goals and motives of foreign interlocutors.

The requirements to a modern lecturer are specified: constant study and understanding individual peculiarities of presenters of any nationality, especially temperament, features of character, views, habits; diagnosis and correction of the level of personal traits being formed (world view, motivation, interests, personality orientation, life plans); encouragement of every student to reasonable activity with constantly growing requirements; identification and overcoming the causes which do not let a student to achieve personal development. It is emphasized that language proficiency includes learning complex of codes of the peculiar language and the rules of their use for forming thoughts, rendering the content and comprehension of the expressed intentions.

Key words: a foreign interlocutor, communicative need, language competence, educational verbal situation.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Навчальна дисципліна “Українська мова як іноземна” передбачає реалізацію процесу мовної підготовки іноземних громадян згідно з Концепцією мовної освіти іноземців у закладах вищої освіти України у єдності трьох напрямів: комунікативного, адаптаційного та загальнонаукового.

Головними завданнями навчання української мови як іноземної визнаємо створення умов для адаптації студентів-іноземців до життя й навчання в умовах українськомовного середовища; формування в іноземних студентів комунікативно-мовленнєвої, лінгвістичної, дискурсивної, соціокультурної й діяльнісної компетенцій, що сприятиме оволодінню спеціальністю; розвиток умінь міжкультурного спілкування, толерантного ставлення до репрезентантів інших культур і релігійних переконань; виховання поваги до українського народу, його традицій, звичаїв і цінностей, української

національної культури й історії; формування в інокомунікантів пізнавального інтересу й поваги до української мови як інструмента практичного послуговування набутими професійними знаннями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розв'язання проблем зіставного вивчення мов зробили В. Аракін, Ш. Баллі, І. Бодуен де Куртене, Р. Будагов, В. Гак, К. Джеймс, Ю. Жлуктенко, Дж. Кетфорд, Е. Косеріу, М. Кочерган; Г. Кьорквуд, Р. Ладос, В. Манакін, В. Стернін, Л. Щерба, В. Ярцева та ін.

І. Берман, В. Бухбіндер, В. Плахотнюк, Л. Поль, В. Штраус з урахуванням досягнень педагогіки, мовознавства, психології та психолінгвістики, спираючись на результати методичних досліджень, здійснених у різних країнах, заклали основи викладання іноземних мов у полікультурному світі [Osnowy / Основы 1986]. Очолована З. Бакум наукова школа розв'язує лінгводидактичні проблеми викладання курсу “Українська мова як іноземна” [Bakum / Бакум 2010]; Л. Бей, О. Тростинська висвітлюють актуальні питання викладання української мови різними категоріям іноземних студентів [Bei / Бей 2008]; Г. Гринюк, С. Ніколаєва, Т. Олійник та ін. розробляють сучасні технології навчання іноземного спілкування [Nikolaieva / Ніколаєва 1997; Metodyka / Методика 2013].

Мета дослідження – оприлюднення напрацьованого досвіду забезпечення комунікативних потреб студентів у побутовій, навчально-професійній та соціально-культурній сферах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Носій мови може не знати системи мовних засобів і системності їх відношень, навіть не знати про її функціонування. Метою навчання є не вивчення відомостей про мовну систему, а практичне оволодіння іноземною мовою для здійснення комунікації. Для практичного послуговування іноземною мовою недостатньо знати кодіві набори, ними треба володіти: швидко орієнтуватися у виборі потрібної лексичної одиниці та її поєднуваності й автоматизовано, без обдумування використовувати потрібну граматичну форму слова,

конструюючи висловлення. Теоретичну інформацію про систему форм виучуваної мови варто долучати лише як допоміжний засіб оволодіння мовою, відтак граматичні правила застосовувати як функціональні приписи, що сприяють більш швидкому формуванню граматичних автоматизованих програм, які фіксуються нервовими механізмами мозку. Увесь теоретичний матеріал слід добирати раціонально, аби розмірковування про явища не підміняли собою мовленнєву практику. Теоретичну інформацію необхідно використовувати лише тією мірою, якою вона безпосередньо сприяє практичному оволодінню мовленням.

Назвемо три чинники, які гальмують процес опанування мови, перешкоджають досягненню мети навчання: 1) відсутнє природне мовне середовище; 2) спеціально створена мотивація для оволодіння іноземною мовою; 3) маловаріативні зразки мовлення.

За умови неправильної організації навчальної роботи студенти відштовхуються не від потреби комунікації, а від усвідомленої мети переконати викладача у своїй підготовці. Сам процес мовленнєвої діяльності в навчанні представлений неповно, фрагментарно, без своїх природних початкових і кінцевих ланок. Мовленнєву діяльність підмінено відтворенням реплік, не співвіднесених з особистісними мотивами.

Викладач має формувати хай умовну, але реальну потребу в отриманні певного екстралінгвального результату, що апелює до особистісної мети і мотивів інокомунікантів. На ефективне засвоєння іншомовного мовлення спрямовані такі кроки: створення потреби → встановлення мотиву майбутньої діяльності → об'єктивування мети → мобілізація мовних засобів для досягнення мети → досягнення запланованого результату. У такий спосіб структурованому діяльнісному акті мовленнєвий компонент отримує свою повну реалізацію, що забезпечує ефективне засвоєння іншомовного мовлення.

Створення навчальної мовленнєвої ситуації, за якої засвоєння змісту мовлення є мотивованим, пов'язаним із потребами іноземних громадян інтегруватися в новий для них соціум, спрямований на набуття культурно-історичного досвіду

українців, забезпечує чітке усвідомлення мети діяльності. Наприклад, викладач пояснює студентам, що в них є нагода взяти участь у міжнародному молодіжному проекті. Студенти мають обрати прийнятні теми для невимушеного спілкування з незнайомими чи малознайомими людьми в полікультурному середовищі, установити контакт, стимулювати уявного співбесідника до обміну думками (діалогічне мовлення). Або ж викладач, створюючи навчальну ситуацію, повідомляє про можливу участь в урочистостях до ювілею університету, на якому будуть присутні шановані гості. Студенти мають виголосити вітальну промову, адресатом якої є професорсько-викладацький колектив навчального закладу (монологічне мовлення).

Стимулювати до мовленнєвої діяльності, що передбачає формування думки, можна лише тоді, коли виникає умовна потреба й мотив, об'єктивований у навчальній меті мовленнєвої діяльності. Така постановка завдання змушує за браком готових суджень рухатися шляхом пошуку необхідних засобів вираження думки іноземною мовою, а завдання передати сформульовану думку вимагає виведення внутрішніх процесів формування думок назовні [Osnowy / Основы 1986 : 65].

Підтримуємо позицію З. Бакум, згідно з якою “чи не найголовнішим у навчанні української мови як іноземної є <...> загальнодидактичний принцип свідомості, складовими якого вважають мету і вмотивованість навчання” [Bakum / Бакум 2010 : 229]. Далі дослідниця пояснює свою тезу: “Свідомість за таких обставин передбачає активізацію аналітичних здібностей, уміння систематизувати, узагальнювати мовні факти, вибудовувати аналогії. Мінімум теоретичних відомостей про мову, що вивчається, дозволяє студентів отримати уявлення про її систему і на цьому ґрунті сформувати мовленнєві навички в дещо змінених умовах” [Bakum / Бакум 2010 : 229].

Правильний підхід до вибору шляху навчання іноземної мови, ґрунтований на коректній інтерпретації співвідношення мислення і мовлення, уможливує успішний мовленнєвий акт із використанням обмеженого мовного матеріалу. Мистецтво викладача полягає в тому, щоб допомогти студентів, який

у мовленні послуговується обмеженими засобами, подолати психологічний бар'єр: формується установка на безпосереднє вираження думки іноземною мовою.

Під час продукування (говоріння і письма) слід навчати іноземної мови “від мислення до оформлення його результатів засобами іноземної мови”, а під час рецепції (слухання і читання) – “від іноземної мовної посилки – до її осмислення у внутрішніх кодах реципієнта” [Osnovy / Основы 1986 : 68].

У тих, кого неправильно навчають іноземної мови, можна спостерігати штучно викликані погрішності в роботі мовленнєво-мисленнєвих процесів. Змушуючи іноземців відтворювати завчені безвідносно до ситуації діалоги, формують у них звичку “говорити”, не пов'язуючи своє “мовлення” з відповідними образами, а значить, і з картиною реальної дійсності [Osnovy / Основы 1986 : 77]. Типовою є ситуація, коли іноземець, завчивши стандартні фрази, не в змозі вступити в бесіду з носієм мови в конкретній ситуації спілкування. Розуміючи всі слова й граматичні зв'язки слів у тексті, він не може, наприклад, прочитавши опис подорожі, указати на карті чи на реальному об'єкті шлях, який йому слід пройти.

На запитання про причини такого незадовільного результату знаходимо кваліфіковану відповідь у фаховій літературі: “<...> учень не привчений до перекодування словесної інформації в образи дійсності, він звик до неспіввіднесеного говоріння, іншими словами, привчений керувати лише формальними операціями, актуалізованими в системі лівої півкулі, керувати словами, не співвідносячи їх з моделями-образами” [Osnovy / Основы 1986 : 78].

Задля високої мотивації студентів під час виконання завдань доцільно обирати нагальну інформацію з тієї чи тієї сфери. Наведемо приклади завдань до тем “Транспорт”, “Місто”. Успішне виконання завдань забезпечує можливість працювати зі схемою метро та туристичними картами міст [Gorodetska, Maliuha / Городецька, Малюга 2018 : 140, 147, 154].

Завдання. *Розгляньте схему Київського метро. Прокладіть маршрут пересування. Наприклад: станція “Харківська” – станція “Либідська”. Від “Харківської” їхати*

8 зупінок до станції “Палац спорту”, перейті на станцію “Площа Льва Толстого”, далі в напрямку “Теремкі” їхати 3 зупінки до “Либідської”.

Завдання. *Послугуючись туристичною картою центру Києва / Львова, складіть собі маршрути прогулянки*

Навчання іноземної мови не може обмежуватися засвоєнням лексичних одиниць і способів конструювання речень. Головне завдання викладачів іноземної мови полягає в тому, аби навчити учнів / студентів створювати й розуміти мовленнєві висловлення й повідомлення, для чого необхідно приділити увагу процесам їхнього утворення й сприйняття з опорою на монологічні та діалогічні єдності, з урахуванням загального тематичного спрямування, структури та композиційної побудови комунікативного утворення. Такий підхід потребує розробки системи вправ, які сприяють створенню в суб'єктів навчального процесу загальнотекстової структурно-сислової організації, що виникає завдяки виявленню в тексті міжфразових зв'язків, фразових єдностей та інших компонентів текстової структури [Osnovy / Основы 1986 : 84].

У мові, яку вивчають, та в рідній окремі компоненти мовної структури не збігаються, однак можуть бути й спільні явища (наявність часових і видових форм, відмінкових закінчень тощо). У разі наявності аналогічних явищ засвоєння іноземної мови полегшується, а за умови розходження діє інтерференція, подолання якої потребує спеціальних зусиль. Під час мовленнєвого тренування “модель – зразок” учні / студенти маніпулюють мовленнєвими варіантами мовних моделей. При цьому можна досягти подвійної мети: засвоїти самі варіанти, тобто “мовний матеріал”, і, що важливіше, набути здатності оперувати й іншими, аналогічними варіантами в межах певної моделі, створювати на її основі кожного разу нові словоформи та мовленнєві зразки, не використовувані раніше.

У нашому авторському посібнику “Українська мова як іноземна” [Gorodetska, Maliuha / Городецька, Малюга 2018] враховано специфіку навчальної дисципліни, що має виразні інтегративні функції, здатність чинити різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на студентів, сприяти

формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності в усіх сферах життя та міжкультурного спілкування; сучасні організаційні форми, методи і технології навчання української мови як іноземної.

Ураховано синтагматичні зв'язки між одиницями одного рівня (звуками у слові, словами в реченні тощо); парадигматичні (спеціальний розгляд одиниць одного рівня, наприклад, встановлення смислових відношень між лексичними одиницями, граматичними категоріями, формами слова тощо) та ієрархічні (підпорядкування одиниць мови різних рівнів) відношення. Наприклад:

У магазині “Школяр” куплю (що? форма знахідного відмінка) зшити, ...

У магазині “Фермерська продукція” куплю ...

У магазині “Дрібнички в дорозу” куплю ...

У магазині “Туріст” куплю ...

У магазині “Будівельні матеріали” куплю ...

У магазині “Тканини” куплю ...

Завдання з розвитку зв'язного мовлення (особливо, що стосується опрацювання запропонованих тематичних діалогів і конструювання власних за зразком) забезпечують засвоєння етичних норм, прийнятих в українському суспільстві, що уможливорює адаптацію іноземців у чужому для них співтоваристві. Уривки текстів із періодичних видань, Інтернет-ресурсів, художньої літератури дають змогу не лише урізноманітнити викладений матеріал, але й сприяють розвитку практичних умінь і навичок вивчати, аналізувати “живу” сучасну українську літературну мову.

Система завдань ґрунтується на педагогічних і методичних принципах формування країнознавчих (історичні події, географічні дані, економічний розвиток, соціальні інститути, культура тощо) та лінгвокраїнознавчих знань.

Кожна тема містить рубрику “**Народ скаже, як зав’яже!**”. Для ознайомлення пропонуємо наповнення цієї рубрики у блоці “Сфера послуг”, тема “Магазин”:

Дешёва рибка – вониюча юшка. Якісний товар не може бути дешёвим. Дешёвим може бути лише зіпсований або підроблений товар.

Купувати коті в мішку. Придбати що-небудь, не бачачи й не знаючи його якостей.

Скупий платить двічі. У гонітві за дешёвим можна залишитися ні з чим. Дешёвше – здебільшого гіршої якості, тому неможна економити під час придбання якісного товару.

30 срібняків. Ціна зради. 30 срібняків – це плата Юді Іскаріоту за зраду Ісуса Христа. За 30 срібних монет (символічна ціна раба в юдеїв) Юда підвів римських воїнів до місця перебування Ісуса та інших учнів у Гетсиманському саду.

Іноземці через опанування одиниць вторинної номінації ознайомлюються з традиційною системою цінностей українців, пізнають специфіку національного виховання. Наведена група фразеологічних одиниць допомагає розкрити різні аспекти сприйняття українцями об'єктивного світу, ілюструє національний підхід до фіксування негативного досвіду.

Наведемо зразок наповнення **Теми 4.1. Професії** [Gorodetska, Maliuha / Городецька, Малюга 2018 : 159–165].

Тематичний мінімум

Професія, спеціальність, сфера діяльності, вакансія, посада;

робота, праця, заробітна плата (зарплата, зарплатня), резюме, стаж.

Завдання 1. Розгляньте малюнки. Визначте професії. Розподіліть наведені нижче слова в групи за професіями, складіть із ними речення. Наприклад: Професія: *Перукар*. Тематична група слів: *Волосся, клієнт, ножиці, перукар, стрігти*. Речення: *Перукар ножицями стриже клієнту волосся.*

Завдання 2. Назвіть професії людей, зображених на картинці. На підставі чого ви їх визначили? Відповідь свою аргументуйте (*тому що...*). Наприклад: *Це учитель, тому що він пояснює щось учневі коло дошки; учитель одягнений у діловий костюм, у руках тримає указку.*

Довідка: астронóm, балерина, гóнщик, інженёр, лікар, музикáнт, письмённик, слюсар, стóляр, фотóграф, хімік, художник.

Завдáння 3. Дáйте вiдповiдь на запитáння: Ким Ви в дитинствi хотiли стáти i чому? Ким Ви зрáз хочете стáти i чому? Наприклад: *У дитинствi я хотiв (хотiла) стáти письмёнником (письмённицею), тому що менi подобається вигáдувати iсторiї, розповiдати їх iншим людям. Зрáз я хочу стáти журналістом, тому що менi подобається добувати iнформацію, робити її доступною для iнших.*

Завдáння 4. Ознайóмтеся з перелiком професiй, що мають попит. Розкажіть про професiйнi обов'язки представникiв кожної з них. Наприклад *Що робить продавець-консультáнт? Продавець-консультáнт є посередником між виробникáми товарiв i покупцáми. Він розповiдає покупцáм про асортимент товару, допомагає у виборi.*

Завдáння 5. Ознайóмтеся з фóрмулами вибору професiї. Розкажіть про свiй вибір професiї (наприклад, учитель) i спецiальностi (географiя). Наприклад, **знáння про себе:** *я люблю дiтей, багáто читáю, люблю подорожувати, мене цікавлять проблемi довкiлля, менi подобається передавати свої знáння, я мóжу бути терплячим(ою), наполегливим(ою); знáння про свiт: *учитель – важлива i шанована професiя, у нашiй краiнi бракує висококласних учителiв, це високооплачувана професiя, з дипломом учителя я завжди матиму роботу. Саме тому мiй вибір – професiя вчителя.**

Завдáння 6. Проаналiзуйте помiлки при виборi професiї (так не мóжна робити). Розкажіть, як слiд чинити, вибираючи професiю. Свою вiдповiдь запишіть.

Помiлки при виборi професiї

1. Обирати професiю, не маючи про неї достовiрної iнформацiї.

2. Орієнтуватися тiльки на такі ознаки, як престижність i прибутковiсть.

3. Ставити знак рiвностi між професiєю та навчальним предметом.

4. Вибирати професiю за компанiю.

5. Ігнорувати власні здатності й інтереси.

6. Обирати професію під впливом батьків.

Приклад відповіді: Не можна обирати професію, не маючи про неї достовірної інформації. Обирати професію слід лише після вивчення достовірної інформації про неї.

Завдання 7. Уявіть, що ви шукаєте роботу. Вашій увазі запропоновані місця роботи, де є вакансії. Розкажіть про можливості працевлаштування (місце роботи – професія). Наприклад, *кафє:* У кафє на роботу потрібні офіціант, кучар бармен.

Блок завдань спрямований на формування й виявлення комунікативних умінь та навичок студентів у побутовій, навчально-професійній, соціально-культурній і навчально-науковій сферах. Увесь матеріал підібраний з урахуванням мети і завдань, що визначені комунікативними й пізнавальними потребами іноземних громадян.

Структурне розв'язання завдань спирається на основні стратегічні напрями – змістові лінії (мовленнєву, мовну, соціокультурну, стратегічну) навчання іноземців в українських закладах вищої освіти, які реалізуються відповідно до комунікативних потреб студентів і можуть варіюватися залежно від етапу, рівня і профілю навчання. Саме ці лінії формують комунікативну компетентність інокомуніканта та сприяють формуванню вторинної мовної особистості.

Конкретизуємо вимоги до сучасного викладача: постійне вивчення й знання індивідуальних особливостей представників тієї чи тієї національності, зокрема, темпераменту, рис характеру, поглядів, звичок; діагностування та коректування рівня сформованості особистісних якостей (світогляд, мотивація, інтереси, спрямованість особистості, життєві плани); заохочення кожного студента до посильної діяльності з вимогами, які постійно зростають; виявлення й подолання причин, що не дають змогу студентові досягти особистісного розвитку, урахуваючи культурні відмінності.

Аби забезпечити відповідність культурним особливостям представників різних народів, слід обирати тексти, насичені соціокультурними маркерами, й оминати такі тексти, які можуть

спричинити непорозуміння, суперечки. Окрім того, студенту, який бажає навчитися говорити й писати іноземною мовою, необхідно знати, як говорять і пишуть сьогодні, уникаючи застарілої лексики.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Описаний підхід ілюструє реалізацію процесу мовної підготовки іноземних громадян згідно з Концепцією мовної освіти іноземців крізь призму трьох напрямів: комунікативного (мета – комунікативна компетенція), адаптаційного (мета – адаптація до реалій і завдань життєдіяльності в іншомовному середовищі) та загальнонаукового (мета – загальнонаукова / професійна компетенція). Процес оволодіння мовою підпорядкований теорії мовленнєвої діяльності, тому весь навчальний матеріал слід добирати з урахуванням мети й завдань, що визначені комунікативними і пізнавальними потребами іноземних студентів (функціонально-комунікативний підхід). Володіння мовленням передбачає засвоєння сукупності кодових засобів певної мови та правил їхнього використання для формування думок, передачі змісту і сприйняття виражених у мовленнєвих посилках інтенцій.

Аби навчальна діяльність мала характер мовленнєвої діяльності, а не “розумової фізкультури”, що полягає в маніпулюванні неспіввіднесеними словами, викладач на початкових етапах навчання української як іноземної повинен домогтися оволодіння мовою як засобом спілкування, відтак чільне місце у процесі навчання має посісти живе мовлення, сприятливе мовне середовище й оточення.

Література

1. Бакум З. П. Українська мова як іноземна: лінгводидактичні проблеми. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : КДПУ, 2010. Вип. 5. С. 226–232.
2. Бей Л. Б., Тростинська О. М. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2008. № 12. С. 42–49.
3. Городецька В., Малюга Н. Українська мова як іноземна : навч. посіб. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2018. 388 с.
4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

5. Ніколаєва С. Ю. Гринюк Г. А., Олійник Т. І. Сучасні технології навчання іноземного спілкування : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 1997. 96 с.

6. Основы методики преподавания иностранных языков / И. М. Берман и др. ; под ред. В. А. Бухбиндера, В. Штраусса. Киев : Вища школа; Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1986. 335 с.

References

1. Bakum Z. P. Ukrainska mova yak inozemna: lnhvodydaktychni problemy. Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Kryvyi Rih : KDPU, 2010. Vyp. 5. S. 226–232.

2. Bei L. B., Trostynska O. M. Problemy vykladannia ukrainskoi movy riznym katehoriiam inozemnykh studentiv. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. 2008. № 12. S. 42–49.

3. Gorodetska V., Maliuha N. Ukrainska mova yak inozemna : navch. posib. Kryvyi Rih : Vyd. R. A. Kozlov, 2018. 388 s.

4. Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka : pidruchnyk / za red. S. Yu. Nikolaievoi. Kyiv : Lenvit, 2013. 590 s.

5. Nikolaieva S. Yu. Hryniuk H. A., Oliinyk T. I. Suchasni tekhnolohii navchannia inozemnoho spilkuvannia : navch. posib. Kyiv : Lenvit, 1997. 96 s.

6. Osnovy metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov / I. M. Berman i dr. ; pod red. V. A. Buhbindera, V. Shtraussa. Kiev : Vishcha shkola; Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1986. 335 s.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2019 р.

Прийнята до друку 19.11.2019 р.

Засновник видання – Криворізький державний педагогічний університет, який забезпечує підготовку спеціалістів вищої кваліфікації, аспірантів та докторантів зі спеціальності 035 Філологія.

Редакційна колегія збірника наукових праць “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету” у своїй роботі послуговується принципами об’єктивності й неупередженості щодо відбору статей задля подальшого їх оприлюднення у друкованому засобі масової інформації; чітко дотримується змістових, технічних і етичних вимог, графіків виходу випусків; сповідує колегіальність в ухваленні рішень щодо тієї чи тієї наукової праці; забезпечує процедуру подвійного анонімного рецензування; гарантує доступність та оперативність у спілкуванні з авторами; не порушує авторських та суміжних прав; протидіє використанню плагіату, публікуванню однієї статті у кількох виданнях, багаторазовому копіюванню елементів статей у різних доробках і т. ін.

Редакційна колегія несе відповідальність за своєчасне видання збірника наукових праць. Головний редактор та члени редакційної колегії ухвалюють колегіальне рішення щодо схвалення /несхвалення статті до друку. Попередньо кожна стаття оцінюється двома рецензентами за такими основними критеріями, як-от: актуальність проблеми, її новизна, наукова значущість праці, рівень наукового обґрунтування, самостійність отриманих результатів, правильність викладу, стиль оформлення, відповідність чинним змістовим і технічним вимогам. Мета рецензування – підтвердження якісного рівня статті, визначення її відповідності науковим, мовностилістичним та етичним стандартам. Усі залучені до підготовки збірника наукових праць особи (головний редактор, члени редакційної колегії, автори та рецензенти) повинні керуватися принципами наукової етики.

Експертне оцінювання статей є обов’язковим етапом під час схвалення статті до друку. Задля забезпечення періодичності виходу збірника наукових праць рецензенти зобов’язані своєчасно надавати висновки про статті, сумлінно виконуючи експертизу із дотриманням поваги до авторів. Зауваження (рекомендації) повинні бути неупередженими, об’єктивними й аргументованими.

Рецензування здійснюється на основі повної конфіденційності, наукові матеріали не передаються для ознайомлення іншим (недотичним) особам, не використовуються рецензентом з особистою чи іншою метою без згоди автора.

У разі невідповідності матеріалу статті кваліфікації рецензента останньому доцільно відмовитися від здійснення рецензування.

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати і скорочувати текст, відхиляти, відхилити статтю без рецензування, якщо вважає, що поданий у ній матеріал не відповідає тематичній спрямованості видання, повертати на доопрацювання, приймати повторно після врахування виправлень, указаних рецензентами.

Репрезентована у статтях інформація не завжди відповідає поглядам редакційної колегії. За її зміст і достовірність поданого фактичного матеріалу відповідальність несуть автори.

Автори повинні подавати до збірника наукових праць лише оригінальний, раніше не опублікований матеріал, оформлений відповідно до чинних вимог. За умов використання чи цитування напрацювань інших осіб варто робити покликання на джерела запозичень. Відповідне порушення слід розцінювати як плагіат.

Редакційна колегія категорично засуджує прояви плагіату як порушення авторських прав і наукової етики й уживає всіх можливих заходів для його недопущення. Авторі, у статтях яких виявлено плагіат, більше не зможуть публікуватися у збірникові, а про відповідний інцидент буде попереджено керівництвом установи.

Кожен науковець має змогу надрукувати статтю у фаховому збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету” за умови її належного якісного рівня та відповідності чинним вимогам. Редакційна колегія та рецензенти повинні розглядати без упередження всі подані рукописи, критично оцінювати кожен, незважаючи на расову, релігійну, національну належність, місце роботи автора тощо.

Стаття приймається до друку лише після її обговорення на засіданні редколегії збірника при наявності позитивних рецензій і підтримки більшістю членів редколегії.

У разі аргументованої відмови рецензії та рішення редакційної колегії надаються авторові в письмовій формі, що дає змогу доопрацювати матеріал чи замінити його іншим. Потенційний автор може звернутися до членів редколегії за поясненнями незрозумілих питань, надіславши листа на електронну адресу.

Редакція наполегливо працює в напрямку з розширення кола авторів, долучення збірника до міжнародних електронних бібліотек, каталогів і наукометричних баз задля входження у світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу й індексів цитування його авторів. Наразі збірник має індекс покликань у Copernicus (<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49197&lang=pl>).

Збірник виходить двічі на рік (повністю готові до друку матеріали подаються на вчену раду університету задля отримання

відповідної ухвали у **травні** та **грудні**).

Відтак необхідно завчасно подбати про підготовку статті, яка відповідала б усім технічним і змістовим вимогам. Часовий відрізок із моменту надходження статті до редакційної колегії й рекомендацією її до друку – **від 6 до 10 місяців**.

Статті надсилаються до редакції електронною поштою за адресою: kafedra_movu_kdpu@ukr.net. Уся переписка з редакцією здійснюється за цією ж адресою.

Вимоги до змісту та технічного оформлення тексту статей у збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”

I. Загальні вимоги

1. Обсяг відредагованої автором статті – *від 12 до 24 сторінок* друкованого тексту в електронному варіанті в редакції Word.

2. Текст статті передбачає обов'язкові компоненти, як-от: 1) постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та / або практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання тієї чи тієї проблеми, виокремлення нових аспектів аналізу, яким присвячено статтю; 3) формулювання мети й завдань дослідження; 4) виклад основного матеріалу дослідження, де автор аналізує матеріал відповідно до завдань, подає приклади, розкриває особливості перебігу аналізу і т. ін.; 5) висновки та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

Відповідні рубрики виділяти в тексті жирним шрифтом на зразок: **Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями; Аналіз останніх досліджень та публікацій; Мета й завдання дослідження; Виклад основного матеріалу дослідження; Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.**

3. Тексту статті передують: 1) номер УДК; 2) анотації трьома мовами: українською (**500-600 знаків**), російською (**500-600 знаків**), англійською (**1200-1500 знаків**), які передбачають прізвище, ініціал імені, назву статті, текст, ключові слова (від **3 до 5 слів**).

4. Матеріали статті обов'язково супроводжуються відомостями про автора (*прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи, домашня адреса, електронна адреса, контактний телефон, номер ORCID за самостійною реєстрацією авторів на сайті <http://orcid.org>*) українською та англійською мовами.

5. Мови статей – слов'янські й романо-германські.

II. Технічні вимоги

1. Формат DOC (при потребі – PDF), Microsoft Word 2003 або 2007; аркуш – A5, поля – 2 см з усіх боків.

2. Шрифт – Times New Roman, стиль – звичайний, без переносів, кегль основного тексту – 11 пунктів (для анотацій та літератури (списку використаних джерел) – 9 пунктів), міжрядковий інтервал – 1, абзацний відступ – 1 см.

3. Ілюстративний матеріал виділяти курсивом без підкреслень та лапок із покликанням на джерело, як-от: (1, с. 24) або (В. Стус); напівжирним курсивом можна виділяти окремі фрагменти (досліджувані одиниці в ілюстративному матеріалі, набраному курсивом). Наприклад: а) *Друже мій любий, друже мій вірний!* (4, с. 36); б) *Для тих, хто має доступ до державного корита, держава – це святе!* (О. Перлюк).

4. Розділові знаки (кому, крапку з комою) між ілюстраціями НЕ виділяти курсивом, наприклад: 1) *Корупція – це вторинний розпродаж влади за готівку* (В. Шамша); *Корупція врятує нас, адже вона протистойть проникненню західного капіталу* (Р. Коваль); 2) *Березна* (Рв., 1445), *Березна Велика* (Хм., 1470), *Бытно* (Ковель, 1444).

5. Поетичні рядки подавати суцільним текстом, а не строфами (через скісну лінію), через крапку з комою, наприклад: *Що таке білий світ? / Коли б не стало людського зору, / коли б не стало людей – / він остався б без кольору і без звуку, / безсмачний, як вичовганий валун* (В. Стус. *Що таке білий світ?..*); *Хай очі н'ють – співають. Вуха – чують / і вичувають. Запахи – н'яють / і вибирають; сонце рине в душу, / безобрійний витворюючи світ!* (В. Стус. Медитація).

6. Покликання в тексті подавати у квадратних дужках у такому порядку: транслітероване прізвище автора (джерела), скісна лінія, кириличне прізвище автора (джерела), рік видання, двокрапка (перед нею нерозривний пробіл), номер сторінки (номери сторінок), між якими мають бути пробіли, наприклад: [Bilousenko / Білоусенко 2013 : 35]; [Klyumenko / Климченко 1998 : 32–33]; [Koloiz / Колоїз 2007a : 123]; [Suchasna / Сучасна 1972 : 265].

7. Список літератури в алфавітному порядку оформлювати згідно з державним стандартом.

8. Обов'язково диференціювати тире (–) і дефіс (-), використовувати традиційний (верхня кома) апостроф (') та однотипні лапки формату “ ” (“вставлені конструкції”). Кутовими лапками на зразок « » НЕ послуговуватися.

9. У тексті перед згадуваними прізвищами має бути лише один ініціал. Між ініціалом і прізвищем ставиться нерозривний пробіл

(одночасне натискання клавіш **Ctrl + Shift + Пробіл**). Такий нерозривний пробіл необхідно використовувати й під час використання скорочень (і т.^оін.), назв населених пунктів (м.^оКривий Пір) покликань на використану літературу чи на джерела, наприклад: [Arutyunova / Арутюнова 1999 : 3], (2,^ос.^о57) тощо.

10. Авторські пропуски тексту позначати трьома крапками в ламаних дужках, наприклад: <...>.

11. Для уникнення невиправданих інтервалів радимо використовувати функцію “Недруковані знаки”.

12. Сторінки в електронному варіанті статті НЕ нумерувати.

III. Послідовність розташування елементів статті

1. Перший рядок – ліворуч індекс *УДК* (світлим курсивом, 11 кегль).

2. Через інтервал – назва статті без переносів і скорочень (відцентрована, **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ, прямим напівжирним шрифтом**).

3. Через інтервал – **ім’я** (повністю) та **прізвище автора** (напівжирним шрифтом, 11 кегль).

4. Через інтервал – *офіційна назва установи* (українською та англійською мовами), *її поштова адреса, електронна адреса автора* (відцентрована, 9 кегль, світлий курсив)

5. Через інтервал – анотація українською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), основний текст, ключові слова (9 кегль, словосполучення *Ключові слова* – світлим курсивом).

6. Через інтервал – анотація російською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), основний текст, *ключові слова* (9 кегль, словосполучення *Ключевые слова* – світлим курсивом).

7. Через інтервал – анотація англійською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), текст, *ключові слова* (9 кегль, словосполучення *Key words* – світлим курсивом).

8. Через інтервал – текст статті мовою оригіналу (11 кегль).

9. Через інтервал – слово **Література** (відцентроване, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль).

10. Наступний рядок – нумерований список літератури в алфавітній послідовності із використанням нерозривних пробілів (абзацний відступ – 0,5 см, пряме світле накреслення, 9 кегль), оформлений згідно з державним стандартом: **ДСТУ 8302:2015**.

БІБЛОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше; чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. 17 с. (Інформація та документація). URL : <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>.

Приклади оформлення літератури див. **Додаток А**, а також:

Бібліографічні посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302:2015): презентація / Наук. б-ка НаУКМА; уклад. Т. О. Патрушева. Київ, 2016. URL: <https://www.slideshare.net/naukmalibrary/83022015> (дата звернення: 27.03.2017).

Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання: презентація / Наук. б-ка Харків. нац. мед. ун-ту; уклад. С. А. Кравченко. Харків, 2016. URL: <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/14078> (дата звернення: 27.03.2017).

Приклади оформлення використаних джерел: відповідно до Нац. стандарту України ДСТУ 8302:2015 / ВД “Академперіодика” НАН України. Київ, 2016. URL: <http://histj.oa.edu.ua/assets/files/Posylannia.pdf> (дата звернення: 27.03.2017).

Приклади оформлення списку використаних джерел, відповідно до ДСТУ 8302:2015 / Наук. б-ка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого; уклад. О. І. Самофал. Харків, 2017. URL: <http://library.nlu.edu.ua/biblioteka/sait/nauka/gost/spisok-DSTU.pdf> (дата звернення: 27.03.2017).

11. За потреби через інтервал подати **Список джерел та їх умовних скорочень** в алфавітній послідовності (відцентрований, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль).

12. Через інтервал подати транслітерований (**References**) список використаної літератури для міжнародних баз даних (відцентрований, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль). Для транслітерації української кирилиці можна скористатися такими ресурсами: <http://ukrlit.org/transliteratsiia>; <http://translit.kh.ua>; <https://passport.org.ua/vazhlivo/transliteratsiya>. Для транслітерації російської кирилиці можна скористатися ресурсом: renier-martien.net/Translit/translit.html; <http://translit-online.ru>.

Зразок транслітерованих джерел:

1. Bushakov V. A. Leksychnyj sklad istorichnoyi toponimiyi Krymu [Vocabulary of historical toponyms of the Crimea]. Kyiv : In-t sxodoznavstva im. A. Yu. Krymskogo NAN Ukrayiny, 2003. 226 p.

2. Darchuk N. P. Komp'yuterne anotuvannja ukrajins'koho tekstu : rezul'taty i perspektyvy : monohrafiya [Computer's annotation of the Ukrainian text : results and perspectives]. Kyiv : Osvita Ukrainy, 2013. 544 p.

3. Mjasnikov V. A. Svitovyj osvितnij prostir [The world educational space]. Osvitologija : khrestomatija : Navch. posibnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Education : hrestomathy: textbook for university students]. Kyiv : Edelvejs, 2013. P. 41.

4. Ognevjuk V. O. Evolucijnyj postup osvity v konteksti osvitologiji [Evolutionary progress of education in the context of education]. Osvitologija : khrestomatija : Navch. posibnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Education : hrestomathy : textbook for university students]. Kyiv : Edelvejs, 2013. P. 311–316.

IV. Зразок оформлення статті

УДК 811.161.2'373.4

ЛЕКСИКА МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЇ СМУТКУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ЛІНИ КОСТЕНКО)

Наталя Березовська-Савчук

*Криворізький державний педагогічний університет
Круууі Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
natasha7771@bigmir.net*

Березовська-Савчук Н. Лексика мовної репрезентації емоції смутку (на матеріалі поетичних творів Ліни Костенко)

У статті проаналізовано суть лінгвістичного підходу до вивчення емоцій, представлено основні теоретичні підходи до категорійної природи емотивності та її місця в семантичній структурі слова; розглянуто основні класифікації лексики для мовної репрезентації емоцій; охарактеризовано особливості інгерентної й адгерентної емотивності мовних одиниць; виявлено особливості емоції “смуток”; встановлено специфічні особливості вербальної репрезентації емоції смутку мовними засобами на лексичному рівні.

Ключові слова: категорія емотивності, емоційна лексика, лексичні засоби вираження емоцій, адгерентна емотивність.

Березовская-Савчук Н. Лексика языковой репрезентации эмоции грусти (на материале поэтических произведений Лины Костенко)

В статье анализируется суть лингвистического подхода к изучению эмоций, представлены основные теоретические подходы к категориальной природе эмотивности и ее места в семантической структуре слова; рассмотрены основные классификации лексики для языковой репрезентации эмоций; охарактеризованы особенности ингерентной и адгерентной эмотивности языковых единиц; выявлены особенности эмоции “грусть”;

установлены специфические особенности вербальной репрезентации эмоции грусти языковыми средствами на лексическом уровне.

Ключевые слова: категория эмотивности, эмоциональная лексика, лексические средства выражения эмоций, адгерентная эмотивность.

Berezovska-Savchuk N. Lexical representation of emotion of sadness (based on the material of poetic works by Lina Kostenko)

The article clarifies that the anthropocentric and emotional orientation of modern linguistic studies encourages researchers to study linguistic means of expressing emotions, since emotions most often form the motivational basis of personality activity; analyzes the nature of linguistic approach to the study of emotions, to understand category of emotivity and its place in the semantic structure of word; it is indicated that emotions are a subjective relation of a person to objects and phenomena of the surrounding reality; it is emphasized that emotionality is a semantic property of language with help of a system of various means to expressing emotionality as a fact of the psyche; reviewed features of the inertial and adherent emotionality of the linguistic units; it is stressed that sadness is a basic emotion that can accompany both positive (constructive) feelings and feelings of a person.

In the proposed study are presented vocabulary classifications for the representation of emotions; It was found out that emotional value is the meaning in which the emotional content is expressed or defined; It was found out that emotional expression is expressed by a certain system of language means and their combination; It was established that the verbalization of emotion of sadness by lexical linguistic means is carried out with the help of a direct lexical-semantic nomination, means of word formation, individual author units and adherent emotions expressed by nouns, verbs, adjectives, adverbs and exclamations.

Key words: emotional category, emotional vocabulary, lexical means of expressing emotions, adherent emotionality.

На сучасному етапі розвитку мовознавства панівною є антропоцентрична дослідницька парадигма, яка передбачає розгляд мови в тісному взаємозв'язку з її носієм та проголошує пріоритет чинників, що забезпечують успішне використання мови суб'єктом комунікативної діяльності для досягнення своєї мети. Емоційна сфера особистості є однією з найважливіших у її життєдіяльності, оскільки людині властиво відчувати емоції та виражати їх вербальними мовними засобами, “закріплювати в мові <...> свої емоції, інтелект, ставлення до предметного і непередметного світу” [Arutyunova / Арутюнова 1999 : 3]...

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Москва : Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. 352 с.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Березовська-Савчук Н. А. Синтаксичні засоби вираження емоції “смуток” (на матеріалі лірики Ліни Костенко). *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 270–280.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа в жіночому романі : лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2016. 242 с.
6. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. Москва : Наука, 1991. С. 36–66.

References

1. Arnol'd I. V. Leksikologiya sovremennogo anglijskogo yazyka. Moskva : Izdvo lit. na inostr. yazykah, 1959. 352 p.
2. Arutyunova N. D. Yazyk i mir cheloveka. Moskva : Yazyki russkoj kultury, 1999. 896 p.
3. Berezovska-Savchuk N. A. Syntaksychni zasoby vyrazhennia emotsii “smutok” (na materialy liryky Liny Kostenko). *Filolohichni studii : Naukovy visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 270–280.
4. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia-K, 2006. 716 p.
5. Stepaniuk M. P. Rerezentatsiia emotsiinoho stanu khudozhnoho personazha v zhinochomu romani : linhvokohnityvnyi i hendernyi aspekty (na materialy romaniv Sh. Bronte ta E. Bronte) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Kherson, 2016. 242 p.
6. Teliya V. N. Mekhanizmy ehkspressivnoy okraski yazykovyh edinic. Chelovecheskij faktor v yazyke. Yazykovye mekhanizmy ehkspressivnosti. Moskva : Nauka, 1991. P. 36–66.

V. Порядок прийому і друку статей

Порядок прийому і друку статей передбачає:

1. Підготовка статті відповідно до чинних вимог (загальних, змістових і технічних). Див. Інформацію в розділі “**Наукова робота > Наукова робота викладачів**” на сайті: <https://kdpu.edu.ua/ukrainskoimovyy/zahalna-informatsiia/pro-kafedru.html> (або <https://kdpu.edu.ua> в розділі “**Наука > Наукові видання університету > Філологічні студії**”).
2. Завантаження електронної версії рукопису через відповідний веб-інтерфейс на сайті збірника <https://journal.kdpu.edu.ua>

3. Проходження процедури подвійного анонітного закритого рецензування задля отримання позитивних висновків, які уможливають публікацію матеріалу у збірникові (див. Додаток Б).

4. Створення реферату статті англійською мовою (електронний варіант в редакції Word, **1800-2000 знаків**) відповідно до структурних вимог та стилістичних стандартів англійськомовних гуманітарних видань (структура передбачає обов'язкові елементи: а) *постановка проблеми дослідження*; б) *результати наукового аналізу*; в) *узагальнення отриманих результатів*; г) *ключові слова* (**5**); технічні вимоги аналогічні до вимог англійськомовної анотації пропонованого збірника). Неякісні реферати, зокрема здійснені за допомогою електронного перекладача, відхилятимуться (і як результат – відхилятиметься і стаття).

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛОГРАФІЧНОГО ОПИСУ**

з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

Характеристика джерела	Приклад оформлення
<p>Книги: Один автор</p>	<p>1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / вступ. ст. Н. И. Панова ; пер с итал. М. М. Исаев. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с.</p> <p>2. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні : організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.</p> <p>3. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с.</p> <p>4. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців : історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917–1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с.</p> <p>5. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с.</p> <p>5. Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 656 с.</p> <p>6. Кузніченко С. О. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану” : наук.-практ. комент. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Харків : Право, 2015. 164 с.</p> <p>7. Мельник І. Транспозиційна граматики українського дієслова : монографія. Луцьк : “Надтир’я”, 2015. 474 с.</p> <p>8. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : із змінами та допов. на 12 берез. 2016 р. 12-е вид., допов. і перероб. Київ : Правова єдність, 2016. 810 с.</p> <p>9. Johnson L. K. Bombs, bugs, drugs and thugs : intelligence and America’s quest for security. New York ; London : New York University Press, 2000. 326 p.</p>
<p>Два автори</p>	<p>1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом : теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с.</p> <p>2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с.</p> <p>3. Безегла Л. Р. Романченко І. О. Лінгвопрагматика дискримінації в публіцистичному дискурсі : монографія. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. 182 с.</p> <p>4. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-</p>

	<p>Хмельницький, 2015. 166 с.</p> <p>5. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.</p> <p>6. Васильєв С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія. Харків : Еспада, 2004. 192 с.</p> <p>7. Каткова Т. В., Каткова А. Г. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах : практ. посіб. Харків : Право, 2011. 136 с.</p> <p>8. Космеда Т. А., Халіман О. В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрека (теоретичне осмислення дискурсивної практики) : монографія. Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.</p> <p>9. Петришина М. О., Петришин О. А. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування : наук. доп. Харків : Право, 2016. 44 с.</p>
<p>Три автори</p>	<p>1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с.</p> <p>2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с.</p> <p>3. Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження : монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 312 с.</p> <p>4. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.</p> <p>5. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків : Право, 2016. 232 с.</p> <p>5. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.</p>
<p>Чотири і більше авторів</p>	<p>1. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.</p> <p>2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с.</p> <p>3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.</p> <p>4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець</p>

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

	<p>та ін. 2-е вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.</p> <p>6. Постклассическая онтология права : монографія / С. И. Максимов и др. ; С.-Петербург. гос. ун-т ; под. общ. ред. И. Л. Честнова. Санкт-Петербург : Алетей, 2016. 688 с.</p> <p>7. Прилипка С. М., Ярошенко О. М., Мороз С. В., Малиновська К. А. Укладення трудового договору : теоретико-прикладне дослідження : монографія. Харків: Юрайт, 2013. 288 с.</p> <p>8. Російсько-український тлумачний словник паремій / З. П. Бакум та ін. ; за ред. проф. Ж. В. Колоіз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 454 с.</p> <p>9. Hubbard R. G., Koehn M. F., Omstein S. I. et. al. The mutual fund industry : Competition and investor welfare. New York, NY : Columbia University Press, 2010. 256 p.</p>
<p>Автор(и) та редактор(и)/упорядники</p>	<p>1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.</p>
<p>Без автора</p>	<p>1. Галузева економічна політика держави : проблеми правового забезпечення : колект. монографія / за наук. ред. Д. В. Задихайла. Харків : Юрайт, 2013. 520 с.</p> <p>2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.</p> <p>3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.</p> <p>4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред. : С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с.</p> <p>5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.</p> <p>6. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Генеза, 2004. 736 с.</p> <p>7. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / за заг. ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. 2-е</p>

	<p>вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2013. 440 с.</p> <p>8. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 верес. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України. 2016. 432 с.</p> <p>9. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с.</p> <p>10. Сучасне суспільство : філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.</p>
<p>Багатотомні видання</p>	<p>1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Т. 1 : Історія держави і права України / редкол. : В. Д. Гончаренко (голова) [та ін.]. 848 с.</p> <p>2. Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. 944 с.</p> <p>3. Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.</p> <p>4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник : у 2 т. / за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 4-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. Т. 1. 456 с.</p> <p>5. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Синицына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с.</p> <p>6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за ред. О. В. Стовби. Харків : Апостиль, 2015. Т. 2. 329 с.</p> <p>7. Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.</p>
<p>Автореферати дисертацій</p>	<p>1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.</p> <p>2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України : сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.</p> <p>3. Гурко О. В. Функційно-семантична категорія ствердження в українській літературній мові : автореф.</p>

	<p>дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.</p> <p>4. Кравчук В. М. Припинення корпоративних праввідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2010. 36 с.</p> <p>5. Лемець Л. В. Символи в поезії Івана Франка : лінгвостилістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 2018. 19 с.</p> <p>6. Наконечний А. Б. Примусове відчуження земельних ділянок за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 24 с.</p> <p>7. Харченко С. В. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст. : становлення та кодифікація : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.</p>
<p>Дисертації</p>	<p>1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.</p> <p>2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.</p> <p>3. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 406 с.</p> <p>4. Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові : система – узус – ідіолект : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2018. 616 с.</p> <p>5. Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 183 с.</p> <p>6. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2015. 507 с.</p> <p>7. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с.</p> <p>8. Моштаг Є. С. Стилістично-дискурсивна характеристика сучасної жіночої мандрівної прози : дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2017. 182 с.</p>

<p>Законодавчі та нормативні документи</p>	<p>1. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530–543.</p> <p>2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.</p> <p>3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. №3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.</p> <p>4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>5. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. Офіційний вісник України. 2017. № 20. С. 136–141.</p> <p>6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017–2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. Урядовий кур'єр. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.</p> <p>7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.</p>
<p>Архівні документи</p>	<p>1. Лист Голови Спілки “Чорнобиль” Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.</p> <p>2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія ; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p> <p>3. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.</p>
<p>Патенти</p>	<p>1. Люмінісцентний матеріал : пат. 25742 Україна : МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472 ; заявл. 12.02.07 ; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
<p>Препринти</p>	<p>1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН</p>

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

	<p>України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).</p> <p>2. Шилияев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с. : ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр “Харьк. физ.-техн. ин-т” ; ХФТИ2006-4).</p>
Стандарти	<p>1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).</p> <p>2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.</p> <p>3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).</p>
Каталоги	<p>1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с.</p> <p>2. Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : Л. І. Романова, О. В. Землянщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд. : М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.</p>
Бібліографічні покажчики	<p>1. Боротьба з корупцією : нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад. : О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с.</p> <p>2. Лисолед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992–2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с.</p> <p>3. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10).</p> <p>4. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад. : Н. М. Загородна та ін. ; наук. ред. Т. В. Марусик ; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький</p>

	<p>національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування).</p> <p>5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).</p>
<p>Частина видання:</p> <p>книги</p>	<p>1. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.</p> <p>2. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров. <i>Михайло Баймуратов : право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. Київ, 2009. С. 477–493.</p> <p>3. Борисова В. И. Право частной собственности в системе социально-экономических прав и свобод граждан и пути его реализации. <i>Харьковская цивилистическая школа : право собственности</i> : монография / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2012. Разд. 3, гл. 1. С. 87–99.</p> <p>4. Гетьман А. П. Екологічна політика держави : конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212.</p> <p>5. Даньшин І. М. Злочини проти громадського порядку та моральності. <i>Криминологія. Загальна та Особлива частини</i> : підручник / за ред. В. В. Голіни. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2009. Розд. 15. С. 138–145.</p> <p>6. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197.</p> <p>7. Хряпінський П. Кримінально-правові засоби заохочення у публічному праві України. <i>Правовий вплив на неправомірну поведінку : актуальні грані</i> : монографія / за ред. : О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцов. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 87–109.</p>
<p>Частина видання:</p>	<p>1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття : порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932–1933 років : втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 жовт. 2016 р.). Київ, 2017. С. 133–136.</p>

<p>матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<p>2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137.</p> <p>3. Боднар Т. В. Договір про закупівлю : особливості укладання і забезпечення. <i>Актуальні проблеми приватного права : договір як правова форма регулювання приватних відносин</i> : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 7–9.</p> <p>4. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : матеріали VII междунар. антитерорист. форуму (г. Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Київ, 2011. С. 145–150.</p> <p>5. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. М. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3–4 берез. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 50–53.</p> <p>6. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 211–212.</p>
<p>Частина видання:</p> <p>довідкового видання</p>	<p>1. Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 550.</p> <p>2. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 673.</p> <p>3. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України : словник термінів</i> / за ред. : Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>4. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.</p> <p>5. Bergmann P. G. Relativity. <i>The New Encyclopedia Britannica</i>. Chicago, IL : Encyclopedia Britannica, 1993. Vol. 26. P. 501–508.</p>

<p>Частина видання:</p> <p>продовжуваного видання</p>	<p>1. Гетьман А. П., Лозо В. І. Державно-правові проблеми подолання екологічної кризи в епоху глобалізації. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2013. Вип. 123. С. 65–77.</p> <p>2. Данильян О. Г., Петришин О. В. Проблема взаємовпливу правового виховання державотворчого процесу : українські реалії. <i>Вісник Національної академії правових наук України</i>. Харків, 2010. № 2. С. 28–39.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Актуалізація інтертекстуальних зв'язків в афористичному корпусі. <i>Спадщина Скарарыны: да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання</i>. Гомель, 2017. С. 94–98.</p> <p>4. Колоїз Ж. В. Афористичні утворення як результат інтертекстуальної деривації. <i>Вісник Львівського університету. Серія філологічна</i>. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. 1. С. 32–40.</p> <p>5. Колоїз Ж. В. “Етимологічно-семантичний словник української мови” Івана Огієнка в контексті сьогодення. <i>Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія філологічна</i>. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. XIV. С.120–126.</p> <p>6. Коломоець Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України : реалії та перспективи формування їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.</p> <p>7. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.</p> <p>8. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <p>9. Семенюк О. Г. Заходи безпеки в системі охорони державної таємниці. <i>Держава і право. Юридичні науки</i>. Київ, 2016. Вип. 72. С. 152–166.</p> <p>10. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.</p>
<p>Частина видання:</p>	<p>1. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності : аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20–26 жовт. (№ 42). С. 14–15.</p>

<p>періодичного видання (журналу, газети)</p>	<p>2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Типологія дериваційних процесів. <i>Українська мова</i>. 2008. № 4. С. 23–37.</p> <p>3. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права : генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79.</p> <p>4. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92.</p> <p>5. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.</p>
<p>Електронні ресурси</p>	<p>1. Влада очима історії : фотовиставка. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>2. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 20–27. URL : http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>3. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав : порівняльна характеристика. <i>Теорія і практика правознавства</i> : електрон. наук. фахове вид. 2016. Вип. 1 (9). URL : http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/66302 (дата звернення: 17.06.2016).</p> <p>4. Карнаух Б. П. Тлумачення договору : короткий нарис із наднаціональної і транснаціональної точок зору. <i>Проблеми законності</i>. 2016. Вип. 135. С. 39–51. DOI : http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83852.</p> <p>5. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL : http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.</p> <p>6. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття : період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI : https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p>

ВИСНОВОК РЕЦЕНЗЕНТА

про статтю, подану до збірника “Філологічні студії : Науковий вісник
Криворізького державного педагогічного університету”

Назва: _____
 _____
 _____

№ п/п	Показники	Рівні оцінки	Оцінка рецензента
1.	Актуальність теми, стан розробки досліджуваної проблеми, новизна завдань.	незадовільна низька середня висока	
2.	Наявність необхідних структурних елементів, аргументованість, чіткість, логічність, послідовність викладу матеріалу.	незадовільна низька середня висока	
3.	Рівень наукового обґрунтування, доцільність і самостійність творчого пошуку.	незадовільна низька середня висока	
4.	Доречність, достатність і точність ілюстративного матеріалу, списку використаних джерел та їх відповідність змісту статті.	незадовільна низька середня висока	
5.	Обґрунтованість та переконливість висновків, їх відповідність окресленій меті.	незадовільна низька середня висока	
6.	Дотримання вимог держспоживстандартів (технічне оформлення) та літературних норм мови статті й анотацій.	незадовільна низька середня висока	
7.	Показники оригінальності наукової статті.	незадовільна низька середня висока	
8.	Загальний висновок щодо рекомендації / не рекомендації статті до друку.	не рекомендувати допрацювати рекомендувати	

Рецензент _____ (підпис, прізвище, ім'я, по батькові)
 Дата “___” _____ 20__ р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Березовська-Савчук Наталя – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-1989-3385; email: n.a.berezovskasavchuk@gmail.com

Білоконенко Людмила – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-9329-1852; e-mail: bk.ludmila1020@gmail.com

Василенко Катерина – кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной лингвистики Могилевского государственного университета имени А. А. Кулешова; ORCID: 0000-0002-2552-5714; e-mail: e.n.vasilenko@gmail.com

Гаманюк Віта – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри німецької мови і літератури з методикою викладання, проректор з наукової роботи Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-3522-7673; e-mail: vitana65@gmail.com

Горбань Олександр – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та професійної мовної підготовки Університету митної справи та фінансів; ORCID: 0000-0002-7718-4181; e-mail: injaz326@ukr.net

Городецька Вероніка – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-2545-8037; e-mail: forlesson217@gmail.com

Єловська Юлія – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови з методикою викладання, провідний фахівець відділу міжнародних зв'язків Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-1989-3385; e-mail: julia.yelovska@gmail.com

Журба Світлана – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-6090-7742; e-mail: zss69@ukr.net

Книга Юлія – магістр філологічних наук, преподаватель кафедри теоретической и прикладной лингвистики Могилевского государственного университета имени А. А. Кулешова; ORCID: 0000-0001-9373-0325; e-mail: yuliakniga96@mail.ru

Колоїз Жанна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-3670-2760; e-mail: koloiz.zv@gmail.com

Малюга Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-7956-6987; e-mail: morflot281991@gmail.com

Масляєва Ірина – аспірантка кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-6949-0544; e-mail: masliaievairyana@gmail.com

Мишеніна Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-5992-4035; e-mail: t.michenina@gmail.com

Остроушко Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-5329-8387; e-mail: ostroushko.oksana@gmail.com

Рингевич Вікторія – аспірант кафедри теоретической и прикладной лингвистики Могилевского государственного университета имени А. А. Кулешова; ORCID: 0000-0001-6606-9279; e-mail: ringevichv@gmail.com

Цоуфал Любов – старший викладач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-0133-4083 e-mail: l.s.tsoufal@gmail.com

Шарманова Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-4820-3619; e-mail: nmsharm@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Berezovska-Savchuk Natalia – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-1156-7128; e-mail: n.a.berezovskasavchuk@gmail.com

Bilokonenko Liudmyla – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-9329-1852; e-mail: bk.ludmila1020@gmail.com

Vasilenko Ekaterina – Candidate in Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Theoretical and Applied Linguistics, Mogilev State A. Kuleshov University; ORCID: 0000-0002-2552-5714; e-mail: e.n.vasilenko@gmail.com

Hamanyuk Vita – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of German, Literature and Methodology Department, vice-rector for research, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-3522-7673; e-mail: vitana65@gmail.com

Gorban Olexandr – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Professional Language Training, University of Customs and Finance; ORCID: 0000-0002-7718-4181; e-mail: injaz326@ukr.net

Gorodetska Veronica – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-2545-8037; e-mail: forlesson217@gmail.com

Yelovska Yuliia – Candidate in Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of English and Methods of its Teaching, Leading Specialist at the International Relation Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-1989-3385; e-mail: julia.yelovska@gmail.com

Zhurba Svitlana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-6090-7742; e-mail: zss69@ukr.net

Kniga Yulia – Master of Philological Sciences, Lecturer at the Department of Theoretical and Applied Linguistics, Mogilev State A. Kuleshov University; ORCID: 0000-0001-9373-0325; e-mail: yuliakniga96@mail.ru

Koloiz Zhanna – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-3670-2760; e-mail: koloiz.zv@gmail.com

Maliuga Natalia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-7956-6987; e-mail: morflot281991@gmail.com

Masliaieva Iryna – Postgraduate student of the Ukrainian language department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-6949-0544; e-mail: masliaievairyna@gmail.com

Mishenina Tetyana – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-5992-4035; e-mail: t.michenina@gmail.com

Ostroushko Oksana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-5329-8387; e-mail: ostroushko.oksana@gmail.com

Ringevich Viktoriya – Postgraduate student of the Department of General and Slavic Linguistics, Mogilev State A. Kuleshov University; ORCID: 0000-0001-6606-9279; e-mail: ringevichv@gmail.com

Tsoufal Lyubov – Senior Lecturer of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-0133-4083; e-mail: l.s.tsoufal@gmail.com

Sharmanova Natalia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-4820-3619; e-mail: nmsharm@gmail.com

Ф 54 Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць / за ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. Вип. 20. 220 с.

ISSN 2305–3852

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних і літературознавчих явищ. Представлено важливі аспекти викладання української й англійської мов у закладах вищої освіти.

Для науковців-філологів і вчителів-словесників навчальних закладів різних типів.

УДК 811.161.2(082)
ББК 81.2Ук

Наукове видання

**Філологічні студії
Науковий вісник
Криворізького державного педагогічного університету**

Збірник наукових праць

Випуск 20

Періодичне видання індексовано:

Google Scholar

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=YTY-rA8AAAAJ&hl=ru>

Index Copernicus

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49197&lang=pl>

Головний редактор – **Жанна Колоїз**

Заступник головного редактора – **Юлія Єловська**

Відповідальні секретарі – **Наталія Малюга, Наталя Шарманова**

Коректор – **Жанна Колоїз**

Макет і верстка – **Жанна Колоїз**

Підписано до друку 20.12.2019.
Формат 60×84/16. Ум. др. арк. 9,9. Обл.-вид. арк.11,4.
Наклад – 100 пр.

ФОП Маринченко С. В.
вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг
Дніпровська обл., 50086
Свідоцтво про державну реєстрацію №030567 від 19.01.2007 р.
Тел. (067) 539-66-81